MUZEUL JUDETEAN DE ISTORIE SI ARHEOLOGIE MARAMURES

MARMATIA

13

ARHEOLOGIE - ISTORIE

2016

ARCHAEOLOGY & HISTORY

BAIA MARE

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI
ARHEOLOGIE MARAMUREŞ

MARMATIA

13

Baia Mare
2016

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor şef
Dan POP, secretar de redacție
Marius ARDELEANU
Raul CARDOŞ
Bogdan BOBÎNĂ
Oana LEȘIU
Marius CÂMPEANU
Ioan BOTIȘ

COLEGIUL ŞTIINȚIFIC:

Dr. Nona PALINCAŞ, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, Bucureşti
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
Dr. Ionuț Virgil COSTEA, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeș- Bolyai", Cluj-Napoca

MARMATIA – publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş

Lucrările şi corespondența vor fi trimise la adresa:
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
cod: 430406; jud. Maramureş
Telefon: 0040-262-211924; Fax: 0040-262-211927
e-mail: maramuresmuzeu@gmail.com
www.muzeubaiamare.ro

Răspunderea pentru conținutul ştiințific al lucrărilor şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor

Tehnoredactarea: Mihai CIURCAȘ
Coperta: Emanuel LUCA, Zamfir ȘOMCUTEAN
Pe coperta I: *sigiliu în ceară, breasla croitorilor din Baia Mare, 1545*

Editor: Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
© Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş 2016

ISSN - 1582-9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS – CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

ARHEOLOGIE

Dan POP	Veriga de picior din epoca bronzului de la Băița de sub Codru, județul Maramureș / The Bronze Age leg bracelet (Beinring) from Băița de sub Codru, Maramureş County.	5
Dinu BERETEU	Locuirea din a doua epocă a fierului de la Bărăi (jud. Cluj) / The Late Iron Age habitation from Bărăi (Cluj County).	13
Raul CARDOŞ	Monede romane din colecția Pipaş în Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş / Roman coins from Pipaş collection in the Maramureş County Museum of History and Archaeology.	21
Ioan STANCIU	Țesturile de lut în aşezările medievale timpurii din partea nord-vestică a României (a doua jumătate a sec. VII – sec. IX/ X) / The clay baking bells from the Early Medieval settlements in north-western Romania (during the second half of the 7th century – the 9th/10th century).	33
Sorana ARDELEANU	Cercetările arheologice de teren şi sondajele efectuate în anul 2011 în localitatea Mânău (județul Maramureş) / Archaeological field investigations and surveys carried out in 2011 in Mânău (Maramureş County).	51
Marius ARDELEANU	Tabăra de arheologie experimentală pentru copii Omnis Barbaria (ediția I) /The Omnis Barbaria Experimental Archaeology Camp for Children – first edition.	67

ISTORIE

Constantin BĂJENARU	Refugiați din Maramureș în județul Făgăraș după Dictatul de la Viena / The refugees from Maramureş in Făgăraş County after Dictate of Wien.	91
Marius CÂMPEANU	Legislația şcolară din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea / School legislation in Transylvania. In the second half of the XIX century and the beginning of the XX century.	103

https://biblioteca-digitala.ro

Maria HULBER Experienţe postcarcerale: Episcopul Iuliu Hossu în arhivele Securităţii / Postcarceral Experience: Bishop Iuliu Hossu in the Securitate archives. 109

RECENZII ŞI PREZENTĂRI DE CĂRŢI

Ştefan VIŞOVAN Marius Câmpeanu, Școlile confesionale românești din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșu lui. A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016. 121

Prescurtări bibliografice / Bibliographische Abkürzungen / Bibliographical abbreviations 125

https://biblioteca-digitala.ro

Veriga de picior din epoca bronzului de la Băița de sub Codru, județul Maramureş

DAN POP

Cuvinte cheie: *verigă de picor de bronz, epoca târzie a bronzului, jud. Maramureş.*
Key words: *leg bracelet / Beinring, Late Bronze Age, Maramureş county.*

În ultimii ani, alături de mai multe situri arheologice identificate pe teren[1] au apărut, îndeosebi ca urmare a descoperirilor întâmplătoare, mai multe obiecte de bronz, între care şi o brățară / verigă de picior pe care o prezentăm în lucrarea de față.

În localitatea Băița de sub Codru (**Fig.1**), situată în partea sud-vestică a județului Maramureş, în Țara Codrului, în locul numit *deasupra Pomăriei* (**Fig.2/2**), la 2 km sud-vest de sediul Primăriei şi la 700 m nord-vest de intersecția drumului dinspre Tămăşeşti cu drumului 182 D ce leagă Băița de Băseşti, pe terasa din stânga văii Potocului, la 340 m nord de aceasta, pe terenul lui Gheorghe Olar[2], a fost descoperită întâmplător, în timpul lucrărilor agricole din anul 2007, o verigă de picior cu forma cvasi circulară (10x10.3 cm), deschisă, cu capetele subțiate şi suprapuse, nedecorată, realizată din bară de bronz cu secțiunea rotundă (**Fig.2/1; 3**).

Dimensiuni: dm. max. ext.: 10.3 cm; dm. max. int.: 8.9 cm; dm. max. secț.: 0.85 cm; greutate: 100.43 gr.; nr.inv.: 34264.

Analiza de compoziție[3]:

Cu	Fe	Pb	Sn	Zn	Ni
91.488	0.126	0.172	7.020	0.148	0.553

Potrivit informațiilor relatate de descoperitor, a fost găsită doar o singură piesă, în brazdele proaspăt arate. După Bogdan Chiş, cel care a oferit piesa spre achiziție muzeului[4], aceasta avea patina de culoare verde închis, corodată în anumite porțiuni, patină ce a fost curățată pentru a vedea din ce material a fost confecționată piesa. În prezent, după „curațare", aceasta are culoarea gălbui.

În data de 10 iunie 2008, împreună cu descoperitorul, am efectuat o cercetare de teren cu detectorul de metale[5] în perimetrul unde s-a găsit piesa, fără să aflăm alte obiecte de bronz. Nici cu prilejul investigării zonei limitrofe descoperirii verigii de picior nu au fost identificate, la suprafață, materiale arheologice (**Fig.1-3**)[6].

Potrivit aprecierilor din literatură piesa de la Băița de sub Codru se încadrează în categoria podoabelor de braț sau de picior[7], în funcție de diametrul maxim interior, ele pot fi atribuite brățărilor, dacă diametrul maxim interior este sub 8 cm[8] ori verigilor de picior dacă

[1] Pop 2015, 5-58.
[2] Domiciliat în Băița de sub Codru nr. 221.
[3] Analizele au efectuate de Gheorghina Olariu de la Laboratorul de Restaurare al Muzeul județean Satu Mare cu Spectrometru XRF / sistem portabil de fluorescență de raze X, model *S1 TitanSeries*.
[4] Brățara a fost oferită spre achiziție Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş (în continuare MJIA) în anul 2008 de Bogdan Chiş din Băița de sub Codru.
[5] Din colectiv au făcut parte, alături de autor, Raul Cardoş, Bogdan Bobînă şi Zamfir Şomcutean de la MJIA şi Dan Aluculesei de la Serviciul de Investigații Criminale din cadrul Inspectoratului de Poliție județean Maramureş, Bogdan Chiş, Gheorghe Olar.
[6] Desenul piesei a fost realizat de Gavril Moldovan, desenator la MJIA.
[7] Kacsó 2007, 79 nota 446 cu obervații privind funcționalitatea aşa numitelor verigi de picior.
[8] Kacsó 2007, 79.

https://biblioteca-digitala.ro

acesta este peste 9 cm[9] sau diametrul exterior 10 cm[10]. In condițiile în care piesa descoperită la Băița de sub Codru are diametrul maxim interior 8.9 cm o putem încadra în categoria brățărilor dacă pornim de la criteriile stabilite de C. Kacsó sau, în categoria verigilor de picior dacă avem în vedere clasificarea alcătuită de J. Kobaľ.

De studiul acestor categorii de piese s-au ocupat, de-a lungul timpului, mai mulți cercetători, istoriografia problemei realizată recent pentru spațiul românesc de M. Petrescu-Dâmbovița în prestigioasa colecție Prähistoriche Bronzefunde ne face să nu revenim asupra ei[11].

Brățări asemănătoare cu veriga de picior descoperită la Băița de sub Codru, cu forma rotundă, deschise, capetele subțiate şi suprapuse, decorate, cu secțiunea barei rotundă, dar cu diametrele interioare puțin peste 5 cm, sunt cunoscute în Ucraina Transcarpatică[12] în depozitele de la Borodovka[13], Kljačanovo V[14] şi Velikaja Began[15], iar verigi de picior, identice ca formă, dar cu diametrul exterior mai mare de 10 cm, sunt prezente în depozitele la Kljačanovo V[16], Linky[17], Obava I[18] şi Suskovo I[19]. În cazul depozitelor de la Obava I şi Suskovo I podoabele de port de braț sau de picior sunt asociate cu arme şi unelte, iar cele de la Kljačanovo V şi Linky au în compoziție doar podoabe: brățări şi verigi verigi de picior[20].

Este evident că piesa de la Băița de sub Codru se apropie mai mult de ceea ce J. Kobaľ defineşte ca verigi de picior decât de brățări.

Pentru brățările şi verigile de picior din România tipologia a fost stabilită pornind de la mărime, formă, secțiune, forma capetelor şi poziția capetelor, cu mențiunea că principalul criteriu ales a fost acela al secțiunii barei sau tijei de bronz. Potrivit lui M. Petrescu-Dîmbovița există circa 50 de piese nedecorate şi decorate cu secțiunea circulară şi forma circulară cu capetele suprapuse ce au fost găsite în depozite, morminte si descoperiri izolate în Transilvania,

---

[9] Kacsó 2007, 79"*Deosebirea evidentă dintre verigile de picior şi brățări este dată de diametrele diferite pe care le au, primele având diametrele interioare peste 9 cm, iar ultimele sub 8 cm.*" Ne întrebăm cărei categorii îi pot fi atribuite piesele cu diametrul între 8 şi 9 cm ?.

[10] Kobaľ 2000, 57. Foarte probabil autorul, la încadrarea tipologică, a luat în calcul diametrul exterior al pieselor, altfel nu se explică cum a inclus în categoria verigilor de picior piesele de la Obava I unde, doar piesa de la pl.63/18 are diametrul interior 10 cm, celelalte având toate sub această dimensiune, sau piesa de la Kljačanovo V la pl.25/12 care are diametrul interior sub 10 cm; de asemenea toate verigile de picior cu secțiunea barei rectangulară ilustrate la pl.25/1-7 au diametrele interioare sub 10 cm.

[11] Petrescu-Dâmbovița 1998, 2-4; vezi şi observațiile privind tipologia alcătuită de autor la Kacsó 2007, 78.

[12] Kobaľ 2000, 53 tipul 2, varianta A; vezi observațiile privind tipologia brățărilor elaborată de J. Kobaľ la Kacsó 2007, 78.

[13] Kobaľ 2000, 53, 75 nr. 20, pl. 55/5 (il.),[Borodovka] - în asociere cu 4 celturi, seceră cu limbă la mâner, un cuțit cu limbă la mâner, vârf de lance, 7 brățări decorate deschise, 3 brățări deschise nedecorate, fragment colier, fragment tablă de bronz, 6turte, fragment vas de lut; seria Lazy I.

[14] Kobaľ 2000, 53, 82 nr.60, pl.26/23 (il.), [Kljačanovo] – în asociere numai cu brățări şi verigi de picior: verigi de picior cu secțiunea barei rectangulară, 5 verigi de picior cu secțiunea barei rotundă din care trei au capetele suprapuse, una capetele apropiate, seria Kriva.

[15] Kobaľ 2000, 53, 98 nr.144, pl.91/14 (il.), ["Velikaja Began' sau Zmeevka"]– brățara apare în asociere cu un fragment de la o spadă cu mânerul plin, un celt, centura cu cârlig fragmentară, 8 fragmente de seceri cu limbă la mâner, un cuțit cu limbă la mâner, 31 brățări deschise, nedecorate, un fragment de la o brățară în bandă, 5 brățări decorate, deschise, 9 fragmente decorate şi necedrate de la verigi de picior, 6 turte; seria Suskovo I.

[16] Kobaľ 2000, 58, 82 nr.60, pl.25/9-11 (il.), [Kljačanovo], seria Kriva.

[17] Kobaľ 2000, 58, 85 nr.71, pl.27/6 (il.), [Linky] compoziția: 15 brățări deschise, decorate cu crestături, 5 brățări deschise, decorate, o brățară deschisă, nedecorată, 6 verigi de picior, 2 inele spiralice; seria Kriva.

[18] Kobaľ 2000, 58, 90 nr.98, pl.63/13-20 (il.), [Obava], compoziția: 5 vârfuri de lance, vârf de săgeată, celt, lama fierăstrău, 5 brățări deschise, nedecorate, 4 brățări deschise, 6 brățări înlănțuite formând un colier, 8 verigi de picior cu secțiunea rotunda, capetele subțiate şi suprapuse, nedecorate, o verigă de picior cu secțiunea triunghiulară, nedecorată, fragment placă de centură, decorate; seriaLazy I.

[19] Kobaľ 2000, 58, 95-96 nr.129, pl.73/9, (il.), compoziția: 9 celturi, 4 seceri, 3 dălți, 2 lame fierăstrău, 4 brățări deschise, decorate, 3 brățări deschise, nedecorate, 4 verigi de picior cu secțiunea rectangulară, o verigă cu secțiunea circulară, nedecorată; seria Suskov.

[20] Pentru depozitele de podoabe de tip Uriu Ópàly vezi Kacsó 2007, 96-102 Anexa 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Maramureş, Crilşana, Bant, Bucovina şi Oltenia. Cele mai multe pot fi datate în Ha A1 şi mai puțin în perioadele ulterioare. Potrivit clasificării realizate de autor există doar nouă verigi de picior nedecoarte descoperite în depozite din BzD şi una ce provine dintr-un mormânt din HaA1 din Transilvania[21]. Ele sunt ordonate în funcție de modul în care se termină captele: tăiate, rotunjite sau ascuțite[22]. Nici din descrierea şi nici după desene nu găsim analogii pentru piesa noastră în rândul brățărilor nedecorate, majoritatea au capetele tăiate sau rotunjite, doar cele două piese de la Balta Verde au capetele ascuțite[23]. Din mențiunile autorului cele nouă verigi de picior menționate, trei au capetele tăiate, iar şase rotunjite. Doar veriga de la picior de la Cireşoaia II[24]/ fostul comitat Szolnok-Doboka[25] şi una din verigile de la Lăpuş[26] sunt întrucâtva asemănătoare cu piesa de la Băița.

În Ungaria verigi de picior similare au fost descoperite în depozitele de bronzuri de la Beregsurány[27] şi Tiszaszentmárton[28] aparținând seriei Ópály.

De asemenea, una din verigile de picior de la „Rheinau"[29], este asemănătoare celei prezentate aici[30].

Date fiind condițiile descoperirii nu putem preciza dacă veriga de picior descoperită la Băița de sub Codru a aprținut unui depozit sau este o descoperire izolată, ori depozit dintr-o singură piesă şi poate fi datată în bronzul târziu, orizontul / seria Uriu-Ópály.

[21] Petrescu-Dâmboviţa 1998, 7.

[22] Petrescu-Dâmboviţa 1998, 83; pentru lista verigilor de picior deschise din Transilvania, Slovacia, Ungaria şi Ucraina Transcarpatică vezi Kacsó 2007, 79 nota 447.

[23] Petrescu-Dâmboviţa 1998, 84, n4.877, 878, pl.70/877-878 (il.).

[24] Petrescu-Dâmboviţa 1998, 86 nr.904 pl.72/904 (il.); capetele rotunjite conic.

[25] Kacsó 2007, 14 nr.40, fig.5/5 (il.), 25-33 (observații şi corecturi privind descoperirile de la Cireşoaia); 96 nr.3 anexa 1 –Cireşoaia III.

[26] Kacsó 1981, 116, pl.2/22 (il.) din desen capetele par ascuțite; Petrescu-Dâmboviţa 1998, 86 nr.908, pl. 73/908 (il.) din desen capetele par tăiate, iar din descriere rotunjite conic !.

[27] Mozsolics 1973, 62, 121-122, pl. 63/22 (il. foto), două verigi de picior cu secțiunea rotundă din care una având capetele suprapuse, iar cealaltă îndoită, apar în asociere cu un vârf de lance şi 37 de brățări de diferite tipuri; orizontul Ópály.

[28] Mozsolics 1973, 62, 184, pl. 62/17-18 (il. foto), două verigi de picior rotunde cu captele suprapuse – nu este precizată secțiunea tijelor şi nici forma capetelor; pl.62/9-16 (il. foto) – 8 verigi de picior cu secțiunea barelor rotundă, unele având capetele îndoite şi suprapuse, altele deschise; apar în asociere cu: un celt, 13 brățări, un vârf de lance, un nasture de bronz; după Kacsó 2007, 79 nota 447 două dintre brățările ilustrate de Mozsolics (184, pl.62/7-8) ar fi verigi de picior. Probabil orizontul Ópály.

[29] Pászthory 1985, pl.173/2093 (il.).

[30] Pászthory 1985, 245-245, nr.2086-2096, pl.173/2086-2096 (il.), 247-248, nr.2135-2141 pl.176/2135-2143 (il), 254; denumite "inelele de la Rheinau"/ Ringe von Rheinau, de fapt locul descoperirii necunoscut, străine de spațiul Elveției avut îndiscuție, este probabil un depozit de bronzuri compus din 11 verigi de picior şi 7 inele deschise în formă de scăriță/ Steigbügel, datat în bronzul târziu.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Kacsó 1981 — C. Kacsó, *Depozitul de bronzuri de la Lăpuş – Der Bronzefund von Lăpuş*, Marmatia 5-6, 1979-1981, 115-124.

Kacsó 2007 — C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri din nordul Transilvaniei (I). Colecția Floth – Bronzefunde aus dem Norden Siebenbürgens (I)*. Die Sammlung Ferenc Floth, Baia Mare, 2007.

Kobal' 2000 — J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.

Mozsolics 1973 — A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*, Budapest, 1973.

Pászthory 1985 — K. Pászthory, *Der bronzezeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz*, PBF X, 3, München, 1985.

Petrescu-Dîmboviţa 1998 — M. Petrescu-Dîmboviţa, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF X, 4, Stuttgart, 1998.

Pop 2015 — D. Pop, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Maramureş (I) –Contributions on the Repertoire of the Maramureş County (I)*, Marmatia 12, 2015, 5-58.

The Bronze Age leg bracelet (Beinring) from Băița de sub Codru, Maramureş County

(*Abstract*)

In the locality of Băița de sub Codru (**Fig.1**), located in the south-western part of Maramureş County, in Codru County, in the place called *deasupra Pomăriei* (**Fig.2/2**), was accidentally discovered during the agricultural works in (2007), a circular (10x10.3 cm) open leg bracelet with thinned and overlapped ends, not ornamented made of bronze bar with round section (**Fig.2/1; 3**). Dimensions: dm. max. ext: 10.3 cm; dm. max. int.: 8.9 cm; dm. max. section: 0.85 cm; weight: 100.43 gr .; inv. no.: 34264.

Similar legs bracelet were found in bronze hoard form Kljačanovo V, Linky, Obava I and Suskovo I (Transcarpathian Ukraine), Cireşoaia II / former Szolnok-Doboka county (Romania), Beregsurány and Tiszaszentmárton (Hungary), and it can be dated to the Late Bronze Age, series Uriu- Ópályi.

Dan POP
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
dannpopp@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei, locul descoperirii verigii de picior.
Fig. 1 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei, the place where it was discovered the bronze leg bracelet/Beinring.

https://biblioteca-digitala.ro

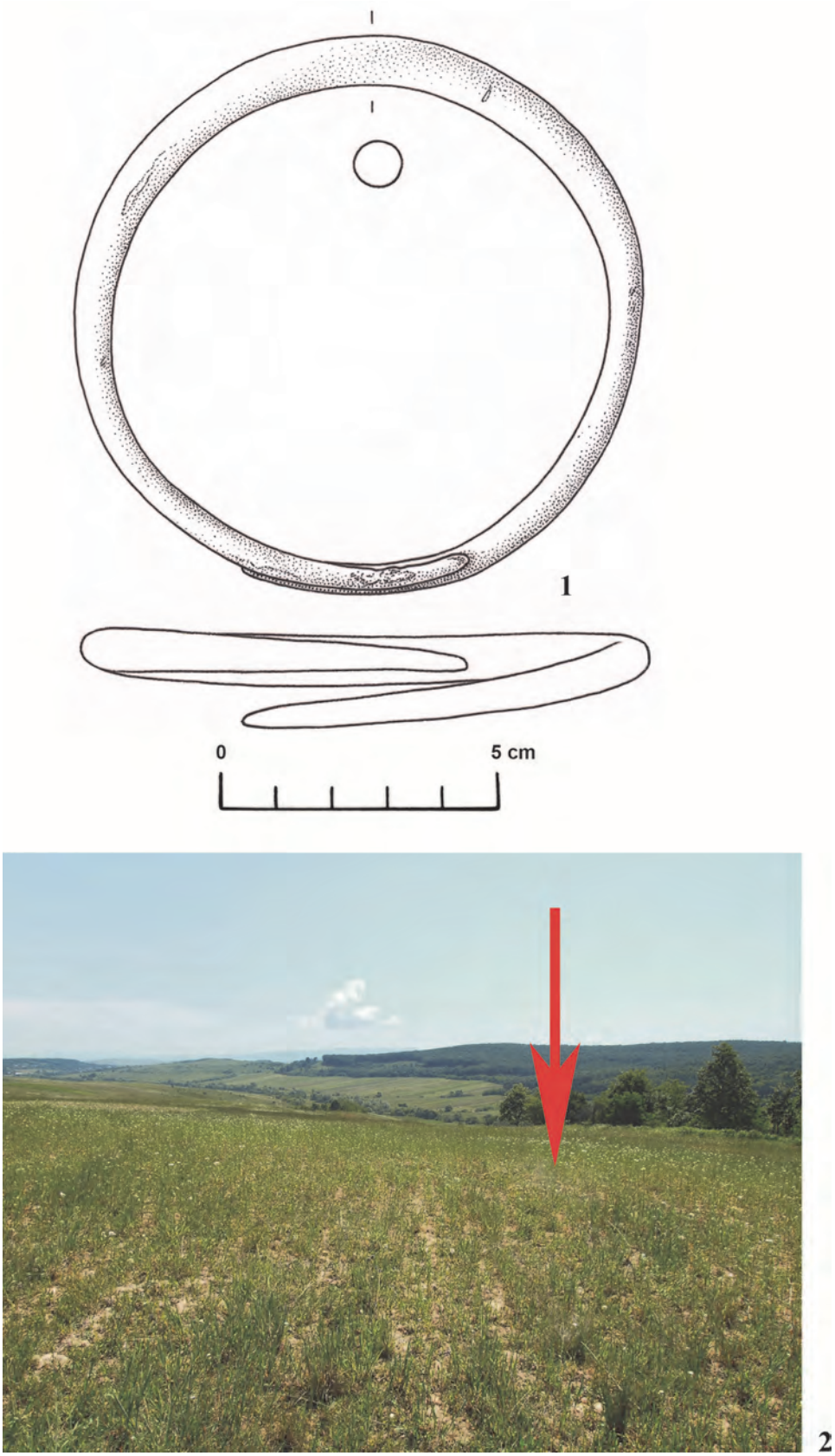

Fig. 2 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei: 1: verga de picior;
2: locul descoperiri.
Fig. 2 - Băița de sub Codru, deasupra Pomăriei, 1. bronze leg bracelet / Beinring;
2. The place of discovey.

https://biblioteca-digitala.ro

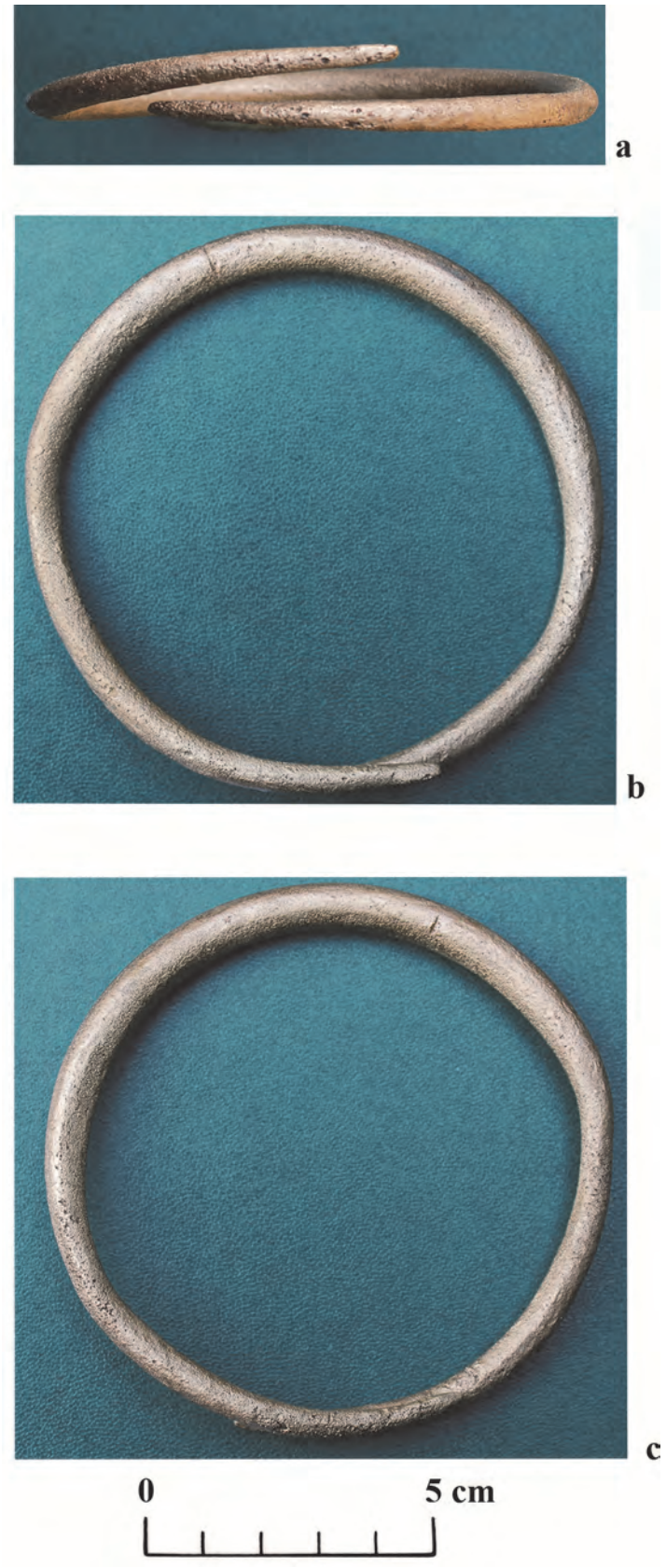

Fig. 3 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei - verigă de picior.
Fig. 3 - Băița de sub Codru deasupra Pomăriei - bronze leg bracelet/Beinring.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Locuirea din a doua epocă a fierului de la Bărăi (jud. Cluj)

DINU IOAN BERETEU

Cuvinte cheie: *Bărăi, cultura Coțofeni, cultura Gáva, La Tène mijlociu, tezaur tetradrahme dacice de argint, locuințe.*
Keywords: *Bărăi, Coțofeni culture, Gáva culture, middle La Tène, silvercoin hoard, houses.*

În vara anului 1968, cu ocazia unor lucrări agricole desfăşurate în locul numit *La Bostani*, aparţinând satului Bărăi (com. Căianu, jud. Cluj), a fost descoperit întâmplător un tezaur monetar constituit din 133 de tetradrahme dacice de argint, de tip Crişeni-Berchieş şi Tonciu, depozitate într-un vas de lut. Recipientul tezaurului a fost distrus de către descoperitori, nefiind recuperat atunci nici un fragment din acesta. Tezaurul a fost publicat după mai bine de zece ani de către Eugen Chirilă şi Ioan Chifor ca provenind de pe teritoriul satului Vişea[1] (com. Jucu, jud. Cluj), situat la nord-vest de Bărăi. Punctul respectiv (**Fig. 1**), denumit ulterior de bărăieni *Pe Comoară*, este un mic picior de deal ce iese înspre Valea Bărăiului, în dreapta acesteia, respectiv la vest de şoseaua (161K) ce leagă satele Căianu-Vamă şi Bărăi.

La respectivele lucrări agricole au participat săteni din Vişea, ceea ce a contribuit probabil la localizarea greşită din punct de vedere administrativ a descoperirii, pe lângă faptul că punctul respectiv se află foarte aproape de hotarul celor două sate. Locul exact al descoperirii tezaurului mi-a fost indicat, ca şi noul toponim, de un sătean în vârstă din Bărăi care îşi lucra pământul în apropiere. Urcând pe micul platou numit *Pe Comoară*, cu toate că era nearat de mai mult timp, am avut surpriza să găsesc în iarba rară câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna, toate din acelaşi vas, între care şi unul cu buton (**Pl. I/1**), răspândite pe o suprafață foarte mică, făcând foarte probabil parte din recipientul distrus al tezaurului respectiv[2].

În ultimii ani a fost arat din nou şi punctul *Pe Comoară*, astfel că în primăvara anului 2014 am găsit la suprafața arăturii, în aceeaşi arie restrânsă, alte câteva fragmente mai mari din acelaşi vas (**Pl. I/2-10**), dar şi alte câteva mici fragmente lucrate de asemenea cu mâna, mai subțiri şi de o altă factură, din vase diferite, precum şi o bucată de chirpici. Dacă descoperitorii nu au mutat fragmentele vasului depozitar, atunci tezaurul a fost îngropat probabil aproximativ în punctul N 46°49′51.9″ şi E 23°53′02.6″[3]. Chiar în lipsa unui fragment din buza vasului, se poate totuşi preciza, pe baza fragmentului de perete cu buton, că vasul respectiv era unul de uz comun, folosit în bucătărie la prepararea hranei, aşa-numitul tip „cu profil aproape drept", atât de caracteristic autohtonilor din La Tène-ul mijlociu. Acesta a fost confecționat dintr-o pastă grosieră, neomogenă, iar suprafața vasului a fost neglijent lustruită. Arderea vasului a avut loc în condiții predominant oxidante, nefiind însă una completă şi uniformă, rezultând în profil un miez cenuşiu-închis. Angoba s-a păstrat mai bine doar pe unele fragmente. Arderea incompletă a vaselor de acest tip este un lucru obişnuit în această perioadă, fiind determinată de obicei de grosimea relativ mare a pereților acestor vase în raport cu puterea calorică a cuptoarelor folosite la coacerea lor. Probabil că a fost ales intenționant un vas de proastă calitate şi cu pereții cât mai groşi pentru îngroparea tezaurului respectiv.

Tot în urma noilor arături am putut constata că la nord de locul tezaurului cu circa 15 m, precum şi la vest cu circa 50 m, se găsesc sporadic fragmente ceramice lucrate cu mâna,

[1] Chirilă, Chifor 1979, 59-80.
[2] Bereteu 2013, 83.
[3] Bereteu 2014, 90, nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

atipice, nedeterminabile cultural, la fel şi în arătura din conul de dejecție situat la sud de punctul *Pe Comoară*.

La est de punctul *Pe Comoară*, pe panta inferioară ce coboară lin spre Valea Bărăiului (**Fig. 1**), se află câteva arături orientate nord-sud. În special pe suprafața uneia dintre ele (pe a doua parcelă dinspre vale) se găsesc fragmente ceramice lucrate cu mâna aparținând eneoliticului târziu (cultura Coțofeni), primei epoci a fierului (cultura Gáva), dar şi celei de-a doua epoci a fierului, specifice autohtonilor din La Tène-ul mijlociu. Acestea din urmă aparțin foarte probabil locuirii contemporane tezaurului monetar. În aria lor se găsesc şi numeroase bucăți de chirpici, unele dintre ele fiind puternic arse până la vitrifiere[4].

Datorită suprafeței destul de mici pe care se aflau răspândite în arătură fragmentele ceramice din a doua epocă a fierului, putem presupune că nu avem de-a face cu o aşezare propriu-zisă, de tipul unui sat, aparținând unei comunități întregi, ci este vorba, cel mai probabil, de o singură gospodărie sau fermă, cu mai multe complexe, dar aparținând unei singure familii. Această constatare este întărită şi de distanța foarte mică (circa 200 m) la care a fost îngropat tezaurul monetar, nefiind nevoie ca proprietarul să-l ascundă la o distanță mai mare în absența unor vecini. Această ipoteză, bazată doar pe observațiile de suprafață, poate fi validată însă doar prin săpături sistematice, deoarece pot să existe în realitate şi alte complexe de locuire contemporane în zonă, dar la o distanță mai mare, aşa cum s-a constatat spre exemplu la Floreşti – *Şapca Verde*, unde o locuință a fost identificată la circa 350 m de gruparea altor trei[5]. Locuințele din a doua epocă a fierului de la Bărăi sunt probabil tot de tipul celor parțial adâncite în pământ, fapt indicat şi de numărul destul de mic de fragmente ceramice scoase la suprafațăîn urma arăturilor.

Cele câteva fragmente ceramice tipice sunt toate lucrate cu mâna. Pasta din care au fost confecționate vasele a fost în general una destul de fină, spre deosebire de vasul în care a fost îngropat tezaurul. În multe cazuri suprafața vaselor a fost acoperită cu o angobă deculoarea cafelei cu lapte, aspect observat îndeosebi pe fragmentele atipice, mult mai numeroase. Arderea vaselor a fost cu precădere una oxidantă, excepție făcând cele două fragmente de străchini. Unor vase cu profil aproape drept le aparține un fragment de buză dintr-un exemplar de dimensiuni mai reduse (**Pl. II/1**), precum şi un perete cu buton conic mic (**Pl. II/2**), ambele acoperite cu acea angobă cafenie. Un alt fragment de mici dimensiuni, dintr-o buză îngroşată mai mult spre exterior, face parte probabil tot dintr-un vas de acelaşi tip, dar cu corpul profilat (**Pl. II/3**). Un fragment dintr-o buză îngroşată rotunjit spre interior aparține unui tip de vas greu de precizat (**Pl. II/4**). Îngroşarea buzelor unor vase de tradiție autohtonă reprezintă o influență directă dinspre olăria celtică, manifestată mai pregnant spre sfârşitul dominației celtice în Transilvania şi imediat după aceea. Străchinile cu corpul frânt şi buza evazată sunt reprezentate de un singur fragment ceramic (**Pl. II/5**), la fel şi cele cu buza invazată (**Pl. II/6**), însă acesta din urmă ar putea să aparțină la fel de bine şi nivelului de locuire din prima epocă a fierului, încadrarea într-una din cele două epoci fiindnesigură. Foarte probabil, în cadrul nivelului din a doua epocă a fierului există şi ceramică lucrată la roată, de factură celtică, însă nu am găsit la suprafață nici un astfel de fragment ceramic.

Locuirea din a doua epocă a fierului de la Bărăi, fie că reprezintă doar gospodăria unei familii mai înstărite sau că este una răsfirată, cu distanțe mari între locuințe, a încetat să mai funcționeze, probabil într-un mod violent, imediat după îngroparea tezaurului monetar, ascuns cândva după cel de la Crişeni şi înaintea celui de la Tonciu, acesta din urmă fiind îngropat pe la ± 170 a. Chr.[6]. Bucățile de chirpici vitrifiat (**Pl. II/7**), dacă aparțin într-adevăr nivelului din a doua epocă a fierului, indică de asemenea un posibil sfârşit violent al locuirii respective.

[4] Bereteu 2014, 90, nr. 3.
[5] Pupeză 2012, 40.
[6] Chirilă, Chifor 1979, 75.

https://biblioteca-digitala.ro

Săpăturile sistematice de la Bărăi, care ar trebui demarate în mod preventiv cât mai curând, având în vedere exploatarea agricolă a zonei, vor avea în primul rând rolul de a recupera resturile vasului depozitar al tezaurului şi verificarea eventualelor urme ale contextului de îngropare prin deschiderea unei suprafeţe în punctul *Pe Comoară*, precum şi cercetarea complexelor de locuire dinspre Valea Bărăiului, din toate cele trei epoci, dar şi verificarea celorlalte trei puncte menţionate.

Descoperirea tezaurelor monetare de la Crişeni[7] (com. Mociu, jud. Cluj) şi Bărăi, la care se mai poate adăuga un alt posibil tezaur descoperit parţial, după ploi torenţiale (din care se cunoaşte în literatura arheologică o singură tetradrahmă de tip Crişeni-Berchieş), la Dosul Napului[8] (com. Ceanu Mare, jud. Cluj), indică existenţa în această zonă a unor activităţi economice intense, mult mai profitabile decât agricultura, legate cel mai probabil de exploatarea la începutul sec. II a. Chr. a bogatelor resurse de sare din Câmpia Someşană.

[7] Chirilă 1965, 185-200. Aşezarea contemporană tezaurului de la Crişeni trebuie căutată eventual undeva sub *Ţucluiul Dracului*, la sud de acesta, pe o terasă mai joasă cu expunere sudică, folosită în prezent ca păşune. Pe terasa înaltă situată la nord-est de punctul descoperirii se află o aşezare aparţinând culturii Coţofeni.

[8] Ardevan 2002, 59-61. Restul posibilului tezaur monetar ar trebui să se afle la vest de vârful dealului *Picui* (pe care se află o mică locuire de înălţime Coţofeni – Bereteu 2014, 92, nr. 6), între acesta şi Valea Lată, în dreptul casei nr. 17, unde ar trebui căutată şi locuirea corespunzătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Ardevan 2002 — R. Ardevan, *O monedă dacică descoperită în localitatea Dosul Napului (jud. Cluj) – Une monnaie dacique trouvée à Dosul Napului, dép. De Cluj*, *CN* VIII, 2002, 59-61.

Bereteu 2013 — D. I. Bereteu, *Aşezarea dina doua epocă a fierului de la Cluj-Napoca – Sinitău – The Second Iron Age Settlement from Cluj-Napoca – Sinitău*, Sargetia (S.N.) IV, 2013, 73-100.

Bereteu 2014 — D. I. Bereteu, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Cluj – Contributions to the Archaeological Repertory of Cluj County*, Sargetia (S.N.) V, 2014, 89-96.

Chirilă 1965 — E. Chirilă, *Der dakische Münzschatz von Crişeni-Berchieş. Beiträge zur Typologie der dakischen Reitermünzen*, Dacia N.S. IX, 1965, 185-200.

Chirilă, Chifor 1979 — E. Chirilă, I. Chifor, *Tezaurul de monete dace de la Vişea (Contribuții la studiul emisiunilor monetare ale dacilor napocenses) – Der dakische Münzhort von Vişea (Beiträge zum Studium der Münzprägungen der daci napocenses)*, ActaMP III, 1979, 59-80.

Pupeză 2008 — P. Pupeză, *Descoperiri din a doua epocă a fierului (sec. III – II a. Chr.) de la Polus Center (com. Floreşti, jud. Cluj) – The second Iron Age discoveries (3rd – 2nd century B.C.) from Polus Center (Floreşti, Cluj county)*, RevBistrițeiXXII, 2008, 37-72.

The Late Iron Age habitation from Bărăi (Cluj County)

(Abstract)

In 1968 it was discovered by chance a coin hoard consists of 133 Dacian silver tetradrahmas (Crişeni-Berchieş and Tonciu type) in the point named later *Pe Comoară*, belonging to Bărăi village (Căianu Commune, Cluj County). At the time it was not recovered any fragment of the hoard container. The few field survays located the point where the hoard was buried, as well as its contemporary habitation.

Dinu Ioan BERETEU
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
dinu_bereteu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1. Bărăi – *Pe Comoară* şi locul aşezării.
Fig. 1. Bărăi – *Pe Comoară* and the settlement place.

https://biblioteca-digitala.ro

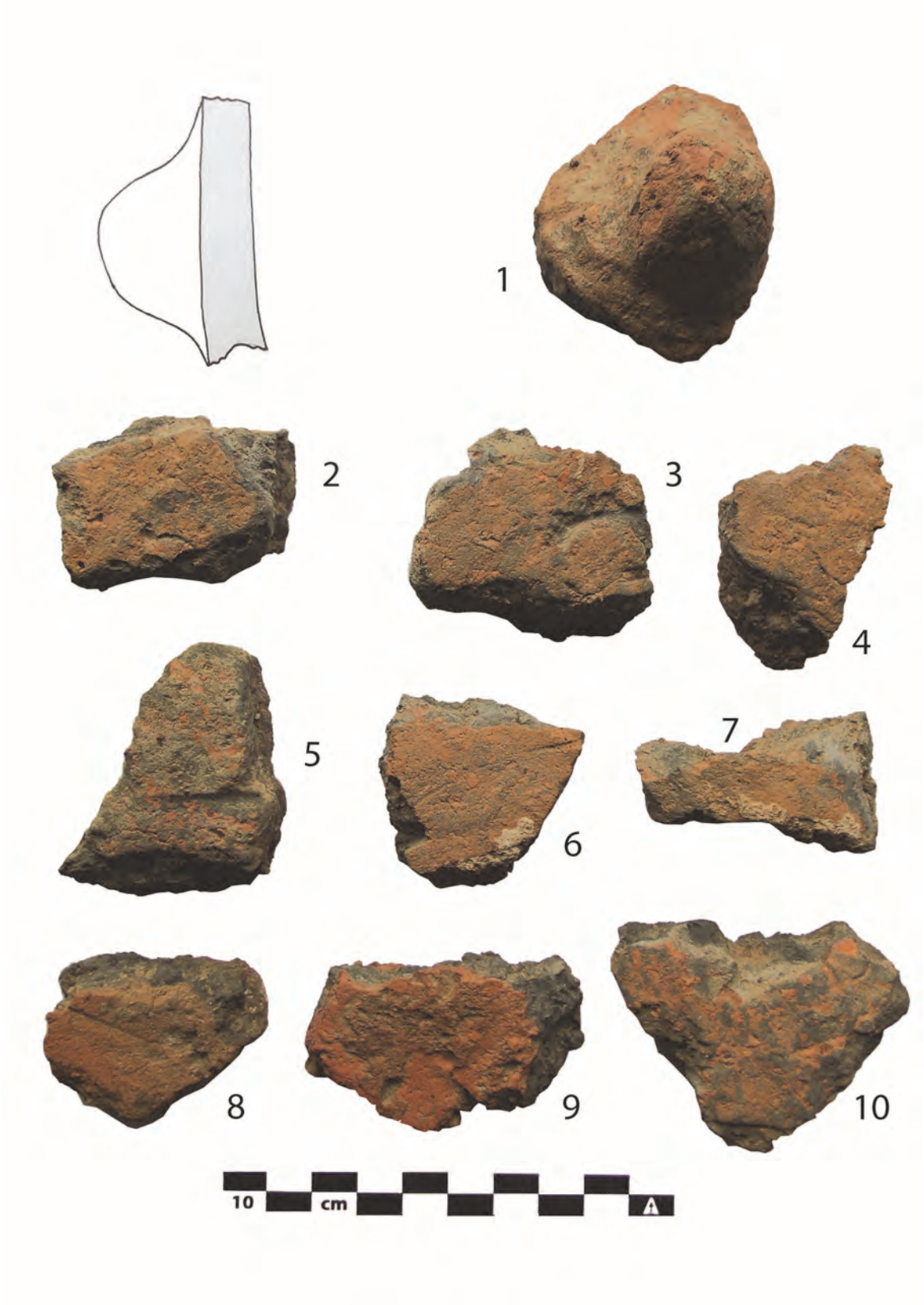

Pl. I. Fragmente ceramice din punctul *Pe Comoară*.
Pl. I. Pottery fragments from the point *Pe Comoară*.

https://biblioteca-digitala.ro

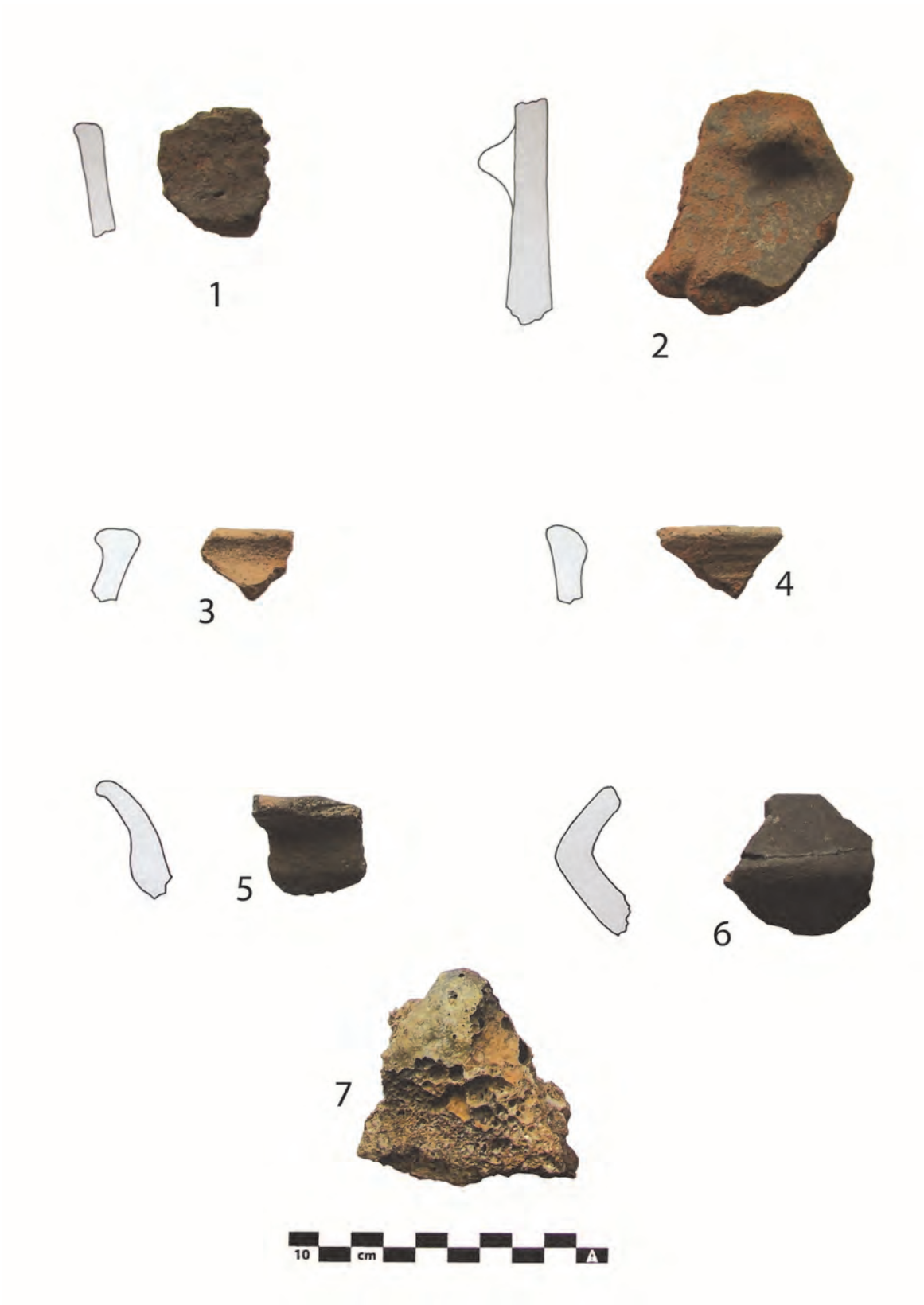

Pl. II. Fragmente ceramice (1-6) şi chirpici vitrifiat (7) din aşezare.
Pl. II. Pottery fragments (1-6) and vitrified adobe (7) from the settlement.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Monede romane din colecția Pipaş în Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş

RAUL CARDOŞ

***Cuvinte cheie**: monede, epocă romană, județul Maramureş (?).*
***Keywords**: coins, Roman Age, Maramureş county (?).*

În colecția de numismatică a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş se află printre alte monede antice, medievale şi moderne, 16 monede romane care alcătuiesc colecția Pipaş[1], denumită astfel după numele colecționarului Nicolae Pipaş de la care au fost achiziționate monedele în anul 1988[2]. Dintre cele 16 monede am reuşit să identificăm un număr de 13 monede, toate emise în perioada imperială între anii 88 p.Chr. şi 375 p.Chr. Din păcate, pentru niciuna dintre monede nu se cunoaşte locul descoperirii, acesta nefiind specificat în procesul verbal de recepție.

Prezentăm în continuare lista monedelor romane din colecția Pipaş aflate în cadrul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş:

1. **Monedă de bronz Domitianus**
   Nominal: Sestertius.
   Dimensiuni; greutate: 34,5 X 36,5 mm; 19,52 g.
   Monetăria: Roma.
   Datare: 88 p.Chr.
   Av: IMP CAES DOMIT AVG GERM P M TR P VIII CENS PER PP; capul laureat al împăratului orientat spre dreapta.
   Rv: COS XIIII LVD SAEC SVF PD SC; Domitianus orientat spre stânga, stând pe un scaun aşezat pe o platformă joasă pe care se află două vase, dă fumiganți unui bărbat însoțit de un copil, ambii orientați spre dreapta; în spate este reprezentat un templu.
   Referință: RIC II, 376.
   Starea de conservare: bună.
   Nr. inventar: 36254
2. **Monedă de bronz Hadrianus**
   Nominal: As.
   Dimensiuni; greutate: 25,5 X 26,2 mm; 6,90 g.
   Monetăria: Roma.
   Datare: 117 - 138 p.Chr.
   Av: Legenda de pe avers este aproape ilizibilă, în partea dreaptă se poate desluşi cu greu HADRIANVS AVG; capul laureat al împăratului orientat spre dreapta.
   Rv: La fel ca pe avers, legenda de pe revers este ilizibilă, distingându-se doar literele S şi C aşezate în stânga şi dreapta personajului; Felicitas orientată spre stânga şi ținând caduceul în mâna dreaptă şi cornucopia în mâna stângă.
   Referință: RIC II, 563a - legenda pe acest tip de monedă este pe avers IMP CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG, iar pe revers PONT MAX TR POT COS III SC, legendă probabilă şi în cazul monedei noastre, în acest caz datarea este 119 - 121 Chr.
   Starea de conservare: nesatisfăcătoare.
   Nr. inventar: 36255

[1] Monedele romane din acest articol constituie colecția Pipaş aflată în cadrul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, astfel încât este posibil ca în colecția particulară a domnului Pipaş să existe şi alte monede romane.
[2] Conform procesului verbal de recepție nr. 1237/22.XI.1988 cele 16 monede au fost achiziționate contra sumei de 2000 lei şi au fost predate doamnei Georgeta Iuga, muzeograf în cadrul muzeului.

https://biblioteca-digitala.ro

3. **Monedă de argint Geta**
   Nominal: Denarius.
   Dimensiuni; greutate: 18,1 X 18,2 mm; 2,62 g.
   Monetăria: Roma.
   Datare: 200-202 p.Chr.
   Av: P SEPT GETA CAES PONT; Bustul drapat şi cu capul descoperit al împăratului orientat spre dreapta.
   Rv: FELICITAS PVBLICA; Felicitas orientată spre stânga, ținând caduceul în mâna dreaptă şi cornucopia în mâna stângă.
   Referință: RIC IV.1, 9a.
   Starea de conservare: bună.
   Nr. inventar: 36256
4. **Monedă de bronz Claudius II**
   Nominal: Antoninianus.
   Dimensiuni; greutate: 17,5 X 19,2 mm; 2,72 g.
   Monetăria: Siscia.
   Datare: 268 - 270 p.Chr.
   Av: IMP CLAVDIVS AVG; Bustul drapat al împăratului orientat spre dreapta, purtând cuirasă şi coroană radială.
   Rv: AEQVITAS AVG; Aequitas orientată spre stânga şi ținând în mâna dreaptă balanța, iar în mâna stângă cornucopia.
   Referință: RIC V.1, 15.
   Starea de conservare: satisfăcătoare.
   Nr. inventar: 36257
5. **Monedă de bronz Quintillus**
   Nominal: Antoninianus.
   Dimensiuni; greutate: 20,5 X 21,6 mm; 3,37 g.
   Monetăria: Roma.
   Datare: 270 p.Chr.
   Av: IMP C M AVR C L QVINTILLVS AVG; Bustul drapat al împăratului orientat spre dreapta, purtând cuirasă şi coroană radială.
   Rv: AETERNIT AVG; Sol orientat spre stânga cu mâna dreaptă ridicată, iar în mâna stângă ține globul.
   Referință: RIC V.1, 7.
   Starea de conservare: satisfăcătoare.
   Nr. inventar: 36258
6. **Monedă de bronz Constantinus I: Urbs Roma**
   Nominal: AE4.
   Dimensiuni; greutate: 14,7 X 15,9 mm; 0,94 g.
   Monetăria: Thessalonica.
   Datare: 330 – 333 p.Chr.
   Av: VRBS ROMA; Bustul Romei orientat spre stânga, purtând coif şi mantia imperială.
   Rv: Fără legendă; Lupoaica orientată spre stânga, alăptând pe cei doi gemeni, două stele deasupra lupoaicei; în exergă apare marca monetăriei şi officina (epsilon) SMTSЄ.
   Referință: RIC VII, 229.
   Starea de conservare: satisfăcătoare.
   Nr. inventar: 36259
7. **Monedă de bronz Constans**
   Nominal: AE4.
   Dimensiuni; greutate: 14,8 X 15,9 mm; 1,23 g.

https://biblioteca-digitala.ro

Monetăria: Thessalonica.

Datare: 9 septembrie 337 – primăvara 340 p.Chr.

Av: CONSTANS P F AVG; Bustul cu diademă şi cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: GLORI-A EXER-CITVS; Doi soldați romani cu coif cu capetele întoarse unul către celălalt şi cu un stindard între ei; fiecare ține sulița într-o mână, iar cu cealaltă se sprijină pe scut; în exergă este marca monetăriei SMTS.

Referință: RIC VIII, 57.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36260

8. **Monedă de bronz Constantinus II**

Nominal: AE4.

Dimensiuni; greutate: 14,4 X 14,9 mm; 1,45 g.

Monetăria: Constantinopol.

Datare: 9 septembrie 337 – primăvara 340 p.Chr.

Av: D N CONSTAN-TINUS P F AVG; Capul cu diademă perlată al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: GLOR-IA EXERC-ITVS; Doi soldați romani cu coif cu capetele întoarse unul către celălalt şi cu un stindard între ei; fiecare ține sulița într-o mână, iar cu cealaltă se sprijină pe scut; în exergă este marca monetăriei şi officina (gamma) CONSΓ.

Referință: RIC VIII, 24.

Starea de conservare: satisfăcătoare.

Nr. inventar: 36261

9. **Monedă de bronz Constantinus II**

Nominal: AE4.

Dimensiuni; greutate: 16,9 X 17 mm; 1,42 g.

Monetăria:Thessalonica.

Datare: 9 septembrie 337 – primăvara 340 p.Chr.

Av: CONSTANTI-NUS P F AVG; Capul cu diademă perlată al împăratului orientat spre dreapta.

Rv: GLORI-A EXER-CITVS; Doi soldați romani cu coif cu capetele întoarse unul către celălalt şi cu un stindard între ei; fiecare ține sulița într-o mână, iar cu cealaltă se sprijină pe scut; în exergă este marca monetăriei şi officina SMTSB.

Referință: RIC VIII, 55.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36262

10. **Monedă de bronz Constantius II**

Nominal: AE3.

Dimensiuni; greutate: 21,1 X 20,9 mm; 3,24 g.

Monetăria: Siscia ?.

Datare: 351-355 p.Chr.

Av: D N CONSTAN-TIVS P F AVG; Bustul cu diademă perlată şi cuirasă al împăratului orientat spre dreapta; apare litera A în spatele bustului.

Rv: FEL TEMP RE-PARATIO; Soldat roman cu piciorul drept ridicat străpungând cu sulița un călăreț căzut, cu capul descoperit, întors spre spate; în exergă, puțin lizibilă este marca monetăriei (posibil să fie literele SIS - monetăria Siscia ?).

Referință: RIC VIII, 338.

Starea de conservare: bună.

Nr. inventar: 36263

11. **Monedă de bronz Valens**

Nominal: AE3.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni; greutate: 17,1 X 17,8 mm; 1,90 g.
Monetăria: Siscia.
Datare: 28 martie 364 – 24 august 367 p.Chr.
Av: D N VALEN-S P F AVG; Bustul cu diademă perlată şi cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.
Rv: SECVRITAS REIPVBLICAE; Victoria mergând spre stânga şi ţinând o coroană în mâna dreaptă şi o ramură de palmier în mâna stângă, în stânga ei apare litera A cu o stea deasupra; în exergă apare marca monetăriei DASISC.
Referinţă: RIC IX, 7b, tipul vii.
Starea de conservare: bună.
Nr. inventar: 36264

12. **Monedă de bronz Valens**
Nominal: AE3.
Dimensiuni; greutate: 16,6 X 18,3 mm; 2,15 g.
Monetăria: Thessalonica.
Datare: 364 – 375 .Chr.
Av: D N VALEN-S P F AVG; Bustul cu diademă perlată şi cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.
Rv: SECVRITAS REIPVBLICAE; Victoria mergând spre stânga şi ţinând o coroană în mâna dreaptă şi o ramură de palmier în mâna stângă; în stânga ei apare litera A; iar în dreapta o coroană, în exergă apare marca monetăriei TES.
Referinţă: RIC IX, 18b/27b, tipul xx.
Starea de conservare: bună.
Nr. inventar: 36265

13. **Monedă de bronz Valentinianus I**
Nominal: AE3.
Dimensiuni; greutate: 15,8 X 17,4 mm; 2,49 g.
Monetăria: Siscia.
Datare: 24 august 367 – 17 noiembrie 375 p.Chr.
Av: D N VALENTINI-ANVS P F AVG; Bustul cu diademă perlată şi cuirasă al împăratului orientat spre dreapta.
Rv: SECVRITAS REIPVBLICAE; Victoria mergând spre stânga şi ţinând o coroană în mâna dreaptă şi o ramură de palmier în mâna stângă, în stânga ei apare litera D.
Referinţă: RIC IX, 15a, tipul xi.
Starea de conservare: bună.
Nr. inventar: 36266

14. **Monedă de bronz neidentificată**
Nominal: bronz.
Dimensiuni; greutate: 19,2 X 19,4 mm; 3,35 g.
Monetăria: -.
Datare: -.
Av: Legenda ştearsă; se vede vag silueta unui bust, orientat spre dreapta.
Rv: Întreaga suprafaţă este corodată.
Referinţă: -.
Starea de conservare: precară.
Nr. inventar: 36267

15. **Monedă de bronz neidentificată**
Nominal: bronz.
Dimensiuni; greutate: 16,1 mm; 3,31 g.
Monetăria: -.
Datare: -.

https://biblioteca-digitala.ro

Av: Legenda ştearsă; se vede vag silueta unui bust, orientat spre dreapta.
Rv: Întreaga suprafață este corodată.
Referință: -.
Starea de conservare: precară.
Nr. inventar: 36268

16. **Monedă de bronz neidentificată**
Nominal: bronz.
Dimensiuni; greutate: 17,7 X 17,2 mm; 1,34 g.
Monetăria: -.
Datare: -.
Av: Legenda iliziblă în mare parte, se distinge doar MONET; cap orientat spre stânga.
Rv: Prima parte a legendei ştearsă, se distinge CIVITA; imaginea unei cetăți.
Referință: -.
Starea de conservare: satisfăcătoare.
Nr. inventar: 36269

Toate monedele achiziționate de la domnul Pipaş apar în procesul verbal de recepție din 1988 ca fiind realizate din bronz, însă noi având unele îndoieli în ceea ce priveşte metalul din care este confecționată moneda emisă în timpul lui Geta (nr. 3), am efectuat o reverificare într-un atelier de bijutier, confirmându-se astfel faptul că aceasta este realizată din argint. De asemenea, moneda de bronz neidentificată nr. 16 este posibil să nu fie o monedă de epocă romană şi să fie în schimb o monedă din epocă medievală.

După cum rezultă din analiza monedelor, repartizarea acestora pe emitenți este următoarea: Domitianus – 1, Hadrianus – 1, Geta – 1, Claudius II – 1, Quintillus – 1, Constantinus I – 1, Constans – 1, Constantinus II – 2, Constantius II – 1, Valens – 2, Valentinianus – 1. În ceea ce priveşte monetăriile unde au fost bătute monedele, repartizarea acestora este următoarea: Roma – 4, Siscia – 4, Thessalonica – 4, Constantinopol – 1.

Cu toate că nu este precizat locul descoperirii pentru monedele din colecția Pipaş, proveniența de pe teritoriul județului Maramureş, cel puțin a unora dintre monede, nu poate fi exclusă. În acest sens, importante sunt numeroase alte descoperiri de monede romane din județul Maramureş precum tezaurul de la *Oarța de Sus – Ograde* format dintr-un număr de 306 denari[3], tezaurul de la *Sarasău*, descoperit pe unul din domeniile familiei Mihályi[4], tezaurul de la *Sighetu Marmației* format din 6 denari emişi în timpul lui Marcus Aurelius[5], depozitul monetar de la *Băseşti* constând în 2 monede, un sesterț Antoninus Pius pentru Faustina I şi un denar Marcus Aurelius pentru Faustina II[6], depozitul monetar de la *Ulmeni* format din 3 monede găsite într-un vas de lut dintre care s-au recuperat un sesterț emis în timpul lui Antoninus Pius şi unul emis în timpul lui Commodus[7], depozitul monetar de la *Vad* format din 3 monede emise în timpul lui Gordianus III[8], dar şi cele peste 200 monede romane de argint descoperite izolat în fostul comitat Maramureş[9]. Numeroase alte

[3] Mitrea 1986, nr. 12, 192; Mitrea 1987, nr. 21, 176; Mitrea 1988, nr. 27, 217; Stanciu 1992, nr. 19/C, 178, Stanciu 1995, nr. 22, 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(176), 69; Kacsó 2004, 64; Cardoş 2012, nr. 40, 137.
[4] Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995, nr. 68, 649; Matei, Stanciu 2000, nr. 116/(212), 75; Cardoş 2012, nr. 45, 137.
[5] Săşianu 1980, nr. 119 161; Stanciu 1992, nr. 27/D, 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(241), 79; Vizauer 2003, nr. 7c, 222; Cardoş 2012, nr. 56, 138.
[6] Winkler 1960, 441; Săşianu 1980, nr. 9, 91; Stanciu 1992, nr. 4, 172; Stanciu 1995, nr. 5, 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 13/(20), 31; Cardoş 2012, nr. 8, 133.
[7] Stanciu 1992, nr. 32, 181; Stanciu 1995, nr. 28, 156, Matei, Stanciu 2000, nr. 141/(264), 83; Iuga 2003, 232; Cardoş 2012, nr. 68, 140.
[8] Mitrea 1967a, nr.68, 200; Mitrea 1967b, nr. 68, 388; Lazin 1969, nr. 20, 115; Stanciu 1992, nr. 33, 182;Stanciu 1995, nr. 29, 156; Matei, Stanciu 2000, nr. 144/(269), 84; Cardoş 2012, nr. 70, 140.
[9] Lazin 1969, nr. 12, 113; Săşianu 1980, nr. 73/II, 133; Stanciu 1992, nr. 15/B, 176; Matei, Stanciu 2000, nr. 84, 63; Vizauer 2003, nr. 4, 221; Cardoş 2012, nr. 36, 136.

https://biblioteca-digitala.ro

descoperiri izolate de monede romane sunt cunoscute din diferite localități de pe teritoriul județului: Baia Mare[10], Bozânta Mică[11], Călineşti[12], Coroieni[13], Giuleşti[14], Ieud[15], Mesteacăn[16], Oarța de Sus[17], Petrova[18], Sighetu Marmației[19], Tisa[20].

[10] Chirilă, Socolan 1971, nr. 6-8, 67; Săşianu 1980, nr. 8/I-III, 90; Stanciu 1992, nr. 2/C-E, 172; Stanciu 1995, nr. 4/A-C, 141; Matei, Stanciu 2000, nr. 10/(15)-(16), 30-31; Cardoş 2012, nr. 5-7, 133.
[11] Cardoş 2012, nr. 14, 133-134; Cardoş 2014, 51-56.
[12] Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 7, 137; Stanciu 1992, nr. 7/A, 173; Matei, Stanciu 2000, nr.35/(61), 39; Vizauer 2003, nr. 1, 220; Cardoş 2012, nr. 16, 134.
[13] Chirilă, Lucăcel 1979, nr. 12, 137; Săşianu 1980, nr. 159/II, 189; Stanciu 1992, nr. 10/B, 174; Stanciu 1995, nr. 11, 142; Matei, Stanciu 2000, nr. 49/(83), 41-42; Cardoş 2012, nr. 18, 134.
[14] Mihályi 1900, n. 2, 619; Lazin 1969, nr. 9, 112; Săşianu 1980, nr. 56, 128; Stanciu 1992, nr. 12, 174-175; Matei, Stanciu 2000, nr. 69/(129), 48; Vizauer 2003, nr. 2, 220-221; Cardoş 2012, nr. 29, 135.
[15] Mihályi 1900, n. 2, 618-619; Lazin 1969, nr. 11, 112; Mitrea 1971, nr. 71, 408; Săşianu 1980, nr. 66/II, 131; Stanciu 1992, nr. 13/B-C, 175; Matei, Stanciu 2000, nr. 77/(142)-(143), 52-53; Vizauer 2003, nr. 3a-3b, 221; Cardoş 2012, nr. 33-34, 136.
[16] Iuga 1979, 311-314; Iuga 1980, 236-239; Stanciu 1992, nr. 16/B, 176; Stanciu 1995, nr. 20/A, 153; Matei, Stanciu 2000, nr. 90/(163), 67; Cardoş 2012, nr. 38, 136.
[17] Matei, Stanciu 2000, nr. 97/(175), 69; Cardoş 2012, nr. 39, 136.
[18] Mihályi 1900, n. 1, 31-32; Lazin 1969, nr. 13, 113; Săşianu 1980, nr. 94, 144; Stanciu 1992, nr. 21, 178; Matei, Stanciu 2000, nr. 103/(187), 71-72; Vizauer 2003, nr. 6, 222; Cardoş 2012, nr. 42, 137.
[19] Mitrea 1971, nr. 96/a-b, 411; Stanciu 1992, nr. 27/B-C, E, 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 129/(239)-(240), (242), 79-80; Vizauer 2003, nr. 7b, e, 222-223; fig. 1, 219; Cardoş 2012, nr. 54-55, 57-58, 138-139.
[20] Stanciu 1992, nr. 30/A, 180; Matei, Stanciu 2000, nr. 139/(262), 83; Vizauer 2003, nr. 9, 223; Cardoş 2012, nr. 67, 140.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Cardoş 2012 — R. Cardoş, *Descoperiri monetare romane în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României (sec. II-IV Chr.)*, Marmatia 10/1, 2012, 131-163.

Cardoş 2014 — R. Cardoş, *Un medalion roman de aur din timpul împăratului Valentinianus I*, Marmatia 11, 2014, 51-56.

Chirilă, Lucăcel 1979 — E. Chirilă, V. Lucăcel, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XIV)*, ActaMP III, 1979, 137-138.

Chirilă, Socolan 1971 — E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaure şi descoperiri monetare din colecția Muzeului județean Maramureş*, Baia Mare, 1971.

Iuga 1979 — G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, județul Maramureş*, Materiale XIII, 1979, 311-314.

Iuga 1980 — G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, județul Maramureş*, Materiale XIV, 1980, 236-239.

Iuga 2003 — G. M. Iuga, *Monede din tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Teceu*, Marmatia 7/1, 2003, 229-247.

Kacsó 2004 — C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.

Lazin 1969 — Gh. Lazin, *Circulația monetară în Nord-Vestul României*, StComSatuMare I, 1969, 111-120.

Matei, Stanciu 2000 — Al. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.

Mihály 1900 — I. Mihály de Apşa, *Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*, Maramureş-Sighet, 1900.

Mitrea 1967a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 18/1, 1967, 189-202.

Mitrea 1967b — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N. S. XI, 1967, 377-393.

Mitrea 1971 — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N.S. XV, 1971, 395-413.

Mitrea 1986 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1985 (XXIX)*, Dacia N. S. XXX, 1-2, 1986, 191-193.

Mitrea 1987 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1986 (XXX)*, Dacia N. S. XXXI, 1-2, 1987, 173-177.

Mitrea 1988 — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1987 (XXXI)*, Dacia N. S. XXXII, 1-2, 1988, 215-230.

Poenaru Bordea, Mitrea 1994-1995 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1993 (XXXVII)*, Dacia N. S. XXXVIII-XXXIX, 1994-1995, 459-477.

https://biblioteca-digitala.ro

RIC II, IV.1, V.1, VII, VIII, IX	*The Roman Imperial Coinage*, London, 1926, 1936, 1927, 1966, 1981, 1951.
Săşianu 1980	Al. Săşianu, *Moneda antică în vestul şi nord-vestul României*, Oradea, 1980.
Stanciu 1992	I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. H. şi mileniul I d. H. în județul Maramureş*, EphemNap II, 1992, 169-191.
Stanciu 1995	I. Stanciu, *Contribuții la cunoaşterea epocii romane în bazinul mijlociu şi inferior al râului Someş*, EphemNap V, 1995, 139-226.
Vizauer 2003	V. Vizauer, *Un denar roman de la Sighetu Marmației*, Marmatia 7/1, 2003, 219-228.
Winkler 1960	I. Winkler, *Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737-1812)*, SCN III, 1960, 433-447.

Roman coins from Pipaş collection in the Maramureş County Museum of History and Archaeology

(Abstract)

In the numismatic collection of the Maramureş County Museum of History and Archaeology, among other antique, medieval and modern coins, we find 16 Roman coins from Pipaş collection, named after the collector's name Nicolae Pipaş, from which the coins were purchased in 1988. We were able to identify 13 of the 16 Roman coins issued during the Imperial period between 88 AD and 375 AD.

From the analysis of the coins, they can be distributed to the following issuers: Domitianus – 1, Hadrianus – 1, Geta – 1, Claudius II – 1, Quintillus – 1, Constantinus I – 1, Constans – 1, Constantinus II – 2, Constantius II – 1, Valens – 2, Valentinianus – 1. As for the mints where the coins were struck, their distribution is the following: Rome – 4, Siscia – 4, Thessalonica – 4, Constantinople – 1.

Unfortunately, the place of discovery is not specified for the coins from Pipaş collection, however, at least some of the coins are likely to be discovered in the Maramureş county. There are many other known discoveries of Roman coins from Maramureş county such as the hoard from *Oarța de Sus – Ograde* consisting of 306 denarii, the hoard from Sarasău, discovered on one of the domains of the Mihályi family, the hoard from Sighetu Marmației consisting of 6 denarii issued during the time of Marcus Aurelius, the monetary deposit from Băseşti consisting of 2 coins, a sestertius from Antoninus Pius for Faustina I and a denarius from Marcus Aurelius for Faustina II, the monetary deposit from Ulmeni consisting of 3 coins found in a clay pot from which were recovered a sestertius issued during Antoninus Pius and another one issued during Commodus, the monetary deposit from Vad consisting of 3 coins issued during Gordianus III, but also the over 200 Roman silver coins discovered isolated in the former Maramureş shire. Many other isolated discoveries of Roman coins are known from different localities from the Maramureş county: Baia Mare, Bozânta Mică, Călineşti, Coroieni, Giuleşti, Ieud, Mesteacăn, Oarța de Sus, Petrova, Sighetu Marmației, Tisa.

Raul CARDOŞ
Muzeul Judetean de Istorie si Arheologie Maramures
crdsraul@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa I. 1. Sestertius Domitianus; 2. As Hadrianus; 3. Denarius Geta; 4. Antoninianus Claudius II (foto Zamfir Şomcutean).

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa II. 5. Antoninianus Quintillus; 6. AE4 Constantinus I: Urbs Roma; 7. AE4 Constans; 8. AE4 Constantinus II (foto Zamfir Şomcutean).

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa III. 9.AE4 Constantinus II; 10. AE3 Constantius II; 11. AE3 Valens; 12. AE3 Valens (foto Zamfir Şomcutean).

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa IV. 13. AE3 Valentinianus I; 14-16. Monede de bronz neidentificate (foto Zamfir Şomcutean).

https://biblioteca-digitala.ro

Țesturile de lut în aşezările medievale timpurii din partea nord-vestică a României (a doua jumătate a sec. VII – sec. IX/X)

IOAN STANCIU

Cuvintecheie: *perioada medievală timpurie; nord-vestul României; țesturi de lut; distribuție la orizontală; asociere cu tipsii.*
Keywords: *Early Middle Ages, north-western Romania, clay baking bells, horizontal distribution, association with clay pans.*

Conform surselor literare, *testum*-ul latinesc, termenul de la care provine *țestul* din limba română[1], desemna inițial un fel de capac sub care erau coapte lipii. Varietăți de pâine sau lipii erau coapte în sau sub un alt vas de lut ori metal (*clibanus*, cuvântul este originar din limba greacă), de formă circulară, uşor lărgit spre fund. Aceleaşi informații descriu şi procedeul, identic celui indicat de paralelele etnografice pentru vremurile mai apropiate de noi: era înfierbântată vatra, odată cu acel *testum* sau *clibanus*, urma apoi curățarea vetrei, pe care era aşezată lipia, aceasta acoperită de vasul încălzit întors cu gura în jos, deasupra acestuia şi în jurul lui fiind aranjat jăratic[2].

Conform unei explicații etnologice, țestul ar fi de înțeles ca un „cuptor mobil", respectiv un întreg alcătuit din două segmente complementare, adică un suport, pe de o parte şi „vasul" aşezat deasupra, pe de alta. Dar termenii constatabili în partea sud-estică a Europei deşi sugerează întotdeauna întregul, precizează concret doar una dintre părți. Astfel, *țestul* din limba română se referă la partea superioară, iar *podnica* din Bulgaria o indică pe cea inferioară, suportul, deşi era folosită împreună cu un capac, inclusiv din lut[3].

A fost exprimată părerea că în mediul Khaganatului avar tipsiile au fost folosite împreună cu țesturile, ca suport al acestora, pentru coacerea lipiilor, dar şi a altor alimente, cum ar fi carnea[4]. Această posibilitate poate fi introdusă în discuție chiar în privința părții de nord-vest a României, aşa cum sugerează, spre exemplu, materialul din inventarul unei locuințe (complexul 40) de la Lazuri–Lubi tag (**fig. 2/1–7**). Este vorba despre fragmente dintr-o tipsie mai mare sau platou circular asemănătoare acelor *podnica*, dar şi provenite dintr-un țest mai mare, găsite împreună pe vatra cuptorului şi în apropierea acesteia (**fig. 2/6–7**).

Asemenea paralelelor etnografice, țesturile lucrate cu mâna (de regulă nedecorate, fără o finisare atentă a suprafeței şi pereți mai groşi)[5] provenite din săpăturile arheologice au

[1] Spre exemplu Chelcea 1968, 171.
[2] Vida 2016, 365, 376–377, cu trimitere la surse. A se vedea şi Mesnil, Popova 2002, 243. Pentru funcționalitatea țesturilor, cu numeroase trimiteri: Vida 2016, 368–370. Analogiile etnografice indică şi ele, de cele mai multe ori, utilizarea țesturilor în lipsa unui suport oarecare, fiind aşezate direct pe vatră. Spre exemplu, Chelcea 1968, 172 şi Larionescu, Armăşescu 1973, 247. Un interesant studiu experimental, care a presupus inclusiv confecționarea țesturilor, a fost finalizat prin coacerea cărnii de pui sub țest, direct pe vatră (Fusek, Zábojník 2006).
[3] Mesnil, Popova 2002, 241 fig. 1, 244. Aceleaşi autoare susțin explicații convingătoare în legătura cu producția rituală a acestor vase de lut (revenită în exclusivitate femeilor), în general cu semnificațiile mitico–rituale care le însoțesc şi pot fi descifrate. A se vedea şi Chelcea 1968, 171 şi Larionescu, Armăşescu 1973. Referitor la *podnica*, cu diametre între 50-70 cm: Krauss, Jeute 1998, 513; Vida 2016, 366, 369; Curta 2016, 162–163, cu trimiteri la bibliografie.
[4] Vida 2016, 369–370, 391. Hajnalka Herold susține că pe durata perioadei avare şi în întreg bazinul carpatic țesturile nu se asociază cu tipsiile în aceeaşi aşezare (Herold 2014, 211). Spre exemplu, este situația aşezărilor de la Eperjes şi Örménykút, cu țesturi, dar fără tipsii (Bálint 1991; Herold 2004). Dar, pentru asocierea celor două, pe lângă exemplele indicate de Tivadar Vida ilustrativ este chiar teritoriul nord-vestic al României (Fig. 89). Indiferent de regiune, această posibilitate a fost avută în vedere şi de către Erdélyi, Szimonova 1985, 387. Ca analogie etnografică (regiuniea Rodopilor estici), un capac de lut cu mâner, identic țesturilor şi care era folosit deasupra unor tipsii, mai probabil o *podnica* (Krauss, Jeute 1998, 513 fig. 30, 528 K 51).
[5] În regiunile sudice, pe durata epocii romane, în antichitatea târzie şi perioada bizantină timpurie, apoi în evul mediu, au fost frecvent folosite şi țesturi modelate la roată (Vida 2016, 367).

https://biblioteca-digitala.ro

fost confecționate din lut grosier prelucrat, amestecat cu nisip, prundiş, cioburi pisate sau paie tocate şi pleavă (cereale), probabil că uneori şi alte materiale organice, cum ar fi balega sau lâna, menite să sporească capacitatea vasului de a reține căldura. Cum se crede de obicei, nu au fost arse în cuptor, ci la foc deschis, probabil chiar în momentul primei utilizări, de aceea nu sunt prea rezistente, ca dovadă şi starea accentuat fragmentară în care sunt găsite de obicei. În orice caz, au fost arse în mediu oxidant, deoarece culoarea obişnuită este în nuanțe de galben-orange sau cărămiziu[6]. Atunci când sunt găsite fragmente mai mici, separarea lor în raport cu marginile platourilor mai ales, apoi ale tipsiilor ori chiar ale castroanelor de dimensiuni mai mari este uneori dificilă[7]. Este şi una dintre explicațiile pentru care, până târziu, nu au intrat în atenția arheologilor, fiind examinate mai degrabă din perspectivă etnografică[8].

În nord-vestul României nu s-a păstrat nici un exemplar întreg sau întregibil, în două rânduri fiind reconstituite în cazul aşezării de la Lazuri, în termeni mai mult sau mai puțin siguri (**fig. 1/21, 33**). Din aceeaşi aşezare provine un fragment de toartă, circulară în secțiune (**fig. 1/30a**), altul cu secțiunea de formă dreptunghiulară (**fig. 1/30b**), foarte probabil aparținând unor țesturi de dimensiuni mari. Este nesigur dacă un alt fragment, cu o porțiune de toartă păstrată, a aparținut unei astfel de ustensile, mai ales că toarta are formă oval-alungită în secțiune, neobişnuită mânerelor țesturilor (**fig. 1/21**).

O estimare a fragmentelor care probabil au aparținut unui număr de 53 exemplare identificabile în aşezările din nord-vestul României indică grosimi maxime variabile ale pereților, între 1,4-4,4 cm. Semnificativ mai bine reprezentată este grupa celor cu grosime între 1,4-1,9 cm, uşor peste o treime din total fiind exemplare cu grosime între 2-2,9 cm, iar cele mai puține sunt acelea cu pereții cei mai groşi, între 3-4,4 cm (**tab. 1** şi **fig. 3**). Totuşi, această evaluare, comparabilă celor susținute pentru materialul din alte părți[9], este relativă, deoarece de multe ori fragmentele precizate ca atare aparțin segmentului de la baza țesturilor, de regulă fiind mai subțiri tocmai în această porțiune. În cazul exemplarelor al căror diametru la bază poate fi estimat, valorile acestuia oscilează între 20-44 cm, dar aproape 80% dintre ele măsoară între 20-30 cm, restul între ca. 36-44 cm (**tab. 1** şi **fig. 4**)[10]. Este firească relația proporțională dintre grosime şi mărimea de ansamblu, astfel că la țesturile la care diametrul şi înălțimea sunt mai mari, pereții sunt şi ei mai groşi (spre exemplu **fig. 1/32**). În privința materialului din nord-vestul României, grupele cele mai bine reprezentate sunt cele care au grosime între 1,4-1,9 cm şi diametre între 26-30,4 cm, respectiv cu grosimi între 2-2,9 cm şi diametre între 20-25,7 cm (**fig. 3** şi **4**). Datorită stării fragmentare, înălțimea lor nu poate fi calculată.

[6] Szőke 1980, 187–188; Bálint 1991, 58–60; Herold 2004, 42; Mihályová 2006; Vida 2016, 367, 382; Fusek, Zábojník 2006, alături de detalii în legătură cu modelarea acestora. Uneori la baza lor se păstrează amprenta unui material textil, care sugerează modelarea lor pe un suport astfel constituit (Herold 2004, 40; Fusek, Zábojník 2006, 21 fig. 6). Ar putea fi vorba despre un procedeu asemănător celui descris de surse etnografice, la turci, pentru construirea cuptoarelor sferice de lut. Este vorba despre modelarea acestora deasupra unui sac umplut cu paie, peste care era împletit un schelet de nuiele. După o perioadă de uscare, sacul era aprins şi ars, cuptorul devenind utilizabil (Krauss, Jeute 1998). Mai mici decât cuptoarele, țesturile puteau fi uşor confecționate în acest fel, chiar în lipsa scheletului de nuiele. Cel puțin în unele sate din Oltenia țesturile erau modelate pe o grămăjoară de pământ anume amenajată în acest scop sau chiar pe un muşuroi de furnici, pământul fiind presărat cu cenuşă sau învelit cu iarbă (Chelcea 1968, 171; Larionescu, Armăşescu 1973, 246).

[7] Spre exemplu: Fiedler 1994, 338; Herold 2014, 211; Vida 2016, 382 n. 195.

[8] Un istoric al cercetării la Vida 2016, 364–366. A se vedea şi Bálint 1991, 60. Literatura etnografică a înregistrat țesturile în întreaga arie sud-est–europeană (Mesnil, Popova 2002, 243). Pe teritoriul României erau mai răspândite în Oltenia şi o parte din Banat (Chelcea 1968, 172).

[9] Spre exemplu: 1-2,5 cm (Bálint 1991, 59); 1,2-3 cm (Herold 2004, 42); 1,2-4,4 cm (Zábojník 2006, 139).

[10] Dimensiuni asemănătoare şi în cazul materialului din aşezările medievale timpurii din regiuni învecinate, ca exemple: 30-40 cm (Bálint 1991, 59); 24-56 cm (Bajkai 2015, 231, 237). În general, indiferent de perioadă, diametrul la bază al țesturilor a fost estimat între 20-60 cm, iar înălțimea lor între 10-40 cm (Vida 2016, 367).

https://biblioteca-digitala.ro

Argilei din care țesturile din nord-vestul României au fost modelate, de obicei grosier prelucrată, i-au fost adăugate nisip mai mult sau mai puțin grosier, cioburi pisate, uneori împreună cu paie tocate sau pleavă, în cazul din urmă amprentele acestor materiale organice fiind vizibile la suprafață, dar şi în secțiune. Ceva mai frecvent folosit pare să fi fost folosit nisipul mai grosier, însoțit de pietricele, apoi cioburile pisate şi nisipul insuficient sortat (uneori este posibil ca acesta să fi existat în lutul nativ). Totuşi, o astfel de statistică rămâne provizorie, deoarece de multe ori astfel de precizări nu însoțesc materialul publicat (**fig. 5**). În mai multe cazuri au fost semnalate urme de ardere secundară, fireşti pentru nişte ustensile de lut ajunse la modul repetat în contact cu focul (**tab. 1**). Mai curioasă este lipsa acestor indicii, dar putem presupune că de multe ori acest aspect nu a interesat, ca urmare observația în legătură cu aceste urme nu a fost înregistrată[11].

A fost deja remarcată uniformitatea țesturilor medievale timpurii din bazinul carpatic, de asemenea valabilitatea unei tipologii stabilite cu mai multă vreme în urmă[12]. Conform acesteia ar putea fi clasificate şi exemplarele din nord-vestul României, diferențele de indicat fiind minore (**fig. 1**)[13]. Comparația cu țesturile cunoscute din sud-vestul Slovaciei, spre exemplu, accentuează repetiția formei cu variantele sale[14]. Sunt puține exemplarele din care s-a păstrat şi toarta, la fel cum fragmente de toarte au fost rareori găsite în aşezări, dar este greu de susținut părerea după care perioadei avare i-ar fi obişnuite țesturile fără toartă, în timp ce acelora cu toartă le-ar reveni o încadrare cronologică ulterioară[15]. Indiferent de perioadă, marea majoritate a țesturilor au fost prevăzute cu toarte, mânere sau butoni, acestea fiind necesare în vederea manipulării mai uşoare a unui obiect de lut care de la începutul fiecărei folosiri era înfierbântat[16]. În vecinătatea vestică a regiunii care ne interesează, în aşezarea de la Hajdúnánás–Mácsi-dűlő (Ungaria nord-estică) țesturi inclusiv cu toartă au fost găsite în majoritatea locuințelor, iar un accesoriu de bronz pentru centură fixează mai strâns cronologia sitului, cu o ultimă etapă spre finalul sec. VIII şi începutul sec. IX[17]. În aşezarea de la Örménykút cele mai multe exemplare integral reconstituibile ori în parte (cu toartă) au fost datate în faza I, respectiv perioada avară târzie sau a doua jumătate a celei mijlocii (a doua jumătrate a sec. VIII – sec. IX timpuriu). În locuințele fazelor II şi III fragmente fragmente mărunte de țesturi ar fi ajuns întâmplător, iar din faza a IV-a țesturile ar lipsi[18]. În aşezarea de la Zillingtal (Austria estică) au fost datate între ca. 650/680–800/820)[19].

[11] Țesturile puteau să fi avut şi rolul de a păstra jăraticul pe durată mai lungă (Herold 2014, 211).

[12] Vida 2016, 382. Tipurile A, B, cel din urmă cu două variante, la Bálint 1991, 58–60, pl. XXXIII/5–7. Acestei clasificări îi pot fi racordate şi tipurile stabilite pentru țesturile cunoscute din Depresiunea Silvaniei (Băcueț-Crişan 2014, 71, cu fig. 18). Distincte sunt cele patru „tipuri" separate de Hajnalka Herold, pe baza tehnicii de confecționare, respectiv a urmelor ce o pot indica, diferite fiind suporturile pe care țesturile puteau fi modelate (Herold 2004, 40, 42). Dar, pe lângă faptul că această clasificare nu indică forma țestului, intrigă utilizarea constantă a unor procedee diferite în interiorul uneia şi aceleiaşi aşezări.

[13] În urma examinării materialului cunoscut, a fost deja exprimată părerea că tipurile precizate de Csanád Bálint rămân valide, completabile cu exemplele noilor descoperiri (Vida 2016, 382). Cel puțin materialul din nord-vestul României nu confirmă părerea despre variabilitatea extremă a țesturilor, ca diametru, înălțime şi curbura pereților. A se vedea Herold 2004, 42.

[14] Zábojník 2006, 142–146 pl. I–V.

[15] Fiedler 1994, 338.

[16] Vida 2016, 365 fig. 1.

[17] Bajkai 2015a. Este de reținut faptul că nu acolo există materiale susceptibile a fi datate în sec. X. De asemenea la est de Tisa, aşezarea de la Pecica–Est/Smart Diesel, în care prezența țesturilor este remarcabilă (Mărginean 2017, 150–151, 169 pl. 7, 172 pl. 10).

[18] Herold 2004, 54, 61.

[19] Herold 2010, 169. Fragmente de țesturi au fost găsite şi într-o fântână de la Brunn am Gebirge, datele radiocarbon şi dendrologice indicând construirea ei în a doua jumătate a sec. VII, dar materialele puteau ajunge în umplutura sa abia în prima jumătate a sec. VIII (după Herold 2014, 212). Sugestia formulată de către H. Herold este că țesturile şi căldările lucrate cu mâna au fost produse şi folosite în mediul avar începând cu a doua

https://biblioteca-digitala.ro

Cu ceva peste jumătate din numărul exemplarelor înregistrate, țesturile din nord-vestul României au fost găsite în locuințe, iar cam o treime provine din construcții lipsite de vreo instalație pentru foc, în care – cel puțin situația unor complexe de la Lazuri – se aflau în poziție secundară, aruncate alături de alte resturi ceramice. Doar o singură dată (Carei–Stația de epurare) fragmente de țesturi au fost găsite în, probabil, groapa de alimentare a unui cuptor de lut în aer liber[20]. În alte două rânduri provin din gropi menajere (**tab. 1**). În alte regiuni învecinate, în repetate rânduri contextele în care au fost găsite dovedesc folosirea țesturilor în interiorul locuințelor, în paralel cu cuptoarele[21], deşi la fel de bine puteau fi utilizate în legătură cu vetre situate în spațiul dintre construcții. Elocvent rămâne exemplul unei locuințe din aşezarea de la Doboz (Ungaria sud-estică), dotată cu un cuptor interior, dar şi o vatră pe care a fost găsit un țest[22]. Nu este exclusă o situație similară în cazul locuinței de la Lazuri (complexul 40), în care fragmente dintr-un exemplar de dimensiuni mari se aflau pe vatra cuptorului de piatră, dar în imediata apropiere a unei vetre simple, aproape alăturată instalației pentru foc principale (**fig. 2/1, 7**). În mai multe complexe ale aşezărilor de la Lazuri–Lubi tag pot fi constatate fragmente de țesturi din 3-4 exemplare diferite, dar, alături de alte cioburi ele apar ca ceramică reziduală, cu origine probabilă în locuințe necercetate. În complexul 40 (locuință) de la Lazuri au fost găsite fragmente dintr-un singur exemplar, situație repetată şi în alte aşezări. Totuşi, dacă legătura cu complexele de origine nu este întâmplătoare, mai multe țesturi provin din locuințele de la Nuşfalău şi Sarasău–Zăpodie (**tab. 1**)[23]. În raport cu țesturile, rămâne uneori problematică separarea eventualelor fragmente de capace sau castroane, remarcate prin grosimea constantă şi mai mică a pereților (între 0,7-1 cm)[24].

Țesturile, de cele mai multe ori însoțite de tipsii, par să nu lipsească din majoritatea aşezărilor din nord-vestul României databile între a doua jumătate a sec. VII şi sec. IX/X, cercetate într-o măsură sau alta ori doar identificate la suprafața terenului. Grupările acestor aşezări indică tocmai microregiunile unde investigațiile au fost ceva mai intense (**fig. 6**).

Coacerea lipiilor şi a pâinilor cu ajutorul țesturilor a reprezentat o practică culinară cu tradiții îndepărtate în spațiul mediteraneano–sud-est european, regăsindu-se în regiunea Alpilor sudici, a Balcanilor şi Peninsulei Italice, începând cu perioada târzie a epocii bronzului. Apoi, în diverse perioade, aceasta s-a răspândit şi la populațiile învecinate, sporadic fiind atestată până în zilele noastre. Sunt specifice unor populații sedentare şi nu au fost caracteristice grupurilor nomade euro-asiatice. Pătrunderea în Khaganatul avar s-a datorat unor influențe balcanice, iar folosirea țesturilor indică schimbarea modului de viață şi sedentarizarea populației[25].

Țesturile medievale timpurii din bazinul carpatic, respectiv Khaganatul avar, nu au precedente directe, ca urmare pot fi explicate ca influență culturală[26], dar data la care ele au început să fie folosite a rămas o problemă încă în discuție. În privința nord-vestului

jumătate a sec. VII, posibil chiar cu ceva înainte, până la sfârşitul perioadei avare (Herold 2014, 215). În legătură cu datarea timpurie, aceeaşi părere la T. Vida, cu referire la a doua jumătate a sec. VII (Vida 2016, 382, 384).

[20] Acelaşi context în aşezarea de la Hajdúnánás–Mácsi-dűlő (Bajkai 2015, 231). Este logică presupunerea că țesturile putea fi folosite şi în interiorul cuptoarelor din locuințe sau amenajate în aer liber (Bálint 1991, 60).

[21] Spre exemplu: Szöke 1980, 197; Bálint 1991, 60; Herold 2004, 42, 52.

[22] După Bálint 1991, 60.

[23] Conform paralelelor etnografice, o gospodărie dispunea de două sau chiar trei țesturi, în funcție de mărimea pâinilor ce trebuiau coapte (Mesnil, Popova 2002, 242). Uneori a fost constatată, în unele gospodării, existența unor țesturi de rezervă (Chelcea 1968, 171).

[24] Bálint 1991, 58; Herold 2004, 42.

[25] O tratare amănunțită a problemei la Vida 2016, 370–392. A se vedea şi Vida 2011. Pentru originea balcanică a țesturilor, dar fără a fi exclusă posibilitatea unei origini răsăritene, a se vedea şi Bálint 1991. După altă părere, indiferent de originea lor mediteraneană, țesturile ar fi fost specifice mediului cultural slav şi vehiculate de către acesta (Fiedler 1994, 338).

[26] Vida 2016, 382.

https://biblioteca-digitala.ro

României, în orizontul cronologic datat în a doua jumătate a sec. VI şi prima treime sau jumătate a sec. VII țesturile nu sunt atestate, însă, cum s-a văzut, în etapa sa finală au început să se răspândească tipsiile[27]. În unele aşezări, în termeni relativi databile spre mijlocul sau în a doua jumătate a sec. VII (doar cu ajutorul ceramicii) şi în care prezența tipsiilor devine mai accentuată, țesturile par să lipsească, cazul celei de la Turulung-Vii[28], în altele par să fi fost deja folosite, ca în cea de la Crăciuneşti–Mohelca[29], în Depresiunea Maramureş. Chiar dacă datările mai strânse, sprijinite pe argumente de luat în seamă, încă lipsesc, poate fi formulată constatarea că țesturile sunt practic nelipsite din aşezările în care există mai multă olărie modelată la roata înceată sau cea rapidă, aspect care ar trebui să indice etapa de început a folosirii lor în perioada ulterioară secolului al VII-lea, începând cu perioada avară târzie.

Cu mai multă vreme în urmă, pe baza materialului cunoscut la acea dată din sud-estul Ungariei (regiunea Crişurilor), țesturile au fost înregistrate alături de olărie lucrată cu mâna, uneori cu decor ştampilat şi puțină modelată la roata înceată, apoi căzănele lucrate cu mâna, în aşa-numita „grupa A" a ceramicii medievale timpurii de la est de Tisa, cu datare propusă în epoca avară târzie. O miză importantă a demersului a fost aceea a determinării specificului ceramicii din sec. X[30]. Ulterior, aşezarea de la Eperjes, cu prezența aceleaşi asocieri a ceramicii, a fost datată în perioada avară, cu punct de greutate presupus a fi fost în sec. VIII[31]. De asemenea la est de Tisa, în Ungaria nord-estică, mai nou aşezările de la Hajdúnánás–Mácsi-dűlő şi Hajdúnánás–Fekete-halom au fost datate în sec. VIII şi sec. VIII târziu – sec. IX (două faze), respectiv în sec. VIII[32].

U. Fiedler a încercat să justifice poziționarea cronologică a „grupei A" în sec. X şi sec. XI timpuriu, argumentele, discutabile, fiind sprijinite cu precădere pe ceramica funerară (foarte puțină) din cimitirele databile cu alt inventar în acea vreme. Totuşi, a avut în vedere şi posibilitatea ca amintita grupă să fie distribuită pe întreaga durată a epocii avare[33]. Cu sprijin în materialul aşezării de la Örménykút şi din cimitirul de la Halimba–Cseres, analizat cu precădere din punctul de vedere al categoriilor de pastă şi ardere, a fost formulată presupunerea că această „grupă A" nu constituie un tot unitar, ci o mixtură a ceramicii din aşezări databile pe o durată mult mai lângă decât cea inițial propusă, începând cel puțin cu perioada avară mijlocie (ca. mijlocul sec. VII), dacă nu chiar de la finalul sec. VI, până în sec.

[27] În general țesturile nu sunt semnalate din mediul slavilor timpurii, rolul lor fiind îndeplinit de tipsii? (Vida 2016, 384). Aşa cum țesturile de lut nu sunt cunoscute din regiunile răsăritene (Bálint 1991, 60 n. 169).

[28] Stanciu, Bader 2003.

[29] Datarea aşezării, doar cu ajutorul ceramicii, rămâne nesigură. Avem de-a face cu o regiune mai izolată, a cărei evoluție trebuie să se fi produs în strânsă legătură cu restul Depresiunii Maramureş, situat la nord de Tisa. 95% din olărie este lucrată cu mâna, dar a fost găsit şi un fragment din partea superioară a unei oale modelată la roata înceată şi decorată cu împunsături oblice realizate cu pieptenele, motiv frecvent pe vasele din sec. VIII–IX (Popa, Harhoiu 1989, 256–265). În partea ucraineană a Tisei superioare limita cronologică superioară a complexelor care conțin preponderent ceramică lucrată cu mâna a fost plasată la granița dintre sec. VIII/IX, iar răspândirea completă a olăriei modelate la roata înceată s-ar fi produs abia în a doua jumătate a sec. IX (Kotigoroşko 1977, 97). În întreaga Ucrainã nord-vestică slavii timpurii ar fi utilizat în sec. VI–VII doar ceramică lucrată cu mâna (Rusanova 1976, 21–40; Rusanova, Timoşciuk 1984, 16–17, 27–28; Baran, Prihodniuk 1990, 236; Smilenko, Iurenko 1990, 279; Magomedov, Smilenko 1990, 398–399; Filipchuk 2008, 73, 78–79, 81, 84, 88, 94, 96). Amnare cu capetele accentuat curbate, ca cel găsit într-o locuință de acolo, au circulat şi pe durata sec. VIII–IX şi chiar mai târziu. Câteva cioburi cenuşii fine, modelate la roata rapidă, alături de fragmente de sticlă, cel mai probabil țin de o locuire anterioară celei medievale timpurii.

[30] Szöke 1980. Alături de vase lucrate cu mâna, în această *grupă A* erau incluse ca elemente specifice şi olăria modelată la roata înceată (ca. 20%), căldări lucrate cu mâna (ca. 0,5%), vase lucrate cu mâna cu decor ştampilat (ca. 0,5%) şi țesturi (ca. 1-2%). Uwe Fiedler atrage atenția asupra opțiunii ulterior ajustate a autorului, respectiv repoziționarea datării în sec. IX (Fiedler 1994, 330, cu n. 34).

[31] Bálint 1991, 69–73.

[32] Bajkai 2015.

[33] Fiedler 1994.

https://biblioteca-digitala.ro

X[34]. După altă părere, țesturile de lut, alături de căldările lucrate cu mâna, existau în bazinul carpatic în sec. IX, dar au fost caracteristice unor aşezări din perioada următoare, adică din sec. X şi chiar o anumită durată a epocii arpadiene[35].

Atrage atenția lipsa țesturilor la slavii balcanici în perioada dintre ca. anii 700–900, adică tocmai când în bazinul carpatic prezența lor era mai accentuată[36], cu atât mai mult fiind vorba despre regiunile din care se presupune că ele s-au răspândit. Intervine coincidența între data la care ele dispar în Peninsula Balcanică, pe de o parte şi cea când apar în interiorul bazinului carpatic, pe de alta. Dar, este greu de spus în ce măsură acest aspect ar putea fi legat de schimbările etno-demografice deja cunoscute, produse atunci la sud de Dunăre, respectiv structurarea sau consolidarea mediul slav din acele regiuni, care a presupus folosirea tipsiilor, dar nu şi a țesturilor. În această privință, situația este identică în aşezările mai bine cunoscute din teritoriul sud-carpatic al României[37], dar şi din Moldova[38]. Este nesigur dacă în Transilvania sudică locuitorii aşezării de la Comana de Jos foloseau țesturile (există tipsii), nefiind semnalate ori nu au fost precizate ca atare printre formele ceramicii lucrate cu mâna de acolo[39]. Ele nu au fost remarcate în siturile de la extremitatea sud-estică a bazinului transilvănean[40], dar nici în partea central-estică a aceleaşi regiuni[41]. În schimb, au fost utilizate în aşezarea de la Jucu de Sus–Tetarom III, de pe valea Someşului Mic[42], probabil şi în cele din nord-estul Transilvaniei[43].

Dacă problema datei mai precise la care țesturile au început să fie folosite în Khaganatul avar şi bazinul carpatic în general rămâne deocamdată nesoluționată, în privința aşezărilor medievale timpurii din nord-vestul României este sigur că aceste ustensile existau în aşezările din sec. VIII şi, după posibilitățile de datare de acum, în cele din veacul următor. Pe teritoriul Ungariei de astăzi cel puțin, se aflau în uz şi în perioadă următoare, pe durata secolelor X–XII[44]. Din secolul următor nu mai sunt atestate, dar reidentificarea lor în mediile tradiționale din perioada modernă, fie că erau confecționate din lut sau alte materiale, dovedeşte că țesturile au fost neîntrerupt folosite în gospodăriile țărăneşti.

[34] Pe baza unor criterii tehnologice, sunt presupuse cel puțin trei grupe ceramice distincte, posibil chiar din punct de vedere cronologic, dar fără dovezi concludente. A se vedea Herold 2010, 168 şi Herold 2014, 211, 222.

[35] I. Fodor, *Kazárok, Bolgárok, Magyarok (Széljegyzetek Peter B. Golden könyvéhez)*, ArchÉrt 111, 1984, 100–109. Mențiune preluată de la Herold 2004, 70, cu n. 88.

[36] Reapar în sec. X, fiind apoi atestate până în sec. XIV/XV. A se vedea Vida 2016, 384. O hartă inițială a răspândirii țesturilor medievale timpurii în bazinul carpatic la Fiedler 1994, 335 fig. 13. A fost completată cu locuri de descoperire care extind aria inițial circumscrisă (Herold 2004, 74; Vida 2016, 383 harta 6). În bună parte, sunt de adăugat şi aşezări din Slovacia sud-vestică în care prezența țesturilor a fost evidențiată (Zábojník 2006).

[37] Dridu (Zaharia 1967, 89), Bucov (Comşa 1978), Vlădeni–Popina Blagodeasca (Corbu 2013, 118–123). A se vedea şi Corbu 2006, 124. În aşezarea de la Bucov un fragment nesigur din marginea unui țest (Comşa 1978, 26, 40 fig. 25/8).

[38] Dodeşti (Teodor 1984, 89, 91–92), Izvoare–Bahna (Mitrea 1998, 77–79), Davideni (Mitrea 2001, 167–171), Lozna (Teodor 2011,52–54). A se vedea şi Teodor 1978, 80–82. Eventual, unele dintre castroanele de la Poiana ar putea fi, de fapt, țesturi (ANDRONIC 2005, 113 pl. 39/10). Țesturile par să lipsească şi de pe teritoriul Republicii Moldova (Musteață 2005, 71–74; POSTICĂ 2007, 164–165; TENTIUC 2012, 75–93).

[39] Glodariu, Costea, Ciupea 1980, 91–92.

[40] Spre exemplu Székely 1992.

[41] Aşezarea de la Sighişoara–Dealul viilor (Harhoiu, Baltag 2006).

[42] Stanciu 2014, 336 fig. 11/1–3.

[43] Foarte probabile fragmente, confundate cu tipsii sau castroane. Spre exemplu Gaiu 2000, figurile: 9/7, 10/5, 14/5, 18/8, 9, 11. Totuşi, situația rămâne neclară. Țesturi nu au apărut în aşezarea sistematic investigată de la Şieu Odorhei, în care tipsiile sunt atestate (Rădulescu 2008, 107).

[44] Bálint 1991, 60; Fiedler 1994, 338; Vida 2016, 385–386.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Andronic 2005 — M. Andronic, *Poiana. O aşezare din secolele VIII – IX d. Chr.*, Supliment Suceava 29–30/1 (2002–2003), nr. VIII, Suceava, 2005.

Bajkai 2015 — R. Bajkai, *The Latest Findings of the Research of Avar Age Settlements in the Region of Hajdúság*,Ziridava 29, 227–254.

Bálint 1991 — Cs. Bálint, *Die spätavarenzeitliche Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád)*, VAH IV, Budapest, 1991.

Baran, Prihodniuk 1990 — V. D. Baran, O. M. Prihodniuk, *Ranneslavianskie kul'turî V–VII vv. i etnopoliticeskaia konsolidația slavian (IV). Keramika (6)*, în: V. D. Baran, N. S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (eds.), Slaviane iugo-vostochnoi Evropî v predgosudarstvenîi period, Kiev, 1990, 231–238.

Băcueț-Crişan 2004 — D. Băcueț-Crişan, *Archaeological research in Northwest Romania. The Early Medieval settlement from Nuşfalău/Szilágynagyfalu–Țigoiul lui Benedek (Sălaj County)*, JAMÉvk 46, 117–135.

Băcueț-Crişan 2006 — D. Băcueț-Crişan, *Aşezările medievale timpurii de la Popeni – „Pe Pogor" şi Cuceu – „Valea Bochii" (jud. Sălaj)*, Zalău, 2006.

Băcueț-Crişan 2008 — D. Băcueț-Crişan, *Vestigiile medievale timpurii de la Marca ‚Primăria nouă' (județul Sălaj)*, ActaMP 30, 2008, 220–236.

Băcueț-Crişan 2010 — D. Băcueț-Crişan, *Cercetările arheologice preventive de la Bobota „Pe Vale/Iertaş" (județul Sălaj)*, Cluj-Napoca, 2010.

Băcueț-Crişan 2014 — D. Băcueț-Crişan, *Contribuții arheologice privind nord-vestul României în secolele VII–XI. Cercetări în Depresiunea Silvaniei*, Cluj-Napoca, 2014.

Băcueț-Crişan D., Băcueț-Crişan S. 2000 — D. Băcueț-Crişan, S. Băcueț-Crişan, *Două locuințe prefeudale descoperite în județul Sălaj*, ActaMP 23–I, 2000, 499–520.

Băcueț-Crişan S., Băcueț-Crişan D. 2003 — S. Băcueț-Crişan, D. Băcueț-Crişan, *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Zalău*, Zalău, 2003.

Băcueț-Crişan *et al*. 2009 — D. Băcueț-Crişan, S. Băcueț-Crişan, I. Bejinariu, H. Pop, Al. V. Matei,*Cercetări arheologice preventive pe traseul şoselei ocolitoare a municipiului Zalău*, Cluj-Napoca, 2009.

Chelcea 1968 — I. Chelcea, *Țestul de copt pâine*, RevMuz 5–2, 1968, 170–172.

Comşa 1978 — M. Comşa, *Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII–X de la Bucov–Ploieşti)*, Bucureşti, 1978.

Corbu 2006 — E. Corbu, *Sudul României în evul mediu timpuriu (secolele VIII–XI).*

https://biblioteca-digitala.ro

Repere arheologice, Brăila, 2006.

Corbu 2013 — E. Corbu, *Vlădeni-Popina Blagodeasca*, vol. I, Muz. Jud. Ialomița, Ser. Situri Arheologice IV, Brăila, 2013.

Cosma 2002 — C. Cosma, *Vestul şi nord-vestul României în secolele VIII – X d. H.*, Interferențe etnice şi culturale în mileniile I a.Chr. – I p.Chr., vol. VI, Cluj-Napoca, 2002.

Crişan, Marta *et al*. 2005 — I. Crişan, D. Marta, Lakatos A., Romát S., Szabó E., Hágó A., *Margine, com Abram, jud. Bihor. Punct: Poini (Sinica)*, CronCercArh, 2005, 222–223 nr. 144 [http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/cd/index.htm].

Culic, Băcueț-Crişan 2010 — D. Culic, D. Băcueț-Crişan, *O locuință medievală timpurie descoperită pe Valea Someşului la Cheud, jud. Sălaj*, în H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcueț-Crişan, D. Băcueț-Crişan (eds.), Identități culturale şi regionale în context european. Studii de arheologie şi antropologie istorică, Bibl. Mus. Porolissensis XIII, Cluj-Napoca, 2010, 613–618.

Curta 2016 — Fl. Curta, *Observații asupra tipsiilor de lut din secolele VI–VII*, în: B. Ciupercă (ed.), Arheologia mileniului I p. Chr., vol. V. Identități şi schimburi culturale în mileniul I p. Chr., Brăila, 2016, 149–246.

Erdélyi, Szimonova 1985 — I. Erdélyi, E. Szimonova, *Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény*, SlovArch 33–2, 1985, 379–397.

Fiedler 1994 — U. Fiedler, *Zur Datierung der Siedlungen der Awaren und der Ungarn nach der Landnahme. Ein Beitrag zu Zuordnung der Siedlung von Eperjes*, ZfA 28, 1994, 307–352.

Filipchuk 2008 — M. Filipchuk, *Raikoveț'ka kul'tura v ukrayins'komu Prykarpatti: chronolohiia i periodizațiia*, VIA 3, 2008, 68–135.

Fusek, Zábojník 2006 — G. Fusek, J. zábojník, *Experiment modelovaním zvonov na pečenie*, în: J. Zábojník (ed.), Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša, Studia Archaeologica et Medievalia VIII, Bratislava, 2006, 19–22.

Gaiu 2000 — C. Gaiu, *Vestigii feudale timpurii din nord-estul Transilvaniei*, RevBistriței 14, 2000, 379–408.

Glodariu, Costea, Ciupea 1980 — I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos. Aşezările de epocă dacică şi prefeudală*, Contribuții la istoria Țării Făgăraşului 1. Făgăraş, 1980.

Harhoiu, Baltag 2006 — R. Harhoiu, Gh. Baltag, *Sighişoara „Dealul Viilor". Monografie arheologică*, Bistrița-Cluj-Napoca, 2006.

Herold 2004 — H. Herold, *Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54*, Teil I, VAH XIV. Budapest, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro

Herold 2010	H. HEROLD, *Zillingtal (Burgenland) – Die awarenzeitliche Siedlung und die Keramikfunde des Gräberfeldes*, Teile 1–2, Monographien des Römisch-Germanischen ZentraI Museums, Band 80, 1–2, Mainz, 2010.
Herold 2014	H. Herold, *Insight into the chronology and economy of the Avar Khaganate and the post-Avar Period: pottery production and use in the Carpathian Basin from the late 6th to the 10th century AD*." ActaArchCarpathica 49, 2014, 207–229.
Iuga 1979	G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, jud. Maramureş*, Materiale 13, 1979, 311–314.
Iuga 1980	G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn, jud. Maramureş*, Materiale 14, 1980, 236–2239.
Kotigoroşko 1977	V. G. Kotigoroşko, *Novie dannie k izuceniiu drevnei istorii slavian Zakarpat'io*, SlovArch 25–1, 1977, 81–102.
Krauss, Jeute 1998	R. Krauss, G. H. Jeute, *Traditionelle Getreideverarbeitung in Bulgarien. Etnoarchäologische Beobachtungen im Vergleich zu Befunden der Slawen im frühen Mittelalter zwischen Elbe und Oder*, EAZ 39, 1998, 489–528.
Larionescu, Armăşescu 1973	S. Larionescu, I. Armăşescu, *Țestul – un cuptor mobil*, RevMuz 10–3, 1973, 245–247.
Lazin 1975	Gh. Lazin, *Cercetări arheologice în sudul oraşului Satu Mare (zona Tăşnad) – I*, StComSatu Mare 3, 1975, 61–75.
Magomedov, Smilenko 1990	B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, *Soțial'no-ekonimiceskoe razvitie naseleniia iugo-vostocinoi Evropî v I tîs. n.e. (VIII). Gonciarstvo (4)*, în: V. D. Baran, N. S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (eds.), Slaviane iugo-vostochnoi Evropî v predgosudarstvenîi period, Kiev, 1990,393–401.
Matei, Băcueț-Crişan 2011	Al. V. Matei, D. Băcueț-Crişan, *Contribuții arheologice privind topografia şi structura internă a satului medieval timpuriu din nord-vestul României. Aşezarea de la Porț–La baraj (județul Sălaj)*, Cluj-Napoca, 2011.
Mărginean 2017	Fl. Mărginean, *O aşezare din perioada avară târzie şi urme de locuire din vremea arpadienilor la Mureşul de Jos. Descoperirile arheologice de la Pecica „Est/Smart Diesel", jud. Arad*, în: Fl. Mărginean, I. Stanciu, D. Băcueț-Crişan (eds.), Locuirea medievală timpurie din Transilvania şi vecinătăți/The Early Medieval Habitation from Transylvania and its Surroundings, Orbis Mediaevalis I, Cluj-Napoca, 2017, 141–184.
Mesnil, Popova 2002	M. Mesnil, A. Popova, *Le four mobil, image du monde*, Civilisations 49–1/2, 2002, 239–258.

https://biblioteca-digitala.ro

Mihályová 2006	J. Mihályová, *Odtlačky rastlín zo zvonov na pečenie z obdobia avarského kaganátu na území juhozápadného Slovenska*, în: J. Zábojník (ed.), Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša, Studia Archaeologica et Medievalia VIII, Bratislava, 2006, 67–74.
Mitrea 1998	I. Mitrea, *Aşezarea din secolele VIII–IX de la Izvoare–Bahna. Realităţi arheologice şi concluzii istorice*, Piatra Neamţ, 1998.
Mitrea 2001	I. Mitrea, *Comunităţi săteşti la est de Carpaţi în epoca migraţiilor. Aşezarea de la Davideni din secolele V–VIII*, Piatra Neamţ, 2001.
Musteaţă 2005	S. Musteaţă, *Populaţia spaţiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chişinău, 2005.
Popa, Harhoiu 1989	R. Popa, R. Harhoiu, *Mărturii arheologice din Maramureş aparţinând mileniului I e.n.*, SCIVA 40–3, 1989, 249–272.
Postică 2007	Gh. Postică, *Civilizaţia medievală timpurie din spaţiul pruto-nistrean (secolele V–XIII)*, Bibl. Archeologica Moldaviae VII, Bucureşti, 2007.
Rădulescu 2008	G. Rădulescu, *Ceramica medieval-timpurie descoperită în aşezarea de la Şieu Odorhei, jud. Bistriţa-Năsăud*, în: G. Rădulescu, C. Gaiu (eds.), Vasaria Medievalia, vol. 1, Bistriţa/Cluj-Napoca, 2008.
Romát, Lakatos 2014	Romát S., Lakatos A., *Késő avar településnyom Nagykároly Szennyvíztisztító-telepen*, StComSatu Mare 30–I, 2014, 245–258.
Rusanova 1976	I. P. Rusanova, *Slavianskie drevnosti VI-VII vv. Kul'tura prajskogo tipa*, Moskva, 1976.
Rusanova, Timoşciuk 1984	I. P. Rusanova, B. A. Timoşciuk, *Kodân – slavianskie poseleniia V–VIII vv. na r. Prut*, Moskva, 1984.
Smilenko, Iurenko 1990	A. T. Smilenko, S. P. Iurenko, *Vostoch'nie slaviane v VIII–IX vv. Keramika*, în: V. D. Baran, N. S. Abasina, B. V. Magomedov, A. T. Smilenko, R. V. Terpilovskii (eds.), Slaviane iugo-vostochnoi Evropî v predgosudarstvenîi period, Kiev, 1990, 279–290.
Stanciu 1992	I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. şi mileniul I d.H. în judeţul Maramureş*, EphemNap 2, 1992, 169–191.
Stanciu 1994	I. Stanciu, *Aşezarea prefeudală de la Lăpuşel, jud. Maramureş (cercetările arheologice din anii 1992, 1993)*, EphemNap 4, 1994, 267–322.
Stanciu 2003	I. Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din judeţele Satu Mare şi Maramureş. Date noi, observaţii şi opinii referitoare la ceramica medievală timpurie din nord-vestul României*, Marmatia 7–1, 2003, 249–316.

https://biblioteca-digitala.ro

Stanciu 2014 — I. Stanciu, *A well from the Early Medieval settlement at Jucu de Sus (Cluj County, North-Western Transylvania)*, în: S. Cociş (Hrsg.), *Archäologische Beiträge. Gendenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Cluj-Napoca, 2014, 325–339.

Stanciu, Bader 2003 — I. Stanciu, T. Bader, *O nouă aşezare medievală timpurie din zona nord-vestică a României (Turulung–Vii, jud. Satu Mare)*, în: D. M. Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (eds.), In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european, Bibl. Muz. Bistrița, Ser. Historica 7, Cluj-Napoca, 2003, 129–149.

Székely 1992 — Z. Székely, *Aşezări din secolele VI–XI p.Ch. în bazinul Oltului Superior*, SCIVA 43–3, 1992, 245–306.

Szőke 1980 — B. M. Szőke, *Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn*, ActaArchHung XXXII–1-4, 1980, 181–203.

Teodor 1978 — D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V – XI e.n. Contribuții arheologice şi istorice la problema formării poporului român*, Iaşi, 1978.

Teodor 1984 — D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Aşezările din secolele VI–XI e.n. de la Dodeşti – Vaslui*, Iaşi, 1984.

Teodor 2011 — D. Gh. Teodor, *Un centru meşteşugăresc din evul mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoşani*, Brăila, 2011.

Tentiuc 2012 — I. Tentiuc, *Contribuţii la istoria şi arheologia spaţiului pruto-nistrean. Siturile de la Durleşti şi Moleşti*, Bibl. Tyragetia XXI, Chişinău, 2012.

Vida 2011 — T. Vida, *Sütőharangok és sütőfedők – régészeti adatok Dél- és Közép-Európa étkezési kultúrájához*, în: Kolozsi B., Szilágy K. A.(eds.), *Sötét idők falvai. 8-11. szá́zadi telepulések a Kárpát-medencében*, A 2006-ban Debrecenben megrendezett konferencia, vol. 1–2, Debrecen, 2011, 701–817.

Vida 2016 — T. Vida, *Backglocken, Backdeckel und Backhauben. Archäologische Angaben zur Ernährungskultur Süd- und Mitteleuropas*, ActaArchHung 67, 2016, 361–422.

Zábojník 2006 — J. Zábojník, *Nálezy tzv. zvonov na pečenie z územia Slovenska*, în: J. Zábojník (ed.), Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša, Studia Archaeologica et Medievalia VIII, Bratislava, 2006, 133–147.

Zaharia 1967 — E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român*, Bucureşti, 1967.

https://biblioteca-digitala.ro

The clay baking bells from the Early Medieval settlements in north-western Romania (during the second half of the 7th century – the 9th/10th century)

(*Abstract*)

Geographically the north-western part of today Romania belongs to the Upper Tisa region. During the Avar Khaganate, a large part of this region was outside the borders of areas controlled by this power structure. As indicated by the current examination, the baking bells (without exception, hand-made) are ever-present in Early Medieval settlements and almost always associated with clay pans. Therefore, as was sometimes argued, it is possible that the twowere used together for the baking of flat bread or leavened bread. The baking bells began to spread in this area found at the north-eastern periphery of the Carpathian Basin starting with the 8th century, but we cannot exclude an earlier date (the second half or the last third of the 7th century) that overlaps with the spread of the slow wheel pottery "decorated with combs".

Although the only known example belongs to a settlement from the Maramures Depression, it is possible that, as in other areas, the clay bells were used for some time also into the following period of the 9th century.

List of illustrations

Fig. 1. Early Medieval settlements in the north-western part of Romania. Baking bells (1–40) and possibly lids (41–48).

Fig. 2. The Early Medieval settlement at Lazuri-Lubi tag, Satu Mare County: the feature/ dwelling no. 40 (1); fragments of roasting trays (2–6) and fragments of a large size baking bell (7) found on the floor (1). Circular "clay pans" (6, 8–9).

Fig. 3. Baking bells in the Early Medieval settlements from northwestern Romania. Distribution based on the maximum thickness of the fragments.

Fig. 4. Baking bells in the Early Medieval settlements in northwestern Romania. Distribution by diameter to base (estimated).

Fig. 5. Baking bells in the Early Medieval settlements in northwestern Romania. Categories of paste: A—vegetable imprints. B—grog, sand, pebbles. C—coarse sand, pebbles.

Fig. 6. Distribution of baking bells and clay pans in the Early Medieval settlements from the north-west part of Romania (second half of the 7th – 9th /10th centuries). Sites investigated to some extent (most) or just identified on the ground. A—Baking bells. B—Clay pans. C—Rectangular roasting trays.D—Circular or oval roasting trays.

Ioan STANCIU
Institutul de Arheologieşi IstoriaArtei Cluj-Napoca
ioan_stanciu@academia-cj.ro

https://biblioteca-digitala.ro

	Sit / Complexul / Trimitere la ilustrația originală	Tipul de complex	Tip instal. pentru foc	Pasta	Urme ardere secund.	Grosime maximă (cm)	Diametru (cm)	Număr de tipsii
1.	Lazuri-Lubi tag; 1/'95;	—		A+B	√	1,4	–	
2.	—	b	–	B	–	1,9	–	14
3.	—			B	–	1,6	21,0	
4.	Lazuri-Lubi tag; 13/'95;	—		B	–	2,2	36,0	
5.	—	?	–	A+B	√	1,7	–	3
6.	—			B	–	2,0	27,5	
7.	Lazuri-Lubi tag; 15/'95;	—	b	–	A+B	√	3,0	–	7
8.	Lazuri-Lubi tag; 24/'95;	—	d	–	A+B	√	2,6	35,7	1
9.	Lazuri-Lubi tag; Sf. 9-10-43'95;	—			A+B	–	1,7	22,0	
10.	—				B	√	1,7	21,0	
11.	—				B	–	2,3	–	
12.	—	?	–		A+B	–	1,4	–	10
13.	—				B	√	2,3	–	
14.	—				A+B	–	2,5	30,4	
15.	—				A+B	√	2,1	28,7	
16.	Lazuri-Lubi tag; 39'01;	—			B	–	1,6	–	
17.	—				B	–	1,4	–	
18.	—	b	–		B	√	1,4	–	10
19.	—				B	–	1,4	–	
20.	Lazuri-Lubi tag; 40'01;	—	a	1 + 2	A+B	√	4,4	44,0	1
21.	Lazuri-Lubi tag; 45'01;	—	b	–	A+B	√	2,9	36,0	8
22.	Lazuri-Lubi tag; 54'02;	—	b	?	B	√	2,5	26,0	–
23.	Aghireș-Sub pășune; 100;	224/1	a	2	?	?	1,5	25,7	–
24.	Aghireș-Sub pășune; 107;	239/2	a	1 + 2 + 4	?	?	1,7	–	5
25.	Bobota-Pe vale; L. X;	25/1	a	4	?	?	2,6	–	4
26.	Carei-Stația de epurare; a. 1992	7/9			C	√	2,1	–	
27.	7/10		c	–	C	√	1,7	–	2
28.		7/11			C	√	2,1	–	
29.	Cheud-Sub hij;	III/4	a	1	A+B	–	2,0	–	1
30.	Crăciunești-Mohelca; a. 1972;	8/2			B	–	1,9	–	
31.		8/3	a	2 + 3	B	–	1,7	–	2?
32.		8/4			B	–	2,0	–	
33.	Cuceu-Valea Bochii; L. 2/'99;	62/1	a	1	C	–	1,7	–	2
34.	Cuceu-Valea Bochii; L. 3/'99;	71/1	a	1	C	–	1,7	28,0	4
35.	Cuceu-Valea Bochii; L. 4/'99;	83/2	b	–	C	–	1,5	20,0	2
36.	Cuceu-Valea Bochii; G. 2/'99;	88/6	d	–	C	–	2,4	–	–

https://biblioteca-digitala.ro

37.	Lăpuşel-Ciurgău; L. 3;	X/3	b	–	C	–	1,7	23,7	8
38.	Marca-Primăria nouă; C. 4;	VI/1	a	1	C	–	1,6	–	1
39.	Mirşid-Fântâna albă; L. 4;	47/1	a	1	C	–	1,6	24,0	4
40.	Nuşfalău-Ţigoiul lui Benedek; L. 1;	VII/2	a	1 + 4	?	–	2,5	–	1
41.		VII/3			?	–	2,3	–	
42.		VII/4			?	–	2,3	–	
43.	Pericei-Keller tag; L. 4;	XII/7	a	1	B	–	3,0	28,5	2
44.	Popeni-Pe pogor; L. 6/'99;	31/1	b	–	C	–	1,8	27,8	14
45.		31/2			C	–	1,7	29,0	
46.	Sarasău-Zăpodie; 13/'71;	10/1	a	3	B	–	3,5	–	1?
47.		10/2			B	–	2,8	–	
48.		10/3			B	–	3,6	–	
49.	Zalău-Bul. M. Viteazul; ?;	35/1	?	?	C	–	1,9	–	13
50.		35/2			C	–	1,7	–	
51.		35/3			C	–	2,2	–	
52.		35/4			C	–	1,7	–	
53.		34/1			C	–	1,7	–	

Tab. 1. Prezența țesturilor (lucrate cu mâna) în aşezările medievale timpurii din partea nord-vestică a României, unele caracteristici şi asocierea cu tipsii. Categorii de complexe arheologice: a—construcție cu instalație de foc. b—construcție fără instalație de foc; c—instalație de foc în aer liber; d—groapă de provizii/menajeră. Tipuri de instalație pentru foc: 1—cuptor de piatră sau lut; 2—vatră simplă sau mărginită cu pietre; 3—vatră în groapă; 4—cuptor scobit în perete. Categorii de pastă: A—amprente de pleavă; B—cioburi pisate, nisip, pietricele. C—nisip mai grosier, pietricele. 23–24, după Băcueț-Crişan *et al.* 2009. 25, după Băcueț-Crişan 2010. 26–28, după Romát, Lakatos 2014. 29, după Culic, Băcueț-Crişan 2010. 30–32, 46–48, după Popa, Harhoiu 1989. 33–36, 44–45, după Băcueț-Crişan 2006. 37, după Stanciu 1994. 38, după Băcueț-Crişan 2008. 39, după Băcueț-Crişan 2014. 40–42, după Băcueț-Crişan 2004. 43, după Băcueț-Crişan D., Băcueț-Crişan S. 2000. 49–53, după Băcueț-Crişan S., Băcueț-Crişan D. 2003

Tab. 1. The presence of baking bells in the early medieval settlements from the north-western part of Romania, some characteristics and the association with clay pans. Categories of archaeological features: a—construction without fire installation; b—outdoor fireplace; c—storage or refuse pit. Types of fire installation: 1—stone oven; 2— simple or bounded by stones fireplace; 3— fireplace in the pit; 4—oven carved into the wall. Categories of ceramic paste: A— vegetable imprints; B—grog, sand, pebbles; C—coarse sand, pebbles

https://biblioteca-digitala.ro

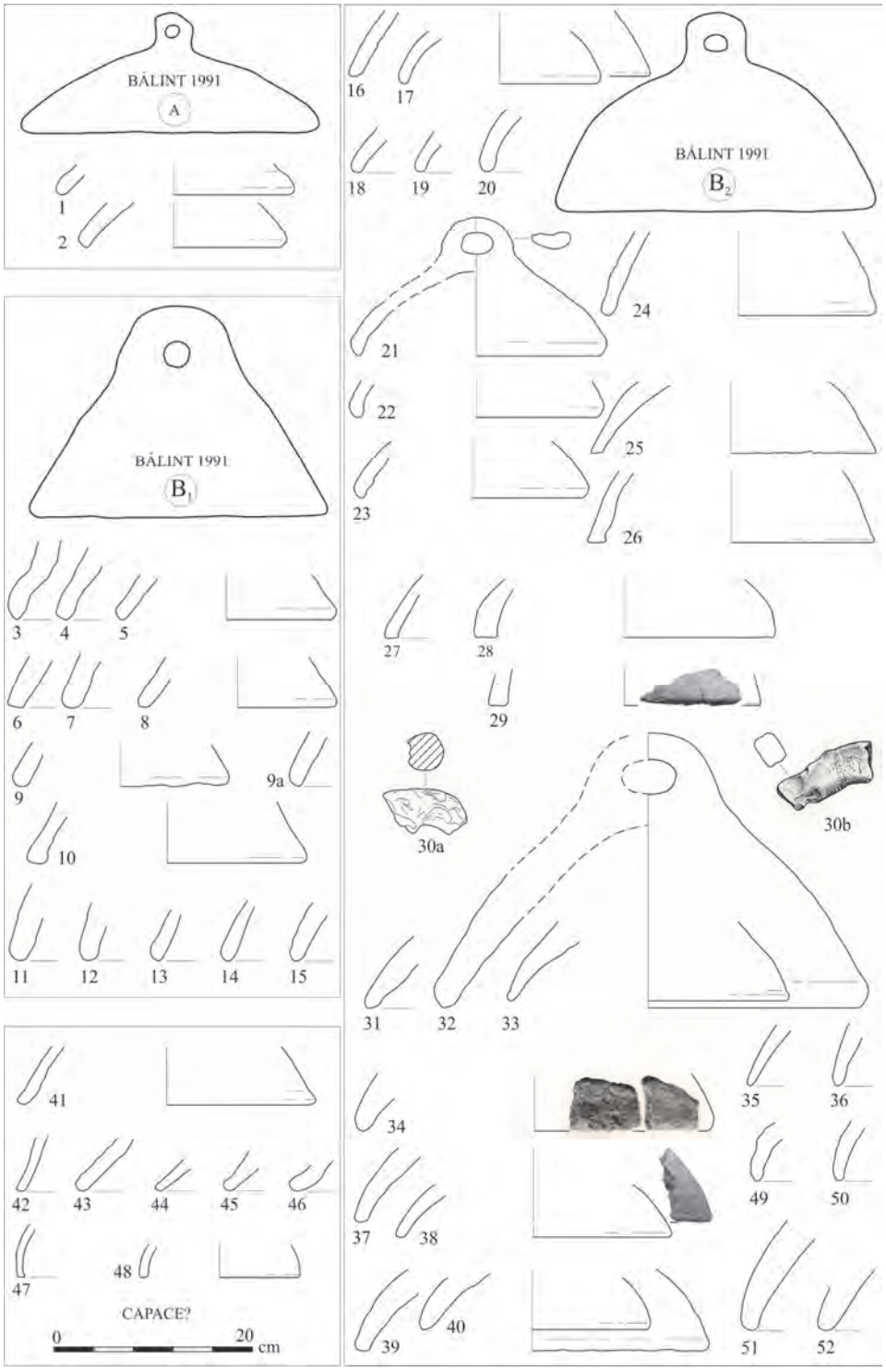

Fig. 1. Aşezări medievale timpurii din partea nord-vestică a României. Țesturi (1–40) şi, eventual, capace (41–48). 1 — Mirşid–Fântâna albă (după Băcueț-Crişan 2014). 2, 4, 7–9, 16, 18, 19, 21, 25, 27–32, 34, 37, 39, 41, 43, 44 — Lazuri–Lubi tag. 3, 12, 40 — Nuşfalău–Țigoiul lui Benedek (după Băcueț-Crişan 2004). 5, 6, 10, 17, 46 — Cuceu–Valea Bochii (după Băcueț-Crişan 2006). 11 — Bobota–Pe vale (după Băcueț-Crişan 2010). 13–15, 36, 38, 40, 47 — Zalău–Bul. Mihai Viteazul (după Băcueț-Crişan S., Băcueț-Crişan D. 2003). 20, 22 — Aghireş–Sub păşune (după Băcueț-Crişan *et al*. 2009). 24, 26 — Popeni–Pe pogor (după Băcueț-Crişan 2006). 35, 42, 48 — Marca–Primăria nouă (după Băcueț-Crişan 2008).
23 — Lăpuşel–Ciurgău (după Stanciu 1994). 33 — Pericei–Keller tag (după Băcueț-Crişan D., Băcueț-Crişan S. 2000). 45 — Cheud–Sub hij (după Culic, Băcueț-Crişan 2010). 9a, 49, 50 — Crăciuneşti–Mohelca (după Popa, Harhoiu 1989). 51, 52 — Sarasău–Zăpodie (după Popa/Harhoiu 1989).

https://biblioteca-digitala.ro

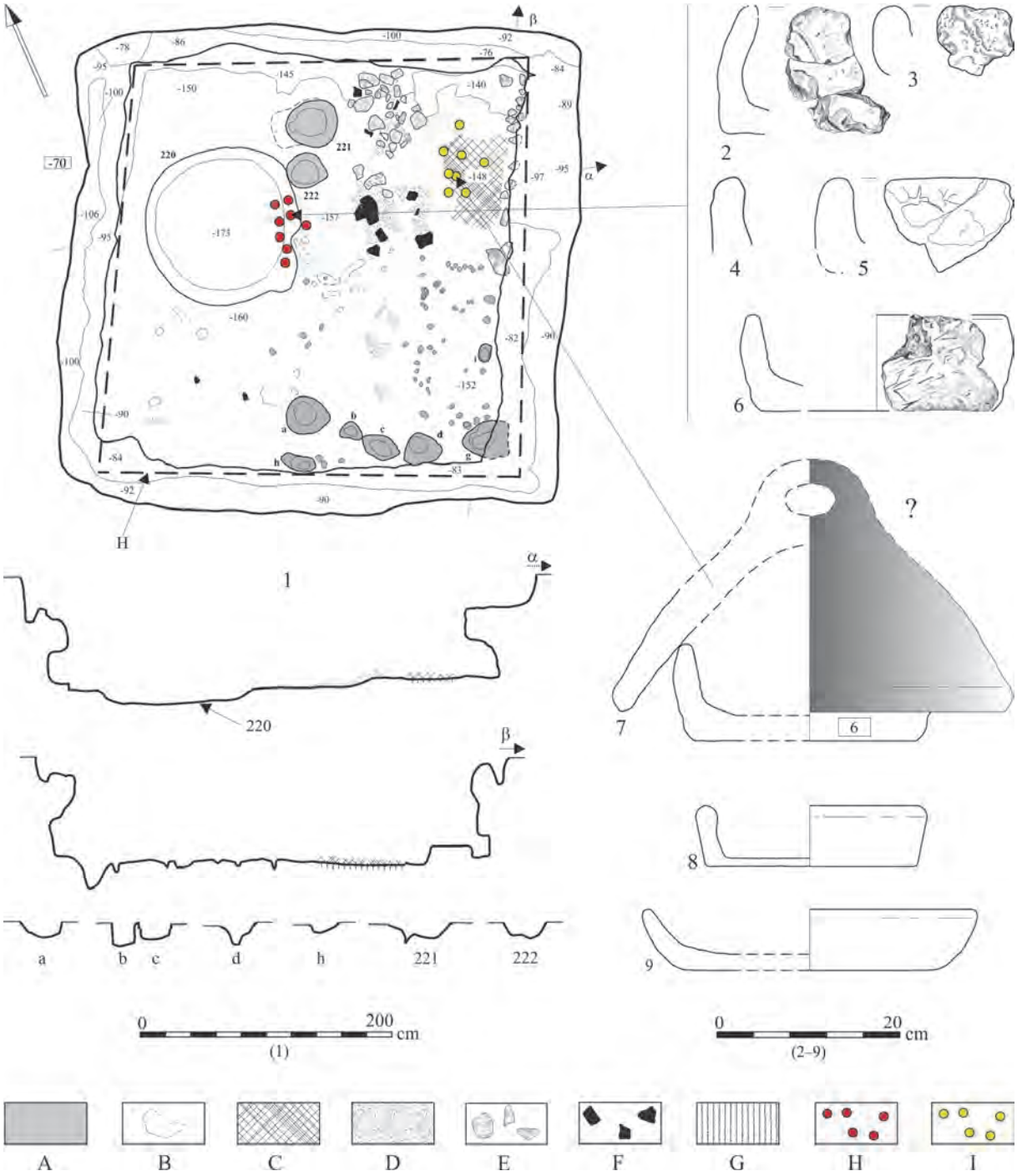

Fig. 2. Aşezarea medievală timpurie de la Lazuri–Lubi tag, jud. Satu Mare: complexul/locuința nr. 40 (1); fragmente de platouri (2–6) şi fragmente dintr-un țest de dimensiuni mari (7) găsite pe podea (1). Platouri circulare (6, 8–9). 8— Nuşfalău–Țigoiul lui Benedek (după Băcueț-Crişan 2014). 9— Săcăşeni–Fântâna ciobanului (după Lazin 1975).

https://biblioteca-digitala.ro

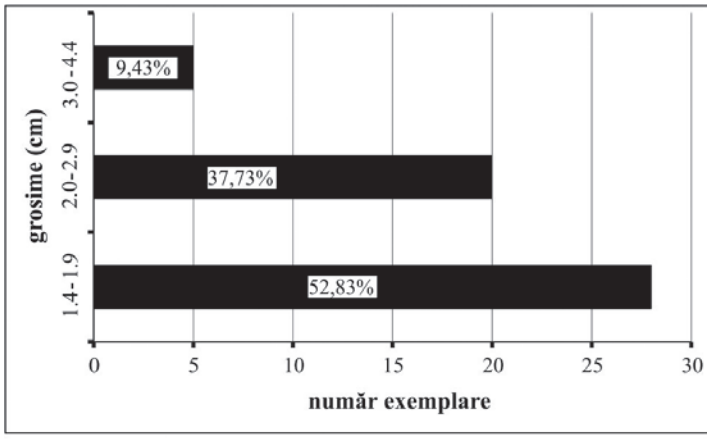

Fig. 3. Țesturi (lucrate cu mâna) în așezările medievale timpurii din nord-vestul României. Distribuție în funcție de grosimea maximă a fragmentelor.

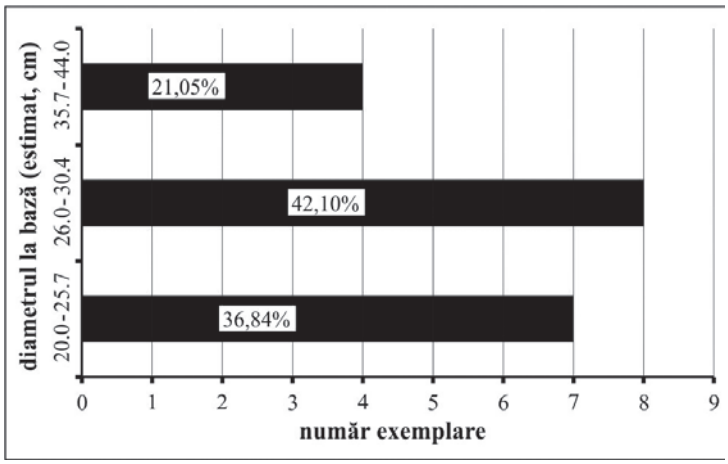

Fig. 4. Țesturi (lucrate cu mâna) în așezările medievale timpurii din nord-vestul României. Distribuție în funcție de diametrul la bază (estimat).

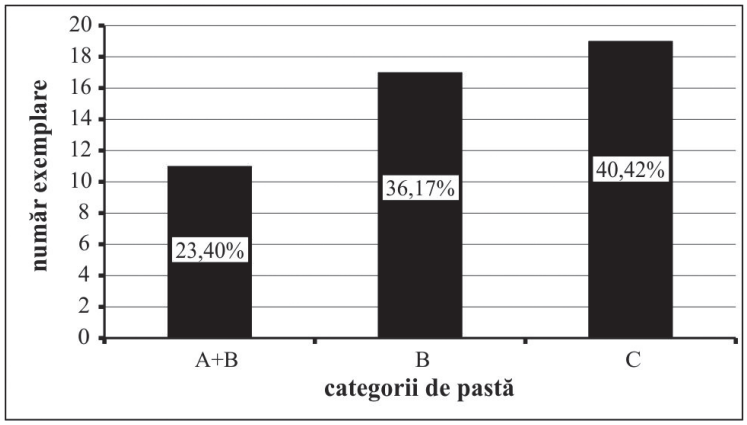

Fig. 5. Țesturi în așezările din nord-vestul României.
Categorii de pastă: A — Amprente vegetale. B — Cioburi pisate, nisip, pietricele.
C — Nisip mai grosier, pietricele.

https://biblioteca-digitala.ro

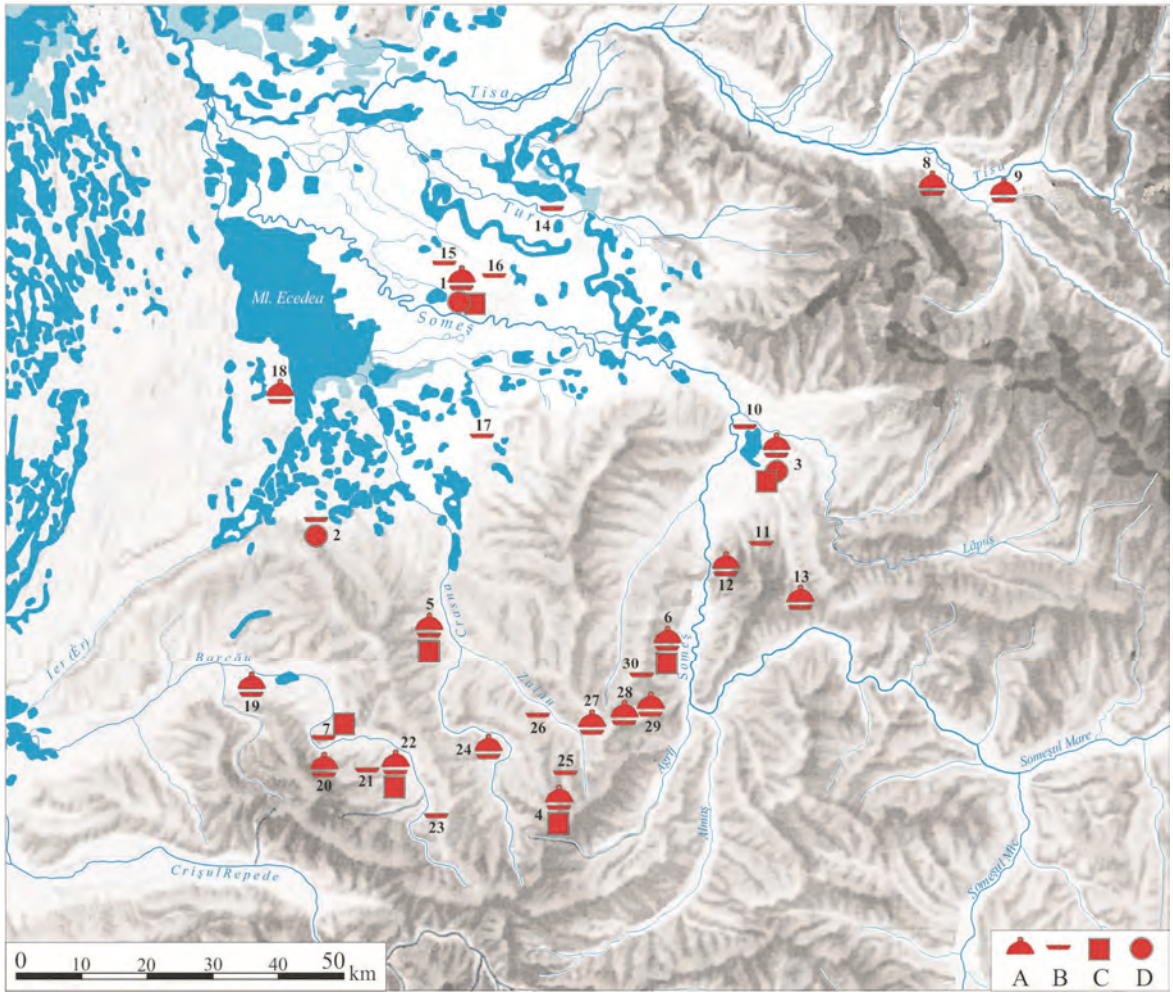

Fig. 6. Distribuția țesturilor și a tăvițelor în așezările medievale timpurii în partea de nord-vest a României (a doua jumătate a sec. VII – sec. IX/X). Situri investigate într-o măsură sau alta (majoritatea) ori doar identificate pe teren.
A—Țesturi. B—Tipsii. C—Platouri rectangulare. D—Platouri circulare sau ovale.
1—Lazuri–Lubi tag (jud. Satu Mare). 2—Săcăşeni–Fântâna ciobanului (jud. Satu Mare; după Lazin 1975). 3—Lăpuşel–Ciurgău (jud. Maramureş; după Stanciu 1994); 4—Aghireş–Sub păşune (jud. Sălaj, după Băcueț-Crişan *et al*. 2009). 5—Bobota–Pe vale (jud.Sălaj; după Băcueț-Crişan 2010). 6—Popeni–Pe pogor (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2006). 7—Porț–La baraj (jud. Sălaj; după Matei, Băcueț-Crişan 2011). 8—Sarasău–Zăpodie (jud. Maramureş; după Popa, Harhoiu 1989). 9—Crăciuneşti–Mohelca (jud. Maramureş, după Popa, Harhoiu 1989). 10—Bozânta Mică–Grind (jud. Maramureş). 11—Vălenii Şomcutei–Ograda Budenilor (jud. Maramureş; după Stanciu 1992). 12—Cheud–Sub hij (jud. Sălaj; după Culic, Băcueț-Crişan 2010). 13—Mesteacăn–La parhon şi Valea caselor (jud. Maramureş; după Iuga 1979 şi Iuga 1980). 14—Turulung-Vii–Hegyalja (jud. Satu Mare; după Stanciu, Bader 2003). 15—Peleş—Liget (jud. Satu Mare). 16—Noroieni pădure (jud. Sat Mare; după Stanciu 2003). 17—Baba Novac (jud. Satu Mare; după Stanciu 2003). 18—Carei–Stația de epurare (jud. Satu Mare; după Stanciu 2003). 19—Margine–Poini (jud. Bihor; după Crişan, Marta *et al*. 2005). 20—Marca–Primăria nouă (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2008). 21—Drighiu–Tăul cucului, sit 29 (jud. Sălaj; după Cosma 2002 şi Băcueț-Crişan 2014). 22—Nuşfalău–Țigoiul lui Benedek (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2004). 23—Valcău de Jos–situl 83 (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2014). 24—Pericei–Keller tag (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan D., Băcueț-Crişan S. 2000). 25—Zalău–Valea răchişorii (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan S., Băcueț-Crişan D. 2003). 26—Badon–La Răstignire (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan D., Băcueț-Crişan S. 2000).27—Zalău–Bul. M. Viteazul 104-106 (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan S., Băcueț-Crişan D. 2003). 28—Mirşid–Pe luncă (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2014). 29—Cuceu–Valea Bochii (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2006). 30—Popeni–Racovă (jud. Sălaj; după Băcueț-Crişan 2014).

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetările arheologice de teren şi sondajele efectuate în anul 2011 în localitatea Mânău (județul Maramureş)

SORANA ARDELEANU

Cuvinte cheie: *Mânău, monument funerar, artefacte, conac, biserica, cercetări arheologice*
Keywords: *Mânău, funerary monument, artefacts, manorhouse, church, archaeological research*

În vara anului 2011 la solicitarea doamnei Maria Benedek - Andir şi a soțului Teodor Andir[1], Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie din Maramureş a organizat cercetarea arheologică din punctul Străjerul / Vidiazău situat în localitatea Mânău (magh. Monó), oraş Ulmeni (jud. Maramureş)[2] (**Fig. 1/A**). Cererea în vederea cercetării a avut ca punct de plecare interesul doamnei Maria Benedek - Andir pentru istoria locală şi pentru o piatră funerară cu inscripție aflată pe dealul Străjerul sau Vidiazău, denumită de localnici "piatra lui Tholdy" (**Fig. 3/A-B**). Pe acest deal au fost sesizate mai multe pietre funerare: prima fiind cea amintită mai sus, cu câmp dublu pentru inscripție şi blazoane încadrată cronologic cu aproximație în secolele XVIII - XIX şi alte două încadrate în secolul XX (una dintre acestea este reprezentată în **Fig. 6/B.**). În imediata apropiere a acestora au fost sesizate gropi în pământ, intervenții care au fost făcute cu scopul de a verifica existența unei posibile comori. Autorii acestor intervenții neautorizate şi o dată sigură la care au fost efectuate rămân două necunoscute[3].

Istoricul satului Mânău, a familiilor nobiliare care au stăpânit terenurile şi conacul din Mânău este prezentat în surse istorice şi informative diverse[4]. Aceste mențiuni încep cu anul 1387 când satul aparținea cetății Arieşului, continuând de-a lungul istoriei cu o serie de schimbări sub diferite familii nobiliare, iar acum, în zilele noastre conacul aparține familiei Benedek – Andir care l-a cumpărat în 1995 şi, ulterior, l-a restaurat.

Inscripția cu siguranță are legătură cu una dintre familiile nobiliare care au avut în proprietate conacul din Mânău. Piatra are câmp dublu destinat inscripției, pe fiecare jumătate în partea de sus figurând blazonul familiei. Se pot observa două benzi ce traversează pe verticală prin mijlocul pietrei şi pe care ar fi inscripționați anii de datare în latină, din păcate am desluşit doar un M şi un L. În partea dreaptă blazonul prezintă două animale afrontate care ar putea fi doi lei sau o sirenă[5] şi un leu, însă stadiul de conservare nu ne permite să afirmăm cu siguranță acest lucru. Sub acest blazon nu este inscripționat vreun text. În jumătatea stângă se păstrează doar un blazon fragmentar, care ar putea reprezenta o parte dintr-o aripă[6] sau coadă de sirenă[7]. Sub acest blazon se găseşte un text inscripționat în

[1] Familia Andir - Benedek a finanțat săpăturile arheologice din vara anului 2011.

[2] Echipa de cercetare arheologică a fost formată din Dan Pop - responsabil de şantier, Marius Ardeleanu şi Raul Cardoş - arheologi ai Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş. Din echipa de cercetare au mai făcut parte Sorana Ardeleanu - voluntar, Andreea Pocol, Marie Cristine David, Marius Jurcă (Universitatea "Babeş Bolyai" Cluj-Napoca) şi cinci persoane din satul Mânău. Număr autorizație de cercetare preventivă : nr. 1/A/17.06.2011.

[3] Din informațiile adunate de la localnici, se pare că săpături neautorizate au fost efectuate în anii 1995-1996.

[4] Mór 1904 şi Vicsai 1999 sunt surse istorice monografice; apoi o altă sursă informativă este pagina scrisă de doamna Maria Benedek – Andir, care s-a documentat cercetând în Arhivele Naționale din Cluj-Napoca, Zalău şi din Baia Mare: http://www.transylvanianmanorhouse.com/index.php/ro/istoric ; pentru genealogia familiei baronului Ferenc Wesselényi de Hadad putem accesa link-ul: http://genealogy.euweb.cz/hung/wessel2.html.

[5] Blazonul unor membri ai familiei Wesselény de Hadad reprezintă o sirenă: https://www.geni.com/people/Polyxena-Wessel%C3%A9nyi-de-Hadad/6000000016554986324 (accesat în 14.01.2016).
https://www.geni.com/people/R%C3%B3za-Wessel%C3%A9nyi/6000000025942013383 (accesat în 14.01.2016).

[6] Ar putea fi blazonul familiei Losoncz care reprezintă un grifon cu o sabie şi poziționat pe o coroană: https://www.geni.com/people/B%C3%A9la-B%C3%A1nffy-de-Losoncz/6000000013790641983 (accesat în 16.01.2016).

https://biblioteca-digitala.ro

maghiară. Starea de degradare avansată a inscripției ne-a permis doar descifrarea câtorva litere răslețe. Cu toate acestea din cele 22 de rânduri ale textului scris am descifrat câteva litere începând cu rândul 15. Există posibilitatea ca aici să figureze scris cuvântul "văduva" şi fragmente din numele lui Aladár Szeredey de Szentháromság. Dacă interpretarea este corectă putem presupune fie că văduva îi dedică soțului "odihnă sufletească", fie că inscripția era pregătită ca piatră de mormânt pentru văduva acestuia.

Cunoaştem fragmente din istoria familiilor cărora le-a aparținut conacul din Mânău. O astfel de secvență istorică ce ar putea fi pusă în legătură cu inscripția în discuție, ar putea începe cu anul 1859, când Wesselenyi Farkas (1809-1870) devine proprietarul domeniului de la Mânău. Baronul şi soția sa contesa Kendeffy Rozalia (1818-1877) au fost înmormântați în cimitirul din Hodod, iar domeniul din Mânău îi revine prin căsătorie, în 1868 fiicei lor Rozalia. Numele acesteia era Róza Josefa Mária, a fost născută la Cluj (Kolozsvár) în 1846 şi a fost căsătorită cu Béla Bánffy de Losoncz (1831-1888). În actele parohiale figurează faptul că cei doi sunt principalii susținători ai bisericii din Mânău[8]. Rămasă văduvă se recăsătoreşte în 1891 cu Aladár Szeredey de Szentháromság (1851-1921). În 1921 a rămas văduvă a doua oară, în 1925 vinde întreaga proprietate de la Mânău lui Maiszner Josif, iar în 1926 îşi găseşte liniştea, la 80 de ani, la Cluj[9].

Printre localnici se credea că sub piatra aceea funerară s-ar fi ascuns o comoară, fapt care a dus de-a lungul timpului la efectuarea de săpături ilegale în acea zonă, ultimele de care ştim au avut loc în anii 1995-1996. Aceste intervenții au dus din păcate la deteriorarea pietrei funerare prin mutarea succesivă a acesteia şi poziționarea cu inscripția în sus. În jurul anilor 1990, János Németi de la Muzeul Municipal Carei, aflat într-o vizită în localitate, a încercat să o protejeze poziționând-o cu inscripția în jos. Pe lângă procesul de eroziune exercitat de influența diverşilor factori naturali (ploaie, vânt, soare), inscripția a suferit şi alte intervenții distructive umane, mai precis diverse scrijelituri peste textul inscripției. Starea de conservare precară a acestei inscripții nu ne permite să o datăm cu exactitate, putem însă presupune că are legătură cu contesa Róza Josefa Mária. Ar fi necesară conservarea într-o formă sau alta a pietrei funerare, fapt dificil datorită dimensiunilor şi greutății acesteia. Dimensiunile pietrei în vara anului 2011 erau de 1,55 m lungime şi 1,05 m lățime maximă păstrată, iar grosimea era de 24 cm. Cu toate că marginile acesteia sunt destul de erodate, luând în calcul faptul că este piatră de calcar am încercat aproximarea greutății acesteia, ajungând la o greutate minimă de o tonă. Ținând cont de aceste măsurători şi calcule, mutarea acesteia ar putea produce fragmentarea ei, dar şi abandonarea acesteia pe deal ar duce la ştergerea inscripției şi a blazoanelor.

Ideile localnicilor legate de prezența unor comori în acest loc sunt alimentate foarte probabil şi de faptul că în Mânău au fost descoperite de-a lungul timpului trei tezaure monetare. Două dintre acestea au fost achiziționate de Muzeul Național Maghiar din Budapesta: unul alcătuit din 23102 de piese (groşi şi denari) datate între secolele XV-XVII şi a fost descoperit înainte de 1875; al doilea tezaur monetar, datat secolul XVI, a fost descoperit înainte de 1882 şi cuprinde 92 de piese (groşi şi denari). Un al treilea tezaur ar aparține unei colecții particulare din Baia Mare şi are în componență monede de argint de secol XVII, descoperite în 1956 sau 1957 (groşi şi creițari)[10]. Alte descoperiri arheologice din acest areal sunt trei monede, găsite într-un vas de lut, recuperate fiind doar două: un denar emis în

[7] Vezi nota 6.

[8] Se face referire cel mai probabil la biserica ce aparținea conacului. Aceasta figurează şi pe harta satului Mânău din 1869-1887 şi este poziționată aproximativ în zona conacului. După cum se va observa în cadrul acestui articol am reuşit să repunctăm pe hartă şi pe teren la fața locului acest punct, obținând şi câteva informații de la localnici.

[9] Informații accesate pe link-urile: http://www.transylvanianmanorhouse.com/index.php/ro/istoric şi http://genealogy.euweb.cz/hung/wessel2.html (accesat în 12.01.2016).

[10] Kacsó 2011, 557-558 şi Pap 2002, 104 informații despre primele două tezaure, iar pentru al treilea tezaur Kacsó 2011, 557-558 citează ca sursă pe Sasy B. Nagy, *Egy aprópénzlelet Máramarosban*, Az Érem 60, 2004/1, 39-40.

https://biblioteca-digitala.ro

timpul lui Antoninus Pius şi altul din vremea lui Commodus. Această descoperire întâmplătoare s-a produs în timpul unor lucrări edilitare din localitatea Ulmeni[11].

Revenind la descoperirile din 2011, trebuie menționat faptul că satul Mânău se află la o distanță de 4 kilometri nord-vest de oraşul Ulmeni. Cercetarea arheologică a zonei s-a concretizat într-o primă etapă prin identificarea pe teren a eventualelor puncte cu vestigii arheologice, efectuându-se periegheze în arealul dealului Străjerul. Acest deal denumit şi Vidiazău (în maghiară Vigyàzò) pe harta de la 1869-1887 (**Fig. 2/A.**) este situat în partea de nord a satului.

Proiectul de cercetare arheologică prevedea deschiderea a cinci secțiuni într-o zonă unde au fost efectuate măsurători geo-magnetice. În funcție de rezultatele cercetării arheologice acestea urmau să fie extinse sau restânse. Măsurătorile geo-magnetice au relevat existența unor anomalii sub forma unor pete negre aşezate în şir pe buza sudică a terasei dealului Vidiazău. Atât măsurătorile geo-magnetice cât şi descoperirea unor fragmente ceramice de factură antică[12], mai precis un fragment de toartă de vas de culoare cenuşie, pastă fină, datat secolele II-IV p. Chr. (**Fig. 8/A.-B**) şi zgură de fier pe latura sud-vestică a terasei au determinat efectuarea sondajelor arheologice.

Cercetările arheologice, desfăşurate în perioada 01-13 august 2011, din localitatea Mânău, punct *Străjerul* (Vidiazău) s-au întins pe o suprafață de 52 mp care a fost excavată în întregime manual. Au fost trasate şase secțiuni orientate sud-nord, cu următoarele dimensiuni: SI- 6x2m; SII, SIII şi SIV- 6x1m; SV-12x1,5m; SVI 2x2m. Poziționarea secțiunilor de la sud spre nord este următoarea: SII, SI, SIII, SIV, fiecare la distanță de câte 1 metru. SV se află la vest de SII cu un martor stratigrafic de 0,50 m. SVI este situată la circa 45 m vest de SII şi SV, lângă o zonă cu tufişuri. Toate au fost documentate arheologic prin desene (**Fig. 7**) şi fotografii (**Fig. 4, 5, 6**). S-a făcut şi un plan al zonei şi al amplasării secțiunilor (**Fig. 1/B.**).

Secțiunile SI – SV au fost trasate în zona în care, în urma cercetărilor geo-magnetice s-au observat acele anomalii menționate mai sus, iar SVI a fost trasată în zona unuia dintre cele două morminte de epocă modernă. În SVI au fost realizate lucrări de identificare-conturare, fără a fi excavată umplutura mormântului, datorită datei recente a acestuia demonstrată de artefacte moderne. Cu privire la conturarea gropii mormântului, aceasta s-a observat clară, fără urme de jefuire sau alte intervenții (**Fig. 6/B.**). Datarea acestuia în secolul XX a fost posibilă după forma pietrei de mormânt şi după inventarul modern din fragmente de cărămizi, de sticlă spartă şi a unui suport de lumânare din fontă, fapt care a dus la oprirea săpăturii în această secțiune la o adâncime de maxim 60 cm.

Stratigrafia secțiunilor este simplă şi se prezintă în felul următor: sub un strat vegetal gros de circa 3-8 cm, se află un strat de 30-40 cm de pământ maroniu lutos, fără material arheologic; urmează apoi stratul de lut galben, curat, nepigmentat, steril din punct de vedere arheologic, din care s-a cercetat circa 5-20 cm.

În urma efectuării sondajelor arheologice s-a observat faptul că acele anomalii geo-magnetice sub formă de pete negre sunt de fapt urmele rădăcinilor unor copaci aflați pe marginea unei vechi alei existente în secolul XX, atunci când sunt datate şi cele două morminte mai recente. Această concluzie este confirmată de lipsa unui nivel de cultură şi a oricăror urme de vestigii arheologice, dar şi de localnicii mai în vârstă care țin minte că atunci când erau copii exista acolo o alee cu pomi fructiferi şi stejari, care ducea la cele două morminte, despre care credeau că sunt ale unor păstori care îşi petrecuseră viața împreună cu turmele lor pe dealurile acelea.

[11] Matei, Stanciu 2000, 83 (repertoriu -141. Ulmeni); Stanciu 1992, 181 (repertoriu -32. Ulmeni).
[12] Ardeleanu 2013, 159 – punctul 476 în repertoriu.

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetările de teren din 2011 au dus totodată şi la redescoperirea locului unde se afla biserica domeniului Mânău, biserică ce apare reprezentată şi în cadrul hărților militare[13]. Aceasta este situată în apropierea conacului, din ea păstrându-se azi doar fundațiile ce nu au fost distruse de terasările efectuate în perioada comunistă. Piatra din elevația acesteia a fost utilizată ca material de construcție de către localnici. Ruinele vechii biserici sunt acum acoperite de iarbă putându-se observa conturul zidurilor după culoarea mai deschisă a ierbii. O imagine destul de clară a ruinelor bisericii am putut surprinde de pe dealul Vidiazău (**Fig. 2/B.**). În împrejurimile conacului au fost efectuate periegheze descoperindu-se materiale medievale între care fragmente mici de cahle nesmălțuite cu motive vegetale şi altele smălțuite cu smalț verde, tot cu ornament vegetal (**Fig. 8/C.**). Aceste fragmente au fost găsite în livada de meri din fața conacului. Trebuie să ținem cont de terasarea livezii din perioada comunistă, ceea ce înseamnă că fragmentele medievale au fost împăştiate pe întreaga suprafață a teraselor.

Cercetările arheologice din satul Mânău de pe dealul Străjerul / Vidiazău ne certifică faptul că pe acest deal s-au descoperit elemente de epocă romană, mai precis o toartă de vas; că există posibilitatea ca inscripția de secol XVIII – XIX să fi avut o capelă mică sau construcție din cărămidă pentru a comemora pe cineva din familiile nobiliare proprietare ale conacului, construcție distrusă de timp şi intervenții neautorizate; au fost înmormântate cel puțin două persoane în secolul XX. De asemenea, în preajma conacului, au fost evidențiate elemente care demonstrează prezența locuirii în zonă în epocă medievală, precum şi ruinele bisericii domeniului nobiliar.

[13] Hărțile militare din anii 1763-1787 (The First Military Survey) - vezi link-ul : http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?layers=osm%2C1%2C73&bbox=2587527.172252715%2C6018369.745632976%2C2594406.504798381%2C6021799.857277274 (accesat în 14.01.2016), cât şi cele din 1869-1887: http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?layers=osm%2C8&bbox=2586958.6718548443%2C6019521.078371522%2C2593838.0044005103%2C6022951.19001582 - Third Military Survey (accesat în 14.01.2016).

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Ardeleanu 2013 — M. Ardeleanu, *Dacii din zona Tisei Superioare (sec. I a.Chr. – sec. II p. Chr)*, teză de doctorat - manuscris, Cluj-Napoca, 2013.

Kacsó 2011 — C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureş*, Baia Mare, 2011, vol. I-II.

Matei, Stanciu 2000 — Al. V. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p. Chr.) în spațiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.

Pap 2002 — Francisc Pap , *Repertoriul numismatic al Transilvaniei şi Banatului secolele 11-20. Despre circulația monetară în Transilvania şi Banat secolele 11-20*, Cluj-Napoca, 2002.

Stanciu 1992 — I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. şi mileniul I d.H. în județul Maramureş*, EphemNap2, 169-272.

Vicsai 1999 — Vicsai János, *Monó*. În: Szilágysági magyarok, Kriterion, 1999, 438-442. (http://szilagysag.eloerdely.ro/telepulesek/mono accesat în 20.02.2016).

Mór 1904 — Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája: Szilágy vármegye törvényhatosági bizottságának megbizásából*, 1904, Vol. 6, (http://mek.niif.hu/04700/04750/html/384.html http://mek.niif.hu/04700/04750/html/index.html, accesate în 20.02.2016).

https://biblioteca-digitala.ro

Archaeological field investigations and surveys carried out in 2011 in Mânău (Maramureş County)

(Abstract)

Archaeological surveys made in 2011 in the village of Mânău brought extra historical information, although the archaeological excavation on Străjerul hill (Vidiazău) certifies only a few elements. On this hill, at least two people were buried in the 20th century, and the 18th-19th century inscription with blazons may have had a small chapel or brick construction to commemorate someone from the noble families of the manor, construction which has been destroyed by time and unauthorized interventions. I consider a viable theory that the funerary monument belonged to Rózei Josefa Mária, a theory based on several letters deciphered on inscriptions, on the rather poorly preserved blazes and on the history of the noble families who owned the manor. The adjoining researches bring to light fragments from the history of the village, such as the rediscovery of the place of the church that belonged to the manor, as well as elements demonstrating the presence of living in the area in medieval times (fragments of cahles, the treasures mentioned in the literature) and elements of Roman Period on the Străjerul Hill.

List of illustrations

Fig. 1. A. Mânău village from Maramureş County - geographical position. **B.** The plan of the SI - SVI sections located on Vidiazău/Străjeru hill, Mânău village.
Fig. 2. A. Map of the Mânău village in 1869-1887 with mention of the Vidizău hill (from http://mapire.eu/en/map - accessed on 14.01.2016). **B.** The Mânău manor and the walls of the old church now demolished and hidden by the grass in the mansion garden.
Fig. 3. A. The funeral monument with inscriptions and blazons framed chronologically in the 18th and 19th centuries. **B.** Detail of the monument - the blazoans.
Fig. 4. A. Section I. **B.** Section II.
Fig. 5. A. Section III. **B.** Section IV.
Fig. 6. A. Section V. **B.** Section VI.
Fig. 7. A. Section I Western profile. **B.** Section I Northern profile. **C.** S Section II Western profile. **D.** Section II Nordic profile. **E.** Section III Western profile. **F.** Section III Nordic profile. **G.** Section IV Western profile. **H.** Section IV Nordic profile. **I.** Section V Western profile. **J.** Section V Nordic profile. Legend: a - vegetal layer, b - brown earth layer, c - yellow clay layer.
Fig. 8. A-B. The handle of on Roman Period jar. **C.** Fragments of Medieval Cahles.
Fig. 9. The image of the *Străjerul/Vidiazău* hill view from the manor.

Sorana ARDELEANU
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
soranatz@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

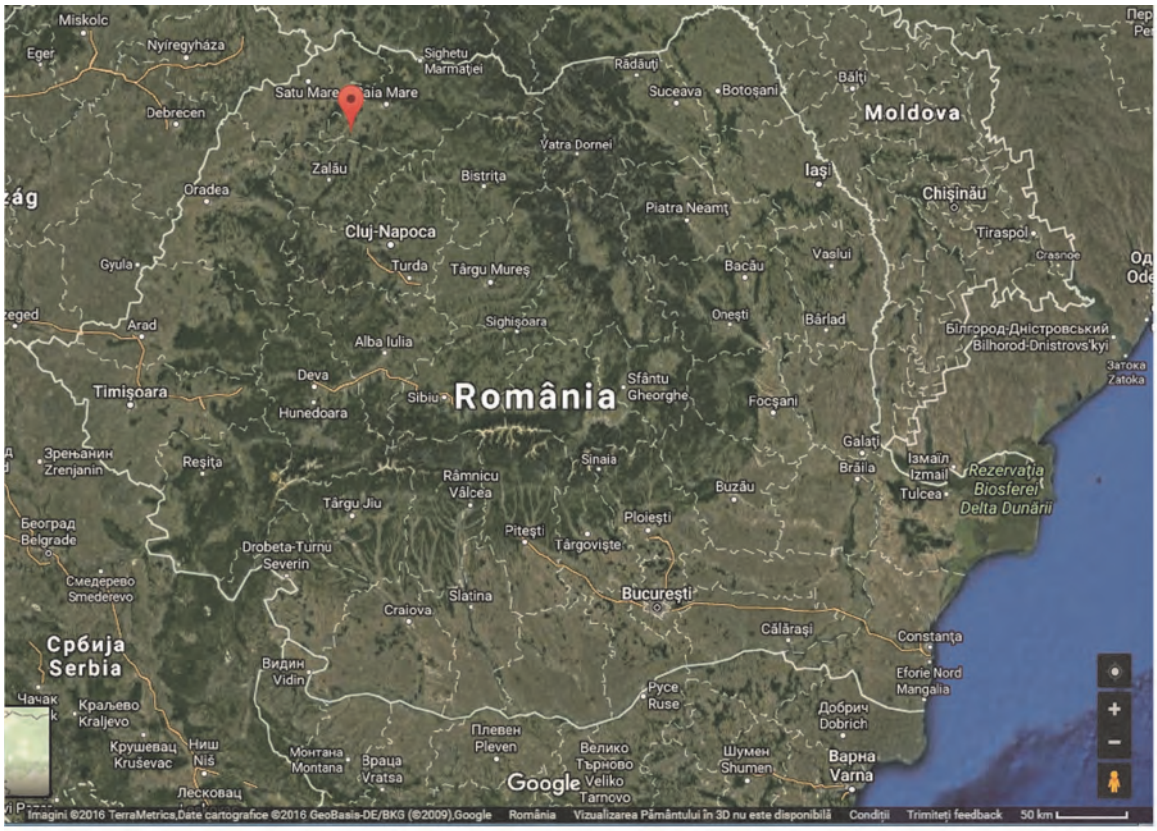

A.

B.

Fig. 1. A. Satul Mânău din județul Maramureş - poziția geografică.
B. Planul secțiunilor SI - SVI poziționate pe dealul Vidiazău din satul Mânău.

https://biblioteca-digitala.ro

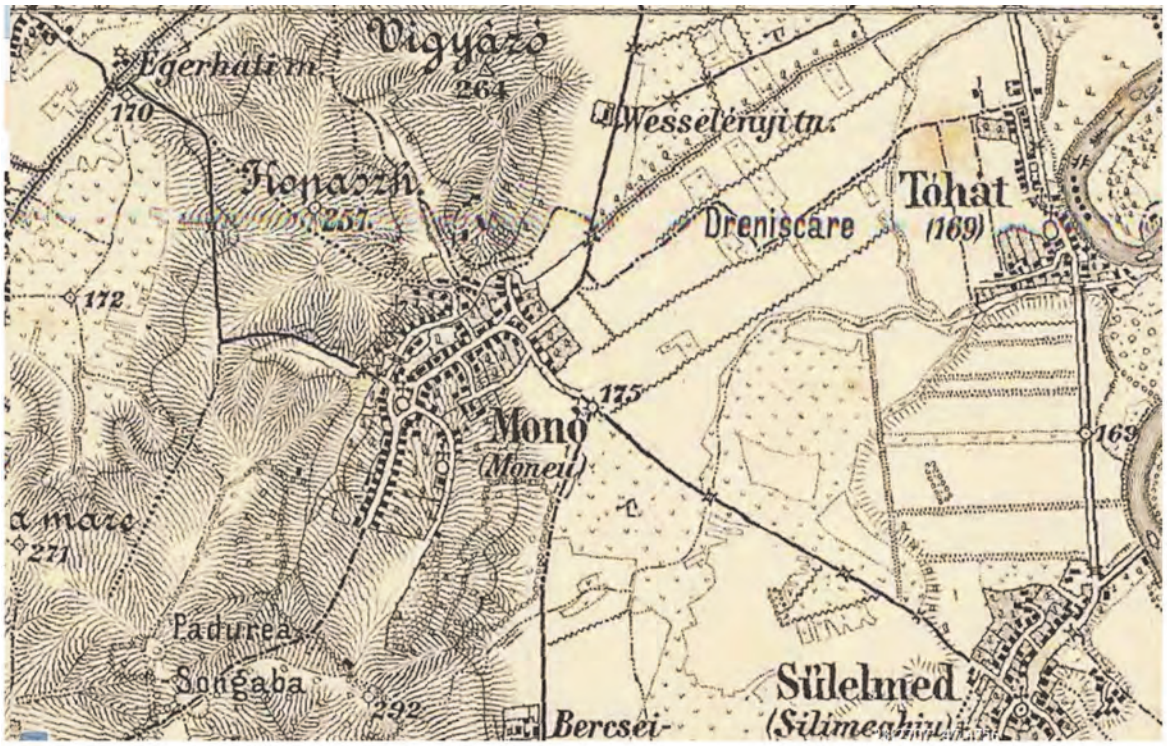

A.

B.

Fig. 2. A. Harta Mânăului la 1869-1887 cu menţionarea dealului Vidiazău (de pe: http://mapire.eu/en/map – accesat în 14.01.2016).
B. Conacul din Mânău şi zidurile vechii biserici acum dărâmate şi ascunse de iarba din grădina conacului.

https://biblioteca-digitala.ro

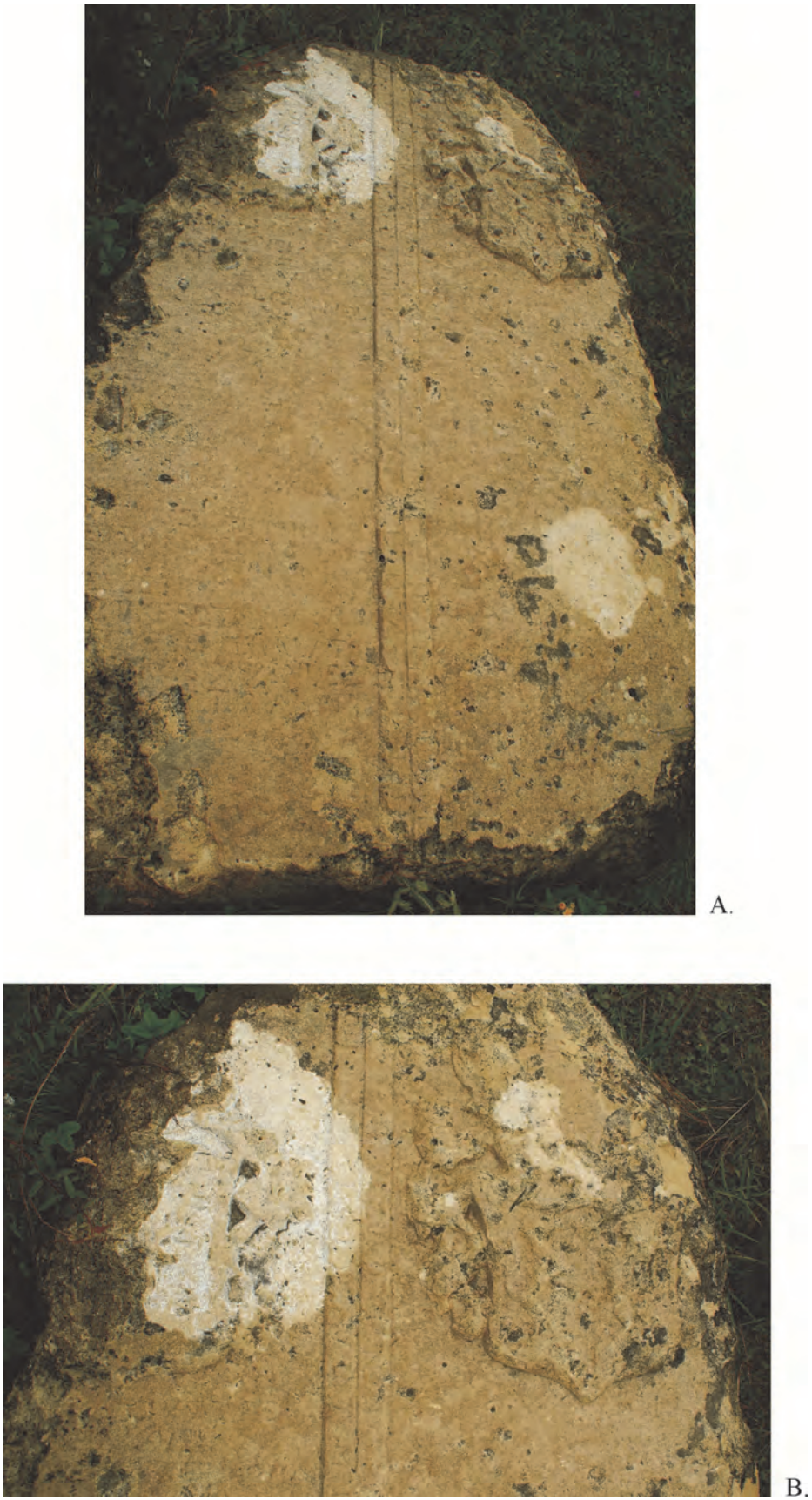

Fig. 3. A. Monumentul funerar cu inscripţie şi blazoane încadrat cronologic în secolele XVIII – XIX.
B. Detaliu al monumentului – blazoanele.

https://biblioteca-digitala.ro

A.

B.

Fig. 4. A. Secțiunea I. **B.** Secțiunea II.

https://biblioteca-digitala.ro

A.

B.

Fig. 5. A. Seciunea III. **B.** Secțiunea IV.

https://biblioteca-digitala.ro

A.

B.

Fig. 6. A. Secțiunea V. **B.** Secțiunea VI.

https://biblioteca-digitala.ro

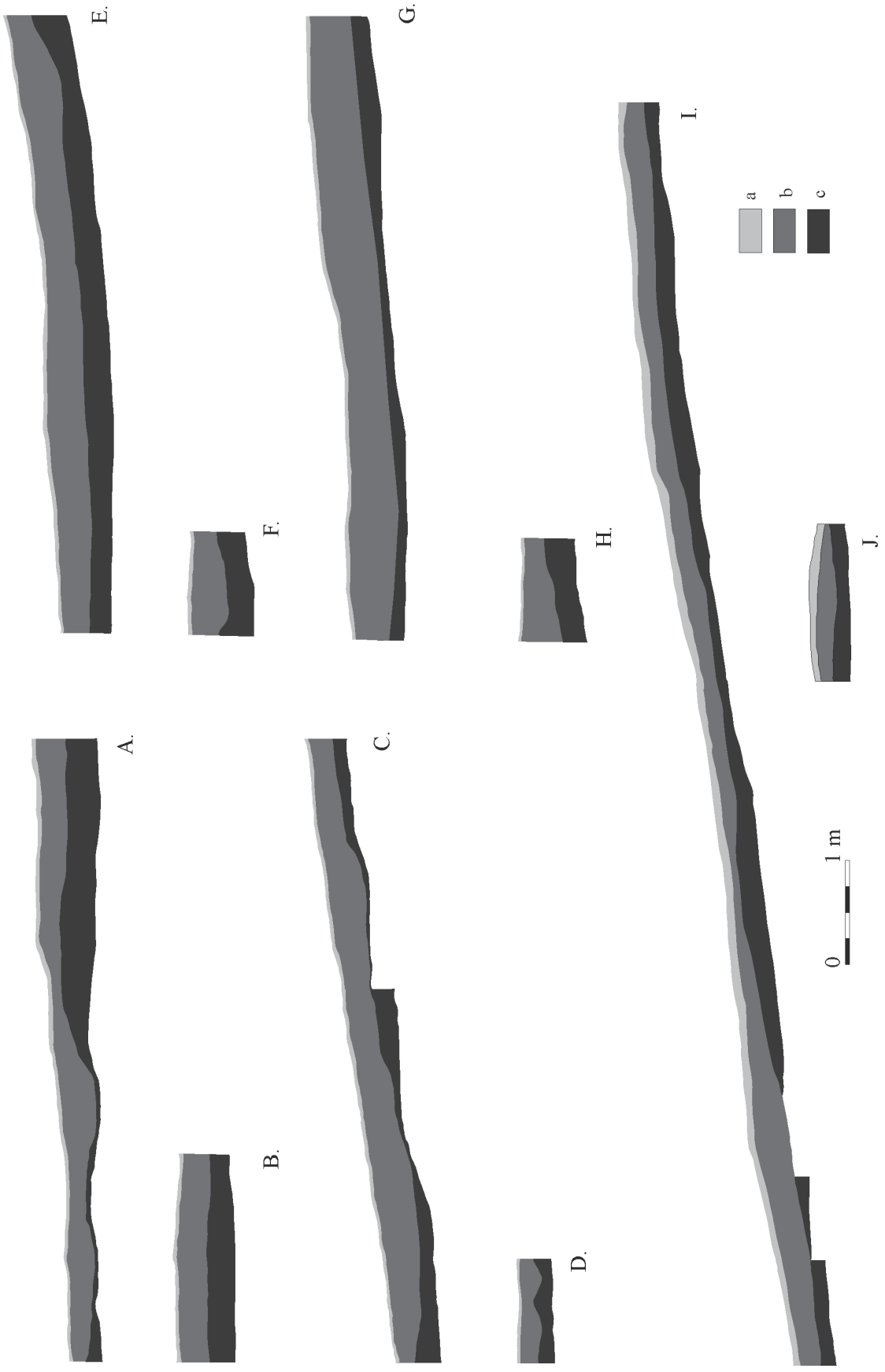

Fig. 7. A. SI profil vestic. **B.** SI profil nordic. **C.** SII profil vestic. **D.** SII profil nordic. **E.** SIII profil vestic. **F.** SIII profil nordic. **G.** SIV profil vestic. **H.** SIV profil nordic. **I.** SV profil vestic. **J.** SV profil nordic. Legenda: a - strat vegetal, b - strat de pământ maroniu, c - strat de lut galben.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8. A-B. Toarta vasului de epocă romană. **C.** Fragmente de cahle medievale.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 9. Imaginea dealului Străjerul (Vidiazău) vedere de la conac.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Tabăra de arheologie experimentală pentru copii *Omnis Barbaria* (ediția I)[1]

MARIUS ARDELEANU

***Cuvinte cheie**: tabără, arheologie, ceramică, zale, țesut.*
***Keywords**: camp, archaeology, pottery, chain mail, weaving.*

În ultimii 15 ani în România, la fel ca şi în multe alte țări europene, a crescut interesul unor arheologi şi pasionați de istorie în vederea reconstituirii unor artefacte sau fenomene existente în trecut. Fie că este vorba de aspecte teoretice[2] sau practice, precum reconstituirea unor locuințe[3], ateliere[4], gropi ritualice[5], unelte[6], piese de armamnet şi echipament militar[7], de ceramică[8], cioplirea pietrelor funerare cu tehnici romane[9] sau altele direcții de cercetare prin experiment[10], toate acestea se desfăşoară în scopul cunoaşterii unor aspecte ale istoriei care altfel ar rămâne necunoscute cercetătorilor sau publicului larg.

Există mai multe modalități de promovare a istoriei, una dintre ele fiind şi *reenactmentul* istoric[11]. Acesta poate oferi participanților şansa de a "*evada în fenomenele din trecut, un spațiu departe de prezent*"[12]. Chiar dacă uneori este văzut sau practicat ca *hobby*, distracție sau o modalitate de petrecere a timpului liber[13], acesta ar trebui să reprezinte în primul rând o activitate educațională[14].

Proiectul de cercetare arheologică a sitului de la Bozânta Mică "*Grind*" (jud. Maramureş) a fost inițiat în anul 2008 de către Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş în colaborare cu Institutul de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj-Napoca. A avut inițial ca principale obiective cercetarea integrală a sitului, salvarea, protejarea, conservarea,

[1] O versiune în limba engleză a acestui articol, mult mai restrâns ca text şi imagini, va apărea în ExarcJournal Digest I/2017, 24-26.
[2] Sima 2002, 77-82; Barbu 2015, 779-793.
[3] Cotiuga, Cotoi 2004, 337-351; Cotiugă 2009, 303-342; Lazăr, Ignat, Stan, Moldoveanu, Rădulescu 2012, 55-79.
[4] Ardeleanu 2012, 72-73.
[5] Ardeleanu 2015, 59-96.
[6] Barbu 2007, 47-97; Barbu, Barbu 2014, 497-551; Tencariu, Alexianu, Cotiuga, Vasilache, Sandu 2015, 118-131; Crandell, Ionescu, Mirea 2015, 6.
[7] Borangic 2007-2008, 44-62; Borangic 2013, 821-836; Borangic 2014, 35-67; Borangic, Marcu, Barbu, 2015, 115-170; Ardeleanu 2016, 653-672.
[8] Cotoi 2012, 151-158.
[9] Zăgreanu 2010, 361-363.
[10] Bodi 2007, 89-97; Crandell 2007, 1-10; Buzea, Cotruță, Briewing 2008, 67-78; Barbu 2012, 73-74; Buzea 2012, 139-150; Mazăre, Lipot, Cădan 2012, 159-168; Borangic, Barbu 2013, 22-47; Ilie, Mărgărit 2015, 231-240; Mirea 2015, 179-191; Torcică 2015, 219-230 (lista lucrărilor ce abordează arheologia prin experimente nu s-a dorit a fi exhaustivă; am enumerat doar câteva lucrări recente în domeniu pentru a expune varietatea abordărilor).
[11] "*orice încercare de a reconstitui un eveniment istoric sau o anumită perioadă istorică*" (Petersson 2010, 75). Un termen similar cu *reenactment*-ul este şi *living history*, sintagmă ce poate fi interpretată în diferite moduri. J. Anderson o defineşte ca fiind "*simularea vieții în alt timp*", subliniind şi faptul că o parte importantă a acesteia este "*arheologia experimentală*" sau "*experimentele imitative care reproduc procedee originale...în scopul de a testa teorii ale comportamentului cultural din trecut*" (Anderson 1984, 87). Există o anumită ambiguitate în jurul utilizării acestui termen. Unii îl utilizează în sens larg, precum J. Anderson, iar alții au tendința de a-l utiliza cu referire la activitățile asociațiilor de reconstituire istorică. Chiar şi în cadrul acestor asociații/grupuri există unele variante în înțelegerea acestui termen. Unii participanți fac diferență între termenii de *living history* (termeni utilizați pentru a descrie re-crearea vieții de zi cu zi) şi *reenactment*, termen utilizat în special pentru reconstituirea anumitor bătălii.
[12] Groot 2006, 392.
[13] Hunt 2004, 387-403.
[14] Coles, Armstrong 2008; Pentru opinii privind valoarea educațională a reenactmentului (pentru elevi sau pentru public) a se vedea şi http://www.freepatentsonline.com/article/Childhood-Education/74691773.html (accesat în 14.09.2015) şi http://publichistory.humanities.uva.nl/blog/historical-reenactment-playtime-or-education/ (accesat în 16.09.2015).

https://biblioteca-digitala.ro

restaurarea şi valorificarea complexă a rezultatelor, toate acestea urmând să contribuie la mai buna cunoaştere a epocii bronzului, epocii romane şi perioadei medieval timpurii din bazinul inferior a Lăpuşului. Situl arheologic de la Bozânta Mică – *Grind* a fost descoperit în anul 1992 în urma unor cercetări de suprafață efectuate de dr. Ioan Stanciu[15]. Cu această ocazie au fost descoperite numeroase fragmente ceramice datând din epoca bronzului, epoca romană şi medieval timpurie[16]. Primele cercetări arheologice sistematice au fost desfăşurate în anul 2009, urmate apoi, an de an, de alte şase campanii de cercetare (2010-2015).

În ultimii ani mai mulți membri ai Asociației Culturale Omnis Barbaria au fost prezenți pe şantierul arheologic de la Bozânta Mică, punctul *Grind*, participând la cercetările sistematice desfăşurate aici, dar şi la unele experimente arheologice[17]. Asociația şi-a început activitatea în vara anului 2013 ca răspuns la necesitatea de a scoate în evidență importanța patrimoniului istoric şi cultural din regiunea nord-vestică a României. Cea mai mare parte a membrilor asociației au o veche experiență în domeniul reconstituirilor istorice, unii dintre ei participând la numeroase proiecte, evenimente, acțiuni educative şi culturale, ca membri sau colaboratori ai unor muzee sau asociații de reconstituire istorică. De la înființare, activitățile asociației s-au axat atât pe cele cu caracter strict ştiintific, cât şi pe cele cu caracter de popularizare a istoriei şi arheologiei.

În vederea promovării sitului arheologic şi al activităților de cercetare desfăşurate la Bozânta Mică, Asociația Culturală Omnis Barbaria a desfăşurat în anul 2015, în perioada 19 – 25 iulie, în cadrul Proiectului Educațional Internațional „DISCOVERY-DESCOPERĂ LUMEA!", în colaborare cu Raio Press (Bucureşti) şi Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş la situl arheologic de la Bozânta Mică – *Grind* şi la sediul muzeului băimărean, prima ediție a „*Taberei de arheologie experimentală pentru copii*". În cadrul acesteia, 40 de elevi de la Şcoala Gimnazială nr. 149 din Bucureşti (clasele V-VIII) au cunoscut tainele meseriei de arheolog, au învățat cum se confecționa ceramica lucrată cu mâna şi la roata olarului, au deprins meşteşugul țesutului la războiul vertical, au experimentat procesul confecționării unei cămăşi din zale de fier şi au putut testa piese de echipament militar şi civil, replici după cele existente în antichitate.

Programul taberei a fost împărțit pe zile, astfel încât să fie cât mai variat şi mai bine organizat. Prima zi de activități a fost dedicată atelierului "*Micul Arheolog*". Copiii, însoțiți de patru profesori (Dorin Motohon, Ionica Vasile, Diana Moț şi Iuliana Mitrache) şi cinci arheologi (Sorana Ardeleanu, Ancuța Bobînă, Dan Pop, Bogdan Bobînă şi Marius Ardeleanu) au desfăşurat timp de o zi, la situl arheologic de la Bozânta Mică-*Grind*, activități specifice muncii de arheolog. Le-au fost prezentate, iar apoi au experimentat ei înşişi, împărțiți în patru grupe, metodele prin care se identifică, cercetează şi documentează un şantier arheologic. Pentru început, pentru a înțelege cum se identifică un sit arheologic, au participat la acțiuni de cercetare de suprafață (*periegheză*, Fig. 1/1). Apoi s-a ales pentru desfăşurarea atelierului o suprafață de 2 x 20 m[18] (Fig. 1/2). S-au format patru echipe, fiecare echipă având câte 10 elevi şi o suprafață de lucru de 10 m² (Fig. 1/3, Fig. 2, Fig. 3). După descoperirea primelor fragmente ceramice eleviilor le-au fost explicate metodele prin care se face documentarea materialelor descoperite de ei prin descriere, fotografie şi desen arheologic

[15] Matei, Stanciu 2000, 37, nr. 29/47.
[16] Kacsó 2003, 109; Stanciu 2003, 257; Pop 2005 (2008), 72.
[17] Ardeleanu 2015, 59-96.
[18] Suprafața de lucru cu elevii a fost trasată exact peste secțiunea SI/2014, suprafață cercetată integral în campania arheologică din anul 2014 (CCA 2015). Pentru simularea cercetării arheologice, la o adâncime de 10-20 cm, au fost amplasate fragmente ceramice atipice descoperite în stratul arabil în SI/2014. La sfârşitul atelierului "*Micul Arheolog*" toate fragmentele ceramice au fost recuperate.

https://biblioteca-digitala.ro

(Fig. 4). De asemenea le-au fost explicate şi etapele ulterioare descoperirii pieselor arheologice (împachetarea, înregistrarea, conservarea şi depozitarea lor[19]).

A doua zi de lucru cu elevii a avut ca temă modelarea lutului cu mâna şi realizarea unor forme ceramice la roata olarului. Ziua a debutat printr-o vizită la sediul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş unde au fost parcurse expozițiile de bază ale muzeului. În acest fel, elevii, beneficiind de un ghidaj specializat, au putut vedea unde ajung piesele ceramice descoperite pe un şantier arheologic şi s-au familiarizat cu diferite civilizații ale antichității. După o scurtă prezentare despre tehnicile de modelare, decorare şi ardere a ceramicii lucrate cu mâna şi la roată, pe şantierul arheologic de la Bozânta Mică, elevii, împărțiți în două grupe, au reuşit să modeleze forme ceramice lucrate la roată (coordonați de olarul Raul Crăciun; Fig. 5), imitații după cele găsite pe şantierul arheologic şi au confecționat măşti la atelierul de modelat din lut (coordonați de Andreea Şchiopu, profesoară de arte plastice la Liceul de Arte din Baia Mare; Fig. 6).

Atelierul de țestut la război vertical după model antic s-a desfăşurat în ce-a de a treia zi de activități. Acesta a avut loc la sediul Muzeului şi a implicat, pentru început, o incursiune în istoria firului de lână, de la lâna de la oaie până la cămaşa finită. Au fost explicate toate metodele de producere, preparare, prelucrare a firului de lână, apoi elevii, împărțiți în şase grupuri, au avut ocazia să testeze lucrul la patru războaie de țesut manual de tip antic (vertical). Aceste războaie de țesut au avut caracteristici diferite, în funcție de destinația finală a materialului țesut: de la cel mai mic, fără greutăți din lut, la două mai mari, unul cu greutăți din lut şi unul fără, până la un război de țesut vertical, cu greutăți din lut, având lățimea materialului țesut de 1,6 m (Fig. 7-8). De asemenea fragmentele de țesătură lucrate la războaiele de țesut verticale (cele mai mici) au fost cusute şi legate cu brâuri de lână confecționate de ei (Fig. 9).

În paralel cu atelierul de țesut, cusut şi confecționat brâuri din lână s-au desfăşurat atelierul de lucru de confecționat o cămaşă de zale din fier şi de probare de costume militare şi civile antice (replici). În cadrul atelierului de confecționat zale din fier, elevii au parcurs toate etapele confecționării unei astfel de piese de echipament militar: bobinarea sîrmei pe o tijă, tăierea şi prinderea manuală a zalelor (Fig. 10). La atelierul de probat echipamente militare antice au îmbrăcat şi testat câteva tipuri de armuri şi piese de echipament militar existente în perioada antichității (coifuri, scuturi, armuri şi diferite tipuri de piese de armament; Fig. 11).

În vederea promovării activităților din cadrul taberei, la sediul Muzeului a fost vernisată o expoziție temporară (deschisă pentru vizitare în perioada 24 iulie - 15 decembrie 2015). În cadrul expoziției au fost prezentate, în trei vitrine, piesele realizate de elevi în cadrul atelierelor de ceramică lucrată la roata şi modelaj în lut, de cusut, țesut şi împletit. Au fost expuse, de asemenea, şi cele patru războaie de țesut verticale folosite de elevi, atelierul de confecționat cămaşă de zale din fier, precum şi piesele de armament prezentate şi probate în timpul taberei (Fig. 12-14). Pe pereți, prin intermediul unor fotografii realizate de Zamfir Şomcutean au fost prezentate diferite aspecte din timpul atelierelor de lucru (Fig. 13/1-2).

Scopul acestei tabere a fost de a oferi participanților (Fig. 15) posibilitatea să descopere, prin intermediul arheologilor de la Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, membrilor şi voluntarilor Asociației Culturale Omnis Barbaria, tainele unor civilizații ce au existat în antichitate pe teritoriul actualului județ Maramureş, să participe activ la lucrările specifice unui şantier arheologic şi să se inițieze în diferite tehnici şi meşteşuguri antice prin intermediul unor ateliere de arheologie experimentală.

[19] În cadrul taberei, alături de arheologii mai sus menționați, au participat şi Zamfir Şomcutean (conservator) şi Dorian Ghiman (restaurator), ambii de la Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Anderson 1984 — J. Anderson, *Time Machine: The world of living history*, Nashville, 1984.

Ardeleanu 2012 — M. Ardeleanu, *Construirea unui cuptor dacic de ars ceramica – arheologie experimentalăla Medieşu Aurit, jud. Satu Mare*, în: V. Cotiugă, Ş. Caliniuc (Eds.) Second ArheoInvest Congress, Interdisciplinary research in archaeology, Iaşi, 2012, 72-73.

Ardeleanu 2015 — M. Ardeleanu, *Gropile patrulatere cu pereții lutuiți şi arşi de la Bozânta Mică– Grind (jud. Maramureş). Cercetare şi experiment arheologic / Rectangular pits with clay-coated and burnt walls from Bozânta Mică– Grind (Maramures County). Research and archaeological experiment,* Marmatia 12, 2015, 59-96.

Ardeleanu 2016 — M. Ardeleanu, *Linothorax Project*, în: D. Micle, A. Stavilă, C. Oprean, S. Forțiu (Eds.) ArheoVest IV: In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie, Szeged, 2016, 653-672.

Barbu 2007 — M. Barbu, *Arheologie experimentală. Confecționarea uneltelor preistorice din piatră cioplită*, Sargetia XXXV, 2007, 47-97.

Barbu 2012 — M. Barbu, *Experimental archaeology: bone and horn processing during the Roman period,* în: V. Cotiugă, Ş. Caliniuc (Eds.) Second ArheoInvest Congress, Interdisciplinary research in archaeology, Iaşi, 2012, 73-74.

Barbu 2015 — M. Barbu, *Considerații privind arheologia experimental şi reconstituirea istorică. Studiu de caz: Antichitatea dacică şi romană*, în: S. Forțiu, A. Stavilă (Eds.) Arheovest III – In Memoriam Florin Medeleț – Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie, Szeged, 2015, 779-793.

Barbu, Barbu 2014 — M. Barbu, M. Barbu, *Arheologie experimentală. Confecționarea şi utilizarea grattoir-ului în preistorie*, în: S. Forțiu, A. Cântar (Eds.) Simpozion ArheoVest, Ediția a II-a: In Honorem Gheorghe Lazarovici, Interdisciplinaritate în Arheologie, Szeged, 2014, 497-551.

Bodi 2007 — G. Bodi, *Experiments with Salt Crystallization*, în: D. Monah, G. Dumitroaia, O. Weller, J. Chapman (Eds.) L'exploitation du sel à travers le temps, MemAntiq XVIII, 2007, 89-97.

Borangic 2007-2008 — C. Borangic, *Falx dacica II. Tentativăde reconstituire*, NEMVS II-III, 2007-2008, 44-62.

Borangic, 2013 — C. Borangic, *Arheologie experimentală. Pumnalul de tip sica*, în:A.Stavilă, D. Micle, A. Cîntar, C. Floca şi S. Forțiu (Eds.) ArheoVest, Nr. I: In Memoriam Liviu Măruia, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie, Szeged, 2013, 821-836.

https://biblioteca-digitala.ro

Borangic 2014 — C. Borangic, *Valoarea ipotetică echipamentelor unui senior al războiului din lumea dacică*, BCŞS 20, 2014, 35-67.

Borangic, Barbu 2013 — C. Borangic, M. Barbu, *Incursiune în fenomenul ecvestru geto-dacic. Studiu de caz: zăbala de tip tracic*, Acta Centri Lucusiensis, 1B/2013, 22-47.

Borangic, Marcu, Barbu, 2015 — C. Borangic, M. Marcu, M. Barbu, *Reconstrucția unui scut din epocă dacică. Considerații de ordin istoric, tactic şi structural*, ActaMP XXXVII, 2015, 115-170.

Buzea, Cotruță, Briewig 2008 — D. Buzea, M. Cotruță, B. Briewig, *Arheologieexperimentală. Construirea unei instalații de foc (vatră) dupămodelul celor descoperite la Păuleni Ciuc-Ciomortan 'Dâmbul Cetății', jud. Harghita*, Angustia12, 2008, 67-78.

Buzea 2012 — D. Buzea, *The Exploitation of Rocks Salt using wooden troughs. An Arcaeological Experiment conducted at Beclean - Băile Figa (Bistrița-Năsăud County, Roumania)*, în: V. Cotiugă, Ş. Caliniuc (Eds.) Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Archaeoinvest Congress, BAR International Series 2433, Oxford, 2012, 139-50.

Coles, Armstrong 2008 — J. Coles şi P. Armstrong, *Living history: learning through re-enactment* (*paper presented at the 38th Annual SCUTREA Conference, 2-4 July 2008, University of Edinburgh*) (de pe http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/172304.pdf - accesat în 14.09.2015).

Cotiugă 2009 — V. Cotiugă, *Experimental archaeology: The Burning of the Chalcolithic Dwellings*, în: V. Cotiugă, F.A. Tencariu, G. Bodi (Eds.) Itinera în Praehistoria. Studia in Honorem Magistri Nicolae Ursulescu Quito et Sexagesimo Anno, Iaşi, 2009, 303-342.

Cotiugă, Cotoi 2004 — V. Cotiugă, O. Cotoi, *Parcul arheologic experimental de la Cucuteni*, în: M. Petrescu-Dîmboviţa, M. C. Văleanu (Eds.) *Cucuteni-Cetățuia. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, Bibliotheca Memorie Antiquitatis XIV, Piatra Neamț, 2004, 337-51.

Cotoi 2012 — O. Cotoi, *The Cucutenian Painted Pottery. An Arcaeological experiment at Cucuteni (Iaşi County, Romania)*, în: V. Cotiugă, Ş. Caliniuc (Eds.) Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Archaeoinvest Congress, BAR International Series 2433, Oxford, 2012, 151-158.

Crandell 2007 — O. Crandell, *'Fire' Cracked Rocks – An Archaeological Experiment*, Corviniana 10, 2007, 1-10.

Crandell, Ionescu, Mirea 2015 — O. Crandell, C. Ionescu, P. Mirea 2015, *Tools used in ceramics production during the Neolithic and Chalcolithic: Examples from Teleorman County, Romania*, Acta Mineral. Petrogr. Abstr. Ser. 9, 2015, 6.

Groot 2006 — J. de Groot, *Empathy and Enfranchisement: Popular Histories*, The

https://biblioteca-digitala.ro

Journal of Theory and PracticeVol. 10, No 3, 2006, 391-413.

Hunt 2004 — S.J. Hunt, *Acting the part: 'living history' as a serious leisure pursuit*, Leisure Studies 23/4, 2004, 387-400.

Ilie, Mărgărit 2015 — A. Ilie, M. Mărgărit, *Valorificarea experimentului ştiinţific din punct de vedere muzeologic. Studiu de caz: atelierul educaţional 'Podoabele preistorice în lumea modernă/La valorisation de l'expérimentation scientifique en muséologie. Etude de cas: l'atelier éducatif 'Les parures préhistoriques dans le monde moderne'*, Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman – Seria Arheologie 7, 2015, 231-240.

Kacsó 2003 — C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în nordul Transilvaniei,* Marmatia 7/1, 2003.

Lazăr, Ignat, Stan, Moldoveanu, Rădulescu 2012 — C. Lazăr, T. Ignat, S. Stan, K. Moldoveanu, F. Rădulescu, *Beyond the Archaelogical Imagination. Observations about Kodjadermen-Gumelniţa-Karanovo VI Architecture based on a study of Experimental Archaeology*, Mediterranean Archeaeology and Archaeometry 12 (2), 2012, 55-79.

Matei, Stanciu 2000 — A. Matei, I. Stanciu, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p.Chr.) în spaţiul nord-vestic al României*, Zalău – Cluj-Napoca, 2000.

Mazăre, Lipot, Cădan 2012 — P. Mazăre, Şt. Lipot, A. Cădan, *Experimental study on the use of perishable fibre structures in Neolithic and Eneolithic Pottery*, în V. Cotiugă, Ş. Caliniuc (Eds.) Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Archaeoinvest Congress, BAR International Series 2433, Oxford, 2012, 159-168.

Mirea 2015 — P. Mirea, *Arheologie experimentală la Muzeul Judeţean Teleorman – o evaluare/Experimental Archaeology at Teleorman County Museum – an assessment*, Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman – Seria Arheologie 7, 2015, 179-191.

Petersson 2010 — B. Petersson, *Travels to identity. Viking rune carvers of today*, Lund Archaeological Review 15-16, 71-86.

Pop 2005 (2008) — D. Pop, *Câteva consideraţii privind stadiul cercetării culturii Suciu de Sus şi a grupului Lăpuş*, StComSatuMare 22/1, 2005 (2008), 61-92.

Sima 2002 — D. Sima, *Principii metodologice privind arheologia experimentală*, Arhiva Someşană – Seria a III-a/I, 2002, 77-82.

Stanciu 2003 — I. Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din judeţele Satu Mare şi Maramureş. Date noi, observaţii şi opinii referitoare la ceramica medievală,* Marmatia 7/1, 2003, 257-279.

Tencariu, Alexianu, Cotiuga, Vasilache, Sandu 2015 — F.A. Tencariu, M. Alexianu, V. Cotiuga, V. Vasilache, I. Sandu, *Briquetage and salt cakes: an experimental approach of a prehistoric technique*, Journal of Archaeological Science 59, 2015, 118- 131.

Torcică 2015 — I. Torcică, *Prelucrarea fibrelor vegetale în cadrul reconstituirilor arheologice/Vegetable fibre processing in archaeological*

https://biblioteca-digitala.ro

reconstructions, Buletinul Muzeului Județean Teleorman – Seria Arheologie 7, 2015, 219-230.

Zăgreanu 2010 — R. Zăgreanu, *Roman Stonework: An Archaeological Experiment*, Angustia14, 2010, 361-363.

Surse online:
http://www.freepatentsonline.com
http://www.leeds.ac.uk
http://publichistory.humanities.uva.nl

The Omnis Barbaria Experimental Archaeology Camp for Children – first edition

(Abstract)

Like in many other European countries, during the past 15 years, Romania has seen an increased interest by archaeologists and history enthusiasts towards the reconstruction of artefacts and certain phenomenal aspects of the past. There are several ways to promote history, one of them being historical re-enactment, a phenomenon that appeared in Romania in the past decade. The Omnis Barbaria Cultural Association began its activity in the summer of 2013, in response to the need to highlight the importance of the historical and cultural heritage of the north-western region of Romania. Most of the members of the association have previous experience in historical reconstruction, some of them taking part in numerous such-like events, along with educational and cultural projects as members or collaborators of some museums or re-enactment groups. Since it was founded, the association's activities have been focused both on the scientific and popularization aspects of history and archaeology.

The archaeological site of Bozânta Mică *Grind* point (Maramureş County, Romania) was discovered in 1992 as a result of a field surface research conducted by Dr. Ioan Stanciu. The archaeological research project in Bozânta Mică was initiated in 2008 by the Maramureş County Museum of History and Archaeology, in collaboration with the Institute of Archaeology and Art History from Cluj-Napoca. The first systematic excavations were carried out in 2009, followed, year after year, by other research campaigns (2010-2015).

In order to promote the archaeological site and research activities held at Bozânta Mică, the Omnis Barbaria Cultural Association, in collaboration with Raio Press and the Maramureş County Museum of History and Archaeology, conducted the first edition of the "*Omnis Barbaria experimental archaeology Camp for Children*", between the 19th to 25th July 2015, as part of the International Educational Project "*Discovery-Discover the World!*". This was held at the archaeological site of Bozânta Mică (Maramureş County, Romania) and at the headquarters of Maramureş County Museum of History and Archaeology (Baia Mare, Maramureş County). Within this project, 40 pupils hailing from Secondary School no. 149 from Bucharest were thought the basics of the profession of an archaeologist, including how to manufacture hand-built and wheel-thrown pottery, the art of vertical loom weaving, and also experienced how to manufacture historical iron chain mail shirts.

The camp program was divided by days, in order to be as varied and well organized as possible. The first day was dedicated to the activities of the "*Little Archaeologist*" workshop.

https://biblioteca-digitala.ro

Children, accompanied by four teachers (Dorin Motohon, Ionca Vasile, Diana Moț, and Iuliana Mitrache) and five archaeologists (Sorana Ardeleanu, Ancuța Bobînă, Dan Pop, Bogdan Bobînă, and Marius Ardeleanu), went for a day trip to the Bozânta Mică-*Grind* archaeological site and learnt activities related to the archaeologist profession. The children were first presented with, and then experienced for themselves, methods of identifying, investigating and documenting an archaeological site: the children took part in a field surface survey on the archaeological site, conducted an archaeological systematic research and then documented, through photography and drawing, archaeological ceramics discovered by them. They were also thought about the later stages of archaeological research of the pieces discovered: pottery conservation and storage.

The second day's theme was the making of hand-built and wheel-thrown pottery. The day started with a visit to the archaeological exhibitions of the Maramureş County Museum of History and Archaeology. In this way the pupils could benefit from a specialised guide, learning how the ceramic pieces discovered on the archaeological site were created and they were also familiarised with various aspects of different ancient civilizations. After a short presentation about modelling, decorating and firing techniques of hand-built and wheel-thrown pottery, at the archaeological site of Bozânta Mică, the pupils were divided into two groups. Some pupils managed to shape wheel-thrown pottery forms (coordinated by a local potter, Raul Vasile), some of them imitations of those found on the archaeological site, whilst at the hand-built workshop they modelled masks from clay (coordinated by Professor Andreea Şchiopu from the Fine Arts School of Baia Mare).

The vertical loom workshop, after antique models, was held at the Museum on the third day of activities and included an overview of the history of wool yarn from sheep's wool to the finished shirt. An explanation of all the methods of production, preparation, and processing of the wool thread was presented, then, students had the opportunity to test the work at four vertical looms (antique type). Also, fragments of fabric made on the vertical looms were sewn and bound with woollen girdles made by them. In parallel with this, the chain-mail knitting workshop, where they made fragments of chain-mail out of iron wire, and the workshop where replicas of ancient military and civilian equipment were tested, were held.

In promoting the activities of the camp, a temporary exhibition was opened at the Museum from the 24th of July to the 15th of December 2015. The exhibition contained pieces made by the students during the workshops, including hand-built and wheel-thrown pottery, sewing, weaving and stitching materials. The four vertical looms used by the students, the chain mail shirt workshop, and the armours and weapons presented and tested during the camp were also exhibited. Different aspects of the archaeological camp were also presented through photographs taken by Zamfir Şomcutean.

The purpose of this camp was to help the participants (secondary school pupils and teachers) to discover and experience snippets of civilization that existed in Antiquity on the current territory of the Maramureş county Archaeologists from the Maramureş County Museum of History and Archaeology, along with members and volunteers from the Omnis Barbaria Cultural Association, helped the participants to be actively involved in the organised workshops related to an actual archaeological site, by being introduced to different techniques and crafts, through experimental archaeology and other activities.

https://biblioteca-digitala.ro

List of illustration

Pl. 1: The Little Archaeologist workshop. 1 – The field surface survey; 2 - The area chosen for the workshop; 3 – Making of the teams.

Pl. 2: The Little Archaeologist workshop – the teams.

Pl. 3: The Little Archaeologist workshop – the first discoveries.

Pl. 4: The Little Archaeologist workshop Atelierul "Micul Arheolog" - documentation of the discovered materials.

Pl. 5: The wheel-thrown pottery workshop.

Pl. 6: The hand-built clay masks workshop.

Pl. 7: Tipes of vertical loom used by participants.

Pl. 8: Images from the vertical loom workshop.

Pl. 9: The vertical loom workshop – making the woollen girdles.

Pl. 10: The chain-mail knitting workshop.

Pl. 11: The Ancient Military Equipment Testing Workshop.

Pl. 12: Images from the temporary exhibition dedicated to the camp activities.

Pl. 13: Images from the temporary exhibition dedicated to the camp activities.

Pl. 14: Images from the temporary exhibition dedicated to the camp activities.

Pl. 15: The participants of the first edition of the "Omnis Barbaria experimental archaeology Camp for Children".

Marius ARDELEANU
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
ardeleanumarius@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 1: Atelierul "*Micul Arheolog*". **1** - Cercetarea de suprafață;
2 - Zona aleasă pentru desfăşurarea atelierului; **3** - Formarea echipelor de lucru.

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 2: Atelierul "*Micul Arheolog*" - echipele de lucru.

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 3: Atelierul "*Micul Arheolog*" - primele descoperiri.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4: Atelierul "*Micul Arheolog*" - documentarea materialelor descoperite.

https://biblioteca-digitala.ro

1. 2. 3.

Fig. 5: Atelierul de modelat forme ceramice lucrate la roata olarului.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6: Atelierul de modelat măşti din lut.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7: Tipuri de războaie de țesut utilizate în cadrul *"Atelierului de țestut"*.

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

4.

Fig. 8: Imagini de la *"Atelierul de țesut"* la războiul de tip antic (vertical) .

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 9: *"Atelierul de țesut"* - confecționarea brâurilor din lână.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 10: Atelierul de confecționat armură de zale din fier.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11: Atelierul de probare şi testare echipamente militare antice.

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 12: Imagini din sala expoziției temporare dedicate activităților din cadrul taberei.

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 13: Imagini din sala expoziției temporare dedicate activităților din cadrul taberei.

https://biblioteca-digitala.ro

1.

2.

3.

Fig. 14: Imagini din sala expoziției temporare dedicate activităților din cadrul taberei.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 15: Participanții la prima ediție a *„Taberei de arheologie experimentală pentru copii”*.

https://biblioteca-digitala.ro

Refugiați din Maramureş în județul Făgăraş după Dictatul de la Viena

CONSTANTIN BĂJENARU

***Cuvinte cheie**: refugiați, jud. Maramureş, jud. Făgăraş, dictatul de la Viena, autorități, instituții.*
***Keywords**: refugees, Maramureş County, Făgăraş County, dictate, authorities, institutions.*

Unul dintre momentele dramatice din istoria României, cauzat de deciziile arbitrare adoptate în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, s-a petrecut la sfârşitul verii anului 1940, fiind precedat, însă, de răpirea Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a ținutului Herța de către Uniunea Sovietică (la 28 iunie acelaşi an) şi urmat de cea a Cadrilaterului de către Bulgaria (la 7 septembrie 1940).

Astfel, deşi aflată în stare de neutralitate, României îi era impus la 30 august de țările Axei – Germania nazistă şi Italia fascistă –, Dictatul de la Viena, prin care Ardealul de Nord era cedat pe seama Ungariei. Prin aşa-zisul "arbitraj", fără a se ține seama de considerentele istorice, demografice, etnice sau de altă natură, România, izolată pe plan internațional şi ducând lipsă de credibilitate, a fost obligată să cedeze aproximativ jumătate din teritoriul Transilvaniei (42.243 km²) în favoarea vecinului revizionist[1], cu o populație de 2.389.000 locuitori[2], dintre care aproape jumătate erau români (49,2%) şi numai 38,1% maghiari.

Renunțarea forțată la această fâşie de pământ românesc, alături de consecințele teritoriale, demografice, economice, politice şi militare ce au urmat, a condus la un real şi dureros refugiu al unei bune părți a populației româneşti de aici în interiorul noilor granițe impuse României, situație care a creat instituțiilor statului multiple probleme organizatorice, financiare. Prin prevederile Dictatului din capitala Austriei au fost afectate inclusiv demografic, parțial sau total, 11 județe interbelice – Bihor, Ciuc, Cluj, Maramureş, Mureş, Năsăud, Odorhei, Satu Mare, Sălaj, Someş şi Trei Scaune; o parte dintre refugiați şi expulzați au primit găzduire în județul Făgăraş.

Privirea este îndreptată în mod special către cei proveniți din Maramureşul de astăzi, încercând să creionez o stare de fapt, impregnată de durere, dramatism şi nu numai, îndeosebi pe baza statisticilor, corespondenței, cererilor, memoriilor ş.a., privitoare la refugiații din Ardealul de Nord în județul Făgăraş, care se regăsesc la Serviciul Județean Braşov al Arhivelor Naționale, Fond *Prefectura județului Făgăraş (1916-1949). Serviciul Administrativ*.

Imediat după 30 august 1940, statul român a început evacuarea tuturor instituțiilor şi structurilor militare, judecătoreşti, administrative şi universitare existente în zona cedată. Cu toate acestea, numai după abdicarea silită a regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940, şi investirea generalului Ion Antonescu cu puteri depline în stat s-au luat deciziile esențiale în privința replierii instituțiilor evacuate şi a rezolvării problematicii refugiaților şi expulzaților.

Din acest punct de vedere al relocării instituțiilor, din documente reiese că, alături de unele din domeniul justiției, în Făgăraş a fost strămutată şi Prefectura județului interbelic Maramureş, cu reşedința la Sighet, incluzând aici atât funcționari, cât şi arhiva[3].

Conform articolului trei al "arbitrajului", teoretic trebuia evitat fenomenul refugiului, precizându-se că cetățenii români "*care în ziua de azi îşi au apartenența în teritoriul cedat Ungariei, dobândesc fără altă modalitate cetățenia maghiară, ei sunt îndreptățiți ca în 6 luni să opteze*

[1] Teritoriul cedat reprezenta aproximativ 15% din suprafața României (cf. Trebici 1996, 55).
[2] Trebici 1996, 49.
[3] Serviciul Județean Braşov al Arhivelor Naționale (în continuare, SJBvAN), Fond *Prefectura județului Făgăraş (1916-1949). Serviciul Administrativ*, dos. nr. 874/1940, f. 77.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru cetățenia română. Persoanele care fac uz de acest drept de opțiune trebuie, în termen de un an, să părăsească teritoriul statului ungar, fiind preluate de România". Optanții puteau să-şi ducă cu sine averea mobilă, iar pe cea imobilă să o lichideze, suma rezultată din tranzacție aparținându-le; în cazul nereuşitei lichidării, urmau a fi despăgubiți de Ungaria, care trebuia să sprijine "*mărinimos*" transferul lor[4]. Pe de altă parte, articolul 5 prevedea că Ungaria "*îşi asumă o îndatorire solemnă în a trata şi pune în toate privințele pe picior de egalitate cu toți cetățenii săi maghiari persoanele care, în virtutea acestei hotărâri de arbitraj, dobândesc cetățenia maghiară şi aparțin poporului român*"[5].

Refugiul românilor din Maramureş, îngrijorați la rândul lor de efectele imediate sau ulterioare ale cedării Ardealului de Nord, a reprezentat un fenomen cu desfăşurare largă, materializat prin mişcări de populație care au afectat atât destine individuale, cât şi colective. Cauza principală a constituit-o recrudescența comportamentelor extremiste ale autorităților maghiare şi în consecință singura soluție salvatoare, în special pentru intelectualitate – care-şi simțea amenințată nu doar demnitatea, ci şi siguranța fizică –, a reprezentat-o refugiul.

Prima etapă a acestui fenomen (31 august - 13 septembrie) s-a desfăşurat, cu excepția masacrelor de la Treznea şi Ip (ambele în județul Sălaj), sub semnul normalității şi al calmului, ea fiind planificată şi coordonată conform prevederilor Dictatului şi înțelegerilor din cadrul Comisiei mixte româno-maghiare de la Oradea.

Cea de-a doua debuta la 14 septembrie 1940, odată cu ocuparea întregului teritoriu cedat de către autoritățile maghiare, când îşi fac apariția incidentele şi teroarea generalizată. Într-un raport al autorităților către I. Antonescu se consemna că până la 25 noiembrie se refugiaseră din Ardealul de Nord circa 100.000 de oameni, dar se recunoştea, totuşi, că numărul exact nu putea fi indicat decât cu ocazia unui recensământ general[6].

Una dintre problemele administrative extrem de importante care necesita o tranşare rapidă a reprezentat-o soluționarea chestiunilor de natură socială, economică, juridică, culturală şi şcolară ale refugiaților. În consecință, pentru monitorizare şi rezolvare, statul român a înființat pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, prin Decretul-Lege nr. 3.127 din 14 septembrie 1940, *Comisariatul General al Refugiaților din Nordul Transilvaniei*[7], căruia i-a fost alocat un buget de 50 milioane lei. Alături de competențele amintite, acesta mai avea ca atribuție şi repartizarea populației refugiate pe teritoriul țării, urmărind şi realizând integrarea acesteia "*în viața națională, ținând seama de profesiunea fiecărui refugiat*"[8]. Prin articolul 8 se mai preciza că atât autoritățile publice, cât şi instituțiile particulare, erau obligate să execute deciziile Comisariatului şi să înlesnească misiunea acestuia, punându-i la dispoziție toate informațiile privitoare la problemele refugiaților şi personal tehnic şi de specialitate.

Județelor gazdă le-au fost alocate fonduri în scopul întreținerii cel puțin decente a acestora, iar o altă preocupare majoră a constat în plasarea în diverse locuri de muncă. De asemenea, în teritoriu au fost înființate Birouri pentru Refugiați, care funcționau pe lângă prefecturi; la Făgăraş s-a constituit *Biroul Refugiaților din Teritoriile cedate Ungariei*.

Sosirea primilor refugiați din Maramureş în județul Făgăraş este consemnată în data de 3 septembrie 1940, coincizând cu venirea refugiaților din celelalte județe afectate[9]. O situație a sosirii refugiaților în perioada septembrie 1940 - februarie 1943, cuprinzându-i numai pe cei menționați în raportările existente (98 persoane), se prezintă astfel (vezi **Anexa**):

[4] Giurcă 2000, 233; Manoilescu 1991, 296.
[5] Giurcă 2000, 234; Manoilescu 1991, 296.
[6] Giurcă, Bar 2011, 121.
[7] În 18 martie 1941, prin Decretul-Lege nr. 680, acest organism a fost contopit cu *Comisariatul Refugiaților din Basarabia şi Nordul Bucovinei*, formând *Comisariatul General al Refugiaților* (cf. *Monitorul Oficial*, CVIV, Partea I-a, nr. 65/18 martie 1941).
[8] *Monitorul Oficial*, CVIII, Partea I-a, nr. 215/16 septembrie 1940, p. 1-2.
[9] SJBvAN, *fd. cit.*, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

- 1940: septembrie – 19 refugiați, octombrie – 13, noiembrie – 1;
- 1941: februarie – 8, martie – 6, aprilie – 2, noiembrie – 2, decembrie – 1;
- 1942: februarie – 1, aprilie – 3, mai – 2, iunie – 1, iulie – 5, august – 2, septembrie – 1;
- 1943: februarie – 3.

Totuşi, trebuie precizat că pentru aproximativ o treime din totalul refugiaților nu se specifică data sosirii.

Pe de altă parte, în ceea ce priveşte distribuția pe localitățile de proveniență (34) a acestora, rezultă următoarea situație (vezi **Anexa**):

- câte 20 de refugiați: Sighet (aproximativ 25% din total);
- 6 refugiați: Moisei;
- 5 refugiați: Baia Mare, Budeşti, Strâmtura;
- 4 refugiați: Bârsana, Ocna Şugatag, Strâmbu-Băiuț, Vişeu de Sus;
- 3 refugiați: Borşa, Hoteni, Săcel, Vişeu de Jos;
- 2 refugiați: Firiza de Sus (azi, localitate componentă a municipiului Baia Mare), Poienile de sub Munte, Sarasău, Satulung, Vad, Vişeu de Mijloc;
- 1 refugiat: Baia Sprie, Bontăieni, Buşag, Copalnic, Cuhea, Fărcaşa, Giuleşti, Ieud, Iza, Poiana Porcului (azi, Fântânele), Rona de Sus, Rozavlea, Săliştea de Sus, Săpânța, Tăuții de Jos;
- într-un caz se precizează locul de muncă (Prefectura), dar respectivul având probabil domiciliul în Sighet, iar în altul doar județul.

Majoritatea acestora se refugiaseră încă de la început cu familiile, alții şi-au reîntregit familiile la Făgăraş, dar au fost şi cazuri în care membrii au rămas despărțiți. Aici trebuie să amintesc că nu se poate omite din context realitatea că unii dintre ei erau făgărăşeni sau din alte județe transferați sau plecați cu serviciul în Maramureş ori stabiliți acolo, care s-au retras pe meleagurile natale sau în caz de forță majoră, neavând alte opțiuni, în județul Făgăraş.

Conform surselor arhivistice, situația socio-profesională a celor 81 de români refugiați, nominalizați (ceilalți 17 fiind înregistrați doar ca membri de familie), avea următoarea structură (vezi **Anexa**):

- funcționari ai statului (în toate domeniile): 29, reprezentând 35,8% din total, printre care se regăseau un pretor de plasă, şapte notari, un profesor, patru învățători, un medic, patru jandarmi şi polițişti, trei în domeniul finanțelor ş.a.;
- aplicați în agricultură: 20, reprezentând 24,7% (în categorie intrând proprietari de pământ, lucrători diverşi, argați ş.a.);
- casnice: 9 (11,2%);
- muncitori în industrie: 8 (9,9%);
- elevi şi ucenici: 4 (4,9%);
- pensionari: 3 (3,7%);
- servitori: 2 (2,4%);
- militari: 1 (1,2%);
- domeniu nenominalizat: 5 (6,2%).

În marea lor majoritate, refugiații au fost aplicați la diverse servicii ori slujbe, acolo unde autoritățile locale au considerat că era mai mare necesitate, fie în domeniile intelectuale, fie în cele exclusiv fizice. Însă, înainte de a fi plasați din oficiu, aceştia erau chestionați dacă au o preferință pentru o profesie sau localitate anume în care doresc să lucreze.

Fără tăgadă, ca şi în cazul refugiaților din celelalte județe, majoritatea intelectualilor dorea să practice meseria de bază (notari, pretori, învățători etc.) pe raza județului Făgăraş, dar în situația de imposibilitate s-au mulțumit şi cu posturi în alte județe. Însă au existat şi excepții, după cum se observă în cazul celor cinci maramureşeni (reprezentând 6,2% din total) care s-au mutat în județul Hunedoara (doi la Petroşani şi trei la Vulcan), care aveau profesii non-intelectuale.

https://biblioteca-digitala.ro

În privința plasamentului pe teritoriul județului, documentele indică următoarele (vezi **Anexa**): cea mai mare parte a refugiaților din Maramureş a fost găzduită în oraşul Făgăraş – 53 persoane (reprezentând 65,4%) –, în cazul a 14,8% nu este precizată plasarea, iar 11 refugiați au fost distribuiți în alte zece localități: doi în Arpaşu de Jos şi câte unul în Beclean, Cincu, Comăna de Sus, Dridif, Porumbacu de Jos, Râuşor, Streza-Cârțişoara, Vaida-Recea şi Veneția de Jos.

Dacă în cazul celor care locuiau în spațiul rural nu este consemnată nici o plasare la vreun loc de muncă, în privința celor din Făgăraş sunt precizate doar şase astfel de cazuri: fostul pretor al plasei Iza aplicat la Prefectură, un notar la Biroul Refugiaților şi patru refugiați la Fabrica de Explozivi, a cărei conducere cerea frecvent Comisariatului General sau Prefecturii forță de muncă dintre refugiați. De pildă, la începutul lui octombrie 1940 erau solicitați 15-20 de zidari calificați pentru finalizarea anumitor construcții, care să-i înlocuiască pe zidarii maghiari care s-au "*retras în teritoriul predat Ungariei*"[10].

Unii refugiați puteau primi de la autoritățile județului un ajutor financiar variabil (300-750 lei), "*sumă cu care urmează a fi pus în drepturi*"[11], însă exclusiv în situațiile în care erau lipsiți total de mijloace de subzistență. Prin două articole (18 şi 19) ale legii de înființare a Comisariatului General se specifica şi suspendarea acestor ajutoare în situația în care refugiații fuseseră plasați într-un loc de muncă şi refuzaseră ori a celor care dădeau dovadă de "*purtări rele sau se transformă în agitatori*"[12].

În sprijinul tuturor refugiaților au venit mai multe instituții locale, după cum indică o adresă către prefecți a Subsecretariatului de Stat al Colonizării şi Populației Evacuate, din 8 octombrie 1940, prin care se cerea ca, "*în vederea simplificării şi uşurării operațiunilor de ajutorare a refugiaților*", toate fondurile colectate de instituții să fie întrebuințate exclusiv "*la opera de asistență, ajutor şi plasare*" a acestora[13].

S-a evidențiat în special Comitetul Județean de Patronaj al Operelor Sociale, care iniția periodic colecte de bani în județ, folosite în beneficiul refugiaților. De asemenea, într-un raport din aprilie 1944, acelaşi Comitet anunța funcționarea în subordinea sa a 28 de cantine aflate pe teritoriul județului, în care serveau masa aproximativ 560 de refugiați zilnic, la care se mai adăugau două în Făgăraş (în care erau hrăniți 500-700 de refugiați, unii contra cost) şi trei amenajate în gările din Şercaia, Voila şi Arpaşu de Jos[14].

Dintre celelalte instituții din județ implicate în sprijinirea refugiaților mai amintim: *Crucea Roşie*, Societatea Femeilor Ortodoxe, Societatea Femeilor Greco-Catolice, Societatea *Principele Mircea*, Protopopiatul Ortodox, Vicariatul Greco-Catolic, Primăria Făgăraş, Poliția Făgăraş, Garnizoana Militară şi Secția de Pompieri Făgăraş[15].

Copiii de vârstă şcolară ai refugiaților şi-au continuat în marea lor majoritate studiile în instituțiile de învățământ din Făgăraş sau din localitățile în care au fost găzduiți. În acest sens, notarul Teodor Halacu, refugiat din Budeşti-Maramureş, menționa că fiul său fusese înscris şi trecuse examenul de admitere la Liceul *Radu Negru*, iar fiica la Gimnaziul de Fete, ambele din Făgăraş[16].

Din alte acte răzbat informații şi despre faptul că viața în oraş era "*exagerat de scumpă*" şi refugiații nu se puteau întreține onorabil[17], iar alteori apar descrieri ale acestora privind cauzele care i-au determinat să lase totul în urmă şi să ia calea pribegiei. Spre exemplu, într-o cerere adresată Prefecturii pentru a fi aplicat într-un notariat din județ, Constantin Popescu

[10] *Ibidem*, dos. nr. 891/1941, f. 57-58.
[11] *Ibidem*, f. 11.
[12] *Monitorul Oficial*, CVIII, Partea I-a, nr. 215/16 septembrie 1940, p. 2.
[13] SJBvAN, *fd. cit.*, f. 51.
[14] *Țara Oltului*, IV, nr. 8/1944, Făgăraş, p. 3.
[15] SJBvAN, *fd. cit.*, f. 91.
[16] *Ibidem*, f. 30.
[17] *Ibidem*, dos. nr. 874/1940, f. 30.

https://biblioteca-digitala.ro

Gradea, refugiat din Strâmtura, consemna dramatismul situației familiale: "(...) *sunt notar din anul 1933, definitiv, sunt căsătorit, am doi copii, unul de 10 ani şi unul de 5 ani, am fost transferat în anul 1938 din jud. Ialomița în comuna Strâmtura, jud. Maramureş, pentru interese naționale ale Statului, de către Ministerul de Interne, în locul unui notar ungur, cu care ocazie mi-am lichidat gospodăria ce aveam în Ialomița, înjghebându-mi alta nouă în noul post din Maramureş.*

Acum însă datorită vitregiei soartei, neputându-mi salva nimic din modesta-mi gospodărie, neputând scăpa de furia ungurilor care urmăreau răzbunarea asupra celor care au fost numiți în locul lor, decât cu hainele de pe noi, am rămas întreaga familie săraci, lipiți pământului, mi s-a năruit astfel toată truda muncii, tot ce am putut acumula până la vârsta mea de 38 ani, în modul cel mai cinstit.

(...) *Prin încredințarea postului, ce cu multă căldură şi respect solicit în județul D-voastră, sper că mi-aş putea reface mai uşor, măcar în parte, gospodăria distrusă, deoarece având în natură locuință de la comună* (oraş-n.n.), *nu aş mai fi nevoit să rup din salariul meu modest pentru a plăti chiria pentru locuință, rămânându-mi astfel salariul numai pentru întreținerea familiei*"[18].

Un alt maramureşean, şofer refugiat din Sighet, solicita prefectului un ajutor financiar motivând că era "*lipsit de mijloace de existență, nemaiavând niciun ban, şi acum îmi cere şi chiria pentru locuință şi sunt provocat a evacua locuința*"[19]. Tot din Sighet, trei foşti lucrători la Uzina Electrică, doi electricieni şi un mecanic, expulzați "*fără nici un ban*" solicitau la rândul lor ajutor financiar, fiecare dintre aceştia "*fiind flămând şi neavând pe ce să cumpăr o bucățică de pâine pentru astâmpărarea foamei*"[20]; toți au primit sprijinul scontat.

Pentru rezolvarea situației locative şi alimentare a refugiaților, Prefectura a căutat în permanență soluții viabile. De pildă, la 2 octombrie 1940, prefectul solicita poliției întocmirea unui tablou complet cu locuințele din oraş disponibile, cu specificarea camerelor mobilate[21], şi tot atunci *Crucea Roşie* era înştiințată că i se atribuise un spațiu pe seama cantinei speciale a refugiaților, iar pentru căminul refugiaților îi fusese destinat localul Primăriei[22].

La începutul anului următor autoritățile locale constatau "*starea deplorabilă*" a multor refugiați şi spre a veni în ajutorul lor au dat dispoziții pentru angajarea unora la Fabrica de Explozivi, iar a altora la muncile agricole de primăvară, însă până la plasare erau orientați către cantina *Crucii Roşii*[23], pentru care primeau bonuri de masă gratuite. Alteori, Primăria Făgăraş solicita lucrători îndeosebi la serviciul salubrității, ca măturători[24].

Într-un raport comun al Prefecturii şi Biroului Refugiaților înaintat în 12 iunie 1943, se răspundea unui chestionar expediat de Comisariatul General, la cerința expresă a mareşalului I. Antonescu, din care se desprind alte informații interesante.

În primul rând faptul că, prin Oficiul de închiriere şi Biroul Refugiaților, celor plasați în Făgăraş li se asiguraseră locuințe igienice şi corespunzătoare, cu încăperi suficiente, iar celor plasați ca servitori şi lucrători agricoli în mediul rural li se acordaseră locuințe gratuite. Toți cei apți de lucru fuseseră plasați îndeosebi la Fabrica de Explozivi şi Nitramonia din Făgăraş, cu excepția funcționarilor publici. Cu toate acestea, remunerația era modestă (6-7.000 lei), fiind inechitabilă în raport cu viața scumpă existentă, afectând îndeosebi familiile numeroase. Cei din mediul rural, ca lucrători agricoli aveau o remunerație mai bună, însă nu li s-a putut arenda teren din cauza insuficienței acestuia.

Relativ la standardul de viață, se menționa că acesta se situa la un nivel inferior în raport cu cel al localnicilor, excepția constituind-o lucrătorii agricoli, dar ambele categorii aveau şi un lucru în comun: lipsa accentuată de îmbrăcăminte şi încălțăminte. De asemenea, se arăta că starea sanitară a adulților era bună, dar cea a minorilor lăsa de dorit.

[18] *Ibidem*, f. 29.
[19] *Ibidem*, f. 44.
[20] *Ibidem*, f. 106-107, 109.
[21] *Ibidem*, f. 110.
[22] *Ibidem*, f. 111.
[23] *Ibidem*, dos. nr. 891/1941, f. 14-15.
[24] *Ibidem*, f. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Refugiații erau considerați buni cetățeni, fiind "*elemente de ordine*" care "*se integrează în munca generală*", excepțiile fiind foarte puține.

Pe de altă parte, pentru uşurarea situației refugiaților, autoritățile județene propuneau câteva măsuri viabile:

- fabricile angajatoare să le acorde prime de ajutorare sau îmbrăcăminte şi încălțăminte din "*profiturile mari ce le realizează*", având în vedere şi "*ruinarea*" sănătății acestora prin permanenta inhalare de gaze;

- pentru funcționarii comunali se preconiza ca din uiumul morilor să li se acorde cerealele necesare întreținerii familiilor, deoarece nu au pământ ca localnicii şi procurarea alimentelor se realiza la prețuri de speculă cu "*sume fantastice*";

- solicitarea în avans a sumei de 300.000 lei pentru ajutorarea familiilor cu mulți membri, întreținerea copiilor la şcoli, asistența medicală, costul meselor copiilor fără părinți şi a celor inapți de muncă[25].

Din cele înfățişate, rezultă că primirea şi găzduirea refugiaților din Maramureş, care suferiseră drame individuale sau colective, în județul Făgăraş, a constituit o acțiune de durată, cu multe aspecte de dificultate şi complexitate. Se remarcă, totuşi, efortul constant al autorităților din județ şi al celorlalți factori responsabili în soluționarea favorabilă a tuturor problemelor cu care s-au confruntat refugiații şi expulzații din Maramureş şi celelalte județe afectate de Dictatul de la Viena. De asemenea, este evidentă şi solidaritatea cu aceştia a locuitorilor din localitățile în care au fost plasați.

Transilvania de Nord a revenit în granițele României la sfârşitul anului 1944, eliberată de armata română, situația fiind consfințită prin Conferința de Pace de la Paris. După câțiva ani de peregrinări, refugiații şi expulzații români din această zonă se puteau întoarce, îndeosebi cei originari de aici, la casele şi gospodăriile părăsite în caz de forță majoră.

[25] *Ibidem*, dos. nr. 1.082/1944, f. 28-31.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Trebici 1996 — Vl. Trebici, *Pierderile teritoriale din vara anului 1940: bilanț demografic*, ActaMN 32/II, 1996, 49-61.

Giurcă 2000 — I. Giurcă, *Anul 1940. Drama României Mari*, Bucureşti, 2000.

Manoilescu 1991 — M. Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940*, Bucureşti, 1991.

Ciurcă, Bar 2011 — I. Giurcă, D. Bar, *Aspecte generale şi specifice privind refugiații din teritoriile cedate în anul 1940*, Angustia 15, 2011, 115-124.

The refugees from Maramureş in Făgăraş County after Dictate of Wien

(*Abstract*)

The state of belligerency always had some of the worst consequences. Amongst them were also included population deployments – willful (refuge), expulsion or deportation – which affected especially the assaulted countries. Although, being in a state of neutrality at that moment, neither Romania was kept safe from such a situation after Dictate of Wien (30 August 1940), recording forced concession Northern Transylvania to Hungary.

For the moment, the concern is directed towards the refugees from Maramures, who found shelter inclusively in Făgăraş County. The authorities from Făgăraş County permanently took the necessary measures to support the unfortunates, giving them houses or other accommodations, jobs, medical assistance, taking the children in schools and other things. To all these it was added the voluntary aid of the citizens from all the 11 localities in which the refugees were hosted.

Only in the late autumn of 1944, when Northern Transylvania returned between the borders of Romania, after more or less than four years of pilgrimage, the refugees and expelled people from this area could finally go back to their abandoned homes and households.

Constantin BĂJENARU
Muzeul Țării Făgăraşului "Valer Literat", Făgăraş.
bjnrcosti@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXĂ
Refugiații din Maramureş în județul Făgăraş

Nr. crt.	NUMELE ŞI PRENUMELE	OCUPAȚIA	LOCUL DE UNDE S-A REFUGIAT	ALȚI MEMBRI FAMILIE	DATA SOSIRII	LOCUL AŞEZĂRII
1.	Ioan ANDREICA	elev	Vişeu de Sus	-	30.03.1941	Făgăraş
2.	Ioan ANDREICA	muncitor	Vişeu de Mijloc	-	16.05.1942	Făgăraş
3.	Constanța ANTOHI	casnică	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraş
4.	Sofia ANTOHI	casnică	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraş
5.	Ioan I. ARDELEAN	muncitor	Ieud	-	27.11.1941	Făgăraş
6.	Gheorghe BACINSCHI	funcționar	Sighet	-	-	-
7.	Emilia BAŞCA	funcționară	Baia Mare, jud. Satu Mare	-	-	Făgăraş
8.	Maria BERINDE	funcționară Primărie	Sighet	-	-	Făgăraş
9.	Regulus Florentin BILȚIU-DĂNCUŞ	notar	Ocna Şugatag	3	-	Făgăraş
10.	Grigore BOJA	agricultor	Sarasău	-	12.07.1942	mutat în Petroşani
11.	Ioan BORA	muncitor	Vişeu de Jos	-	18.07.1942	Făgăraş
12.	Gheorghe BORCA	agricultor	Giuleşti	-	12.07.1942	mutat în Petroşani
13.	Ioan BURNAR/U	muncitor	Săcel	-	26.11.1941	Făgăraş
14.	Ioan BUŞCĂ	subofițer	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraş
15.	Marin BUŞCĂ	elev	Sighet	-	05.09.1940	Făgăraş
16.	Francisc CĂLIAN	mecanic	Borşa	-	19.09.1942	Făgăraş
17.	Nicolae CHINDRIŞ	mecanic	Sighet	-	-	Făgăraş
18.	Augustin CHISA (22 ani)	agricultor	Poiana Porcului[26], jud. Someş	-	10.02.1943	Făgăraş
19.	Constantin CHIŞ	muncitor	Satulung, jud. Satu Mare	-	21.04.1941	Făgăraş
20.	Maria CHIŞ	casnică	Satulung, jud. Satu Mare	-	21.04.1941	Făgăraş

[26] Azi, Fântânele, jud. Maramureş.

https://biblioteca-digitala.ro

21.	Gheorghe CIUCĂ	agent de urmărire	jud. Maramureş	-	10.09.1940	Porumbacu de Jos
22.	Simion COCÂRCĂ	muncitor	Rozavlea	-	15.08.1942	Făgăraş
23.	Alexandru DALA (29 ani)	agricultor	Baia Sprie, jud. Satu Mare	-	23.02.1943	Făgăraş-aplicat F.E.[27]
24.	Ioan DEMIAN (29 ani)	notar	Bârsana	3	01.10.1940	Făgăraş
25.	Gavrilă FĂRÂMĂ	-	Vişeu de Sus	-	01.02.1941	Făgăraş
26.	Ioan FLOREA	notar	Sălişte a de Sus	-	-	-
27.	Marius GHERMAN	controlor financiar	Sighet	2	04.10.1940	Arpaşu de Jos
28.	Teodor HALACU	notar	Budeşti	3	-	-
29.	Maria HOJDA	servitoare	Moisei	-	01.11.1940	Făgăraş
30.	Elena HOTEA	casnică	Hoteni	-	25.04.1942	mutată în Vulcan
31.	Margareta HOTEA	casnică	Hoteni	-	25.04.1942	mutată în Vulcan
32.	Petru HOTEA	pensionar	Hoteni	-	25.04.1942	mutat în Vulcan
33.	Vasile HOZA	muncitor	Strâmtura	-	30.12.1941	Făgăraş
34.	Grigore IVAŞCU	muncitor	Moisei	-	18.07.1942	Făgăraş
35.	Vasile LAZĂR	pretor plasă	Iza	-	05.09.1940	Făgăraş-aplicat Prefectură
36.	Vasile LAZĂR	medic	Sighet	-	-	-
37.	Simion LĂZĂREANU	lucrător pădure	Firiza de Sus, jud. Satu Mare	-	10.02.1942	Veneția de Jos
38.	Dumitru LEŞU	plutonier jandarmi	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraş
39.	Ioan LEŞU	-	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraş
40.	Mari LEŞU	casnică	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraş
41.	Octavian LEŞU	-	Moisei	-	11.02.1941	Făgăraş
42.	Avram LUPŞA	muncitor	Firiza de Sus, jud. Satu Mare	-	03.09.1940	Comăna de Sus
43.	Gheorghe MANOLESCU	notar	Săpânța	-	-	-
44.	Ştefan MAREŞ	servitor	Cuhea[28]	-	27.07.1942	Beclean
45.	Mihail MARINCA	muncitor	Budeşti	-	23.02.1941	Făgăraş
46.	Andrei MELNIC	învățător	Rona de Sus	-	12.09.1940	Râuşor, nr. 11

[27] F.E. – Fabrica de Explozivi Făgăraș.
[28] Azi, Bogdan-Vodă.

https://biblioteca-digitala.ro

47.	Ioan P. MOGA	comisar	Sighet	-	08.09.1940	Făgăraş
48.	Petru MOLDOVAN	electrician	Sighet	-	-	Făgăraş
49.	Gheorghe MUREŞAN	profesor	Buşag, jud. Satu Mare	-	05.09.1940	Făgăraş, Piața Unirii, nr. 5
50.	Valeriu NEGREA	notar	Săcel	-	-	-
51.	Mihai PĂUN	om de serviciu	Prefectura Maramureş	-	-	-
52.	Eugen PFLEGER	funcționar	Sighet	-	04.02.1941	Făgăraş
53.	Doina POP	elevă	Baia Mare	-	17.03.1941	Făgăraş
54.	Gheorghe POP	agricultură	Baia Mare	-	-	-
55.	Valeria POP	casnică	Baia Mare	-	17.03.1941	Făgăraş
56.	Gheorghe POPESCU	funcționar	Sighet	-	04.09.1940	Făgăraş
57.	Manole POPESCU	pensionar militar	Sighet	-	04.09.1940	Făgăraş
58.	Maria POPESCU	casnică	Sighet	-	04.09.1940	Făgăraş
59.	Constantin POPESCU GRADEA	notar	Strâmtura	3	07.09.1940	Făgăraş-aplicat Biroul Refugiaților
60.	Octavian SANDU	agent de urmărire	Vişeu de Sus	-	-	Vaida-Recea
61.	Gheorghe SAS	agricultor	Sarasău	-	15.08.1942	Făgăraş-aplicat F.E.
62.	Mihai SĂLĂJEAN	ucenic tâmplar	Bontăieni, jud. Satu Mare	-	03.05.1942	Făgăraş-aplicat F.E.
63.	Nicolae SUCIU	jandarm sergent	Strâmbu-Băiuț	3	10.10.1940	Arpaşu de Jos
64.	Floarea ŞERBAN	casnică	Baia Mare	-	14.03.1941	Dridif
65.	Gheorghe ŞIMON	muncitor	Vişeu de Mijloc	-	16.06.1942	Făgăraş
66.	David ŞTEFĂNESCU	învățător	Fărcaşa, Satu Mare	-	06.10.1940	Streza-Cârțişoara[29]
67.	Ioan ŞTEȚCU (34 ani)	agricultor	Borşa	-	15.02.1943	Făgăraş-aplicat F.E.
68.	Victor TILOCIERT ?	-	Sighet	-	-	-
69.	Ioan TIMIŞ	-	Borşa	-	-	-
70.	Maria TITIRIGĂ	învățătoare	Poienile de sub Munte	-	-	-
71.	Nicolae TITIRIGĂ	învățător	Poienile de sub Munte	-	-	-
72.	Ioan TODOROVICI	şofer	Sighet	-	-	Făgăraş
73.	Maria TODORUȚ	pensionară	Vad	-	-	Făgăraş

[29] Soția îi rămăsese în teritoriul cedat.

https://biblioteca-digitala.ro

74.	Mihai TODORUȚ	sergent public	Vad	-	-	Făgăraş
75.	Vasile TOMOIAGĂ	muncitor	Vişeu de Jos	-	10.03.1941	Făgăraş
76.	Gheorghe-Jilău TOMOIOAGĂ	muncitor	Vişeu de Sus	-	28.10.1940	Făgăraş
77.	Ştefan TOMOIOAGĂ	funcționar	Vişeu de Jos	-	24.03.1941	Făgăraş
78.	Nicolae UNGUREAN	funcționar	Copalnic, jud. Satu Mare	-	13.02.1941	Făgăraş
79.	Aurel VANCEA	zugrav	Tăuții de Jos, jud. Satu Mare	-	03.09.1940	Făgăraş
80.	Maria VINTILĂ (23 ani)	asistentă ocrotire	Săcel	-	07.09.1940	Cincu
81.	Ioan VLAD	electrician	Sighet	-	-	Făgăraş

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Legislația şcolară din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea

MARIUS CÂMPEANU

***Cuvinte cheie**: legislație, şcoală, învățământ confesional, dualism, dascăli.*
***Keywords**: legislation, school, confessional education, dualism, teachers.*

După Revoluția de la 1848, în antiteză cu reformele administrative care, în plan politic, au echivalat cu suprimarea manifestărilor naționaliste ale popoarelor non germane ce formau Imperiul, instaurarea regimului neoabsolutist austriac a adus numeroase reforme în domeniul cultural. Învățământul a fost unul dintre domeniile care s-a bucurat de un real progres, demersurile legislative fiind susținute prin puterea economică a statului. Valul acestor prefaceri a cuprins şi Transilvania, efectul benefic constând în regenerarea învățământului confesional.

Principalele legi şcolare elaborate în deceniul 6 al secolului al XIX-lea au abordat educația ca pe o problemă comună a Bisericii şi a Statului[1]. Rolul instituției ecleziastice consta în rezolvarea problemelor interne ce țineau de educație şi disciplină, în timp ce necesitățile materiale privind organizarea şi funcționarea şcolilor elementare cădeau în sarcina autorităților politice, începând de la juzii locali, antistiile (consiliile) comunale şi comisarii cercuali şi terminând cu forurile superioare reprezentate de Guvern şi Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice. Biserica îşi exercita dreptul de control prin reprezentanții săi: *preotul*, în calitate de director şcolar, *protopopul*, în calitate de inspector şcolar districtual, *vicarul*, în calitate de inspector al şcolilor confesionale din vicariat, şi în final, *episcopul* ca supremă autoritate ecleziastică la nivel de dieceză.

În mediul rural, responsabilitatea punerii în practică a reglementărilor cădea în sarcina juzilor locali, cărora li se cerea să atribuie o suprafață de teren din pământurile comunale pentru construirea imobilelor şcolare, dar şi să găsească soluții eficiente pentru constituirea aşa-numitelor fonduri şcolare ce urmau a fi utilizate pentru susținerea materială a şcolilor, dotarea cu rechizite şi material didactic şi întreținerea dascălilor. Asigurarea resurselor financiare pentru plata competențelor salariale cuvenite dascălilor obliga autoritățile civile locale, în cele mai multe cazuri, să apeleze la sprijinul comunităților, prin stabilirea unor contribuții pentru fiecare familie în parte[2].

În perioada liberalismului politic, ce a precedat instaurarea parteneriatului dualist dintre Austria şi Ungaria, s-a constatat un recul al învățământului românesc, atât în privința procesului de edificare a localurilor şcolare, cât şi în ceea ce priveşte constituirea unei baze materiale corespunzătoare, care ar fi generat un progres evident al calității actului educativ şi al frecvenței şcolare. Acest imobilism a dat naştere unui conflict între Biserică şi autoritățile laice cu privire la direcțiile de organizare şi conducere a învățământului. Biserica a identificat drept cauze ale stagnării învățământului, atât precaritatea economică a comunităților rurale, cât şi atitudinea potrivnică a antistiilor comunale, pe când autoritățile laice acuzau Biserica de pasivitatea şi ignoranța clerului[3].

Încheierea compromisului dualist austro-ungar a inaugurat o perioadă dificilă pentru şcolile confesionale româneşti, guvernele maghiare încercând, rând pe rând, prin toate

[1] Refacerea învățământului primar românesc în perioada neoabsolutismului austriac a fost prezentată de istoricul Simion Retegan în lucrarea *Satul românesc din Transilvania, ctitor de şcoală (1850-1867)*, apărută la editura Echinox din Cluj-Napoca, în anul 1994. Până în momentul instaurării dualismului austro-ungar, cele mai importante legi şi dispoziții care şi-au pus amprenta asupra şcolilor confesionale româneşti au fost emise în anii 1850, 1853, 1857 şi 1858.
[2] În limbajul epocii, pentru contribuția credincioşilor la salariul dascălului au fost folosite mai multe expresii. În Maramureş, cele mai des întâlnite au fost acelea de *„eieptare pe popor”* sau de *„arunc”*.
[3] Vulea 2009, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

metodele posibile, dezrădăcinarea spirituală şi culturală a românilor din Transilvania. Încă din anul 1868, a fost promulgată *Legea naționalităților* (Legea XLIV), denumită şi *„legea despre egala îndreptățire a naționalităților"*, ce stabilea, din punct de vedere politic, existența unei singure națiuni în Ungaria, *„națiunea maghiară, unitară"*, pe când celelalte erau considerate *„națiuni politice maghiare ale cetățenilor de diferite limbi"*[4]. În legea amintită, se mai preciza că toate naționalitățile formează statul, acesta fiind obligat să organizeze învățământul ținând cont de naționalități[5].

Procesului educațional, considerat drept unul dintre cele mai bune mijloace ale programului de deznaționalizare, i s-a acordat o atenție sporită. Prima lege şcolară coerentă a fost emisă în anul 1868, sub denumirea de *Articolul de lege XXXVIII*, prin intermediul acesteia fiind puse bazele învățământului modern din Ungaria şi Transilvania. Legea a fost elaborată de ministrul maghiar al Cultelor şi Instrucțiunii Publice, baronul József Eötvös şi votată de Parlamentul de la Budapesta în acelaşi an, la data de 7 decembrie, reprezentând un compromis între pretențiile confesiunilor de menținere a autonomiei lor bisericeşti şi culturale, pe de o parte, şi exigențele statului modern, pe de altă parte[6]. Legea şcolară din 1868 a însumat 148 de articole, împărțite în 9 capitole, acestea fiind următoarele: *Obligativitatea şi libertatea învățământului; Despre modul de înființare a şcolilor populare; Despre şcolile confesionale; Despre şcolile populare înființate de persoane private sau de asociații; Despre şcolile comunale (populare, superioare, cetățeneşti); Despre şcolile populare de stat; Despre seminariile pedagogice; Despre autoritățile şcolare; Despre învățători*[7].

Legea a introdus conceptele de autonomie şcolară şi confesională, lăsând în seama confesiunilor susținerea sistemului şcolar prin acordarea dreptului de înființare a şcolilor elementare. Atât limba de predare, cât şi programa şcolară (*„planul de învățământ"*), cu condiția ca acestea să respecte normele elaborate de stat, erau stabilite de către susținătorii şcolii. Limba de predare, obligatoriu, trebuia să fie limba maternă a elevilor şi a părinților acestora. Anul şcolar începea la 1 septembrie, dura 8 luni la sat şi 9 luni la oraş. *„Şcoala poporală"*, indiferent de susținătorii ei, consta din două cursuri: *„cursul de toate zilele"*, pentru copiii cu vârste cuprinse între 6 şi 12 ani, respectiv *„cursul de repetiție"* (sau şcoala repetițională), pentru copiii cu vârste între 12 şi 15 ani. La *„cursul de repetiție"* preda în cvasitotalitatea cazurilor, gratuit, învățătorul de la şcoala elementară: 5 ore pe săptămână iarna şi 2 ore pe săptămână în restul anului. Aceasta mai avea denumirea de *„şcoala de duminică"* pentru că se desfăşura duminică după-amiază.

Legea şcolară din 1868 impunea învățătorilor o pregătire de specialitate, prescria materiile de studiu şi stabilea cerințele pe care trebuiau să le îndeplinească localurile şcolare. Şcolile confesionale se aflau sub conducerea şi supravegherea autorităților bisericeşti, statul având numai dreptul de supremă inspecție, în scopul impunerii unei educații unitare. Confesiunile aveau dreptul să înființeze şcoli în comunitățile lor, având totodată libertatea de a stabili salariul dascălilor (*„soluțiunea docențială"*), dar şi manualele ce urmau a fi folosite în procesul pedagogic. În linii generale, procesul educațional din şcolile confesionale greco-catolice aveau incluse următoarele obiecte de studiu: *învățătura religioasă şi morală; scrisul şi cititul; aritmetica şi cunoaşterea unităților de măsură ale țării; noțiuni de limbă; fizică şi istorie naturală; geografia şi istoria patriei; câteva noțiuni elementare privind agricultura, în special grădinăritul; drepturile şi îndatoririle cetățeneşti; educația muzicală; educația fizică.* Pentru funcționarea în parametrii corespunzători, şcolile confesionale trebuiau să dispună de *„cărți*

[4] Băjenaru 2014, 239.

[5] *„Scopul cel mai înalt al statului... e ca în instituțiile de învățământ ale statului, cetățenii fiecărei naționalități din țară, care viețuiesc împreună în mase mai mari, să se poată cultiva în limba lor maternă, până la punctul unde începe cultura academică"* (Sima 1915, 19-20).

[6] Băjenaru, 2014, 240.

[7] *Articolul de lege XXXVIII*, din 1868, a fost prezentat integral de Paul Brusanowski în *Învățământul confesional ortodox român din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralist şi principiile autonomiei bisericeşti*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, 214-222.

https://biblioteca-digitala.ro

şcolare" şi materiale didactice necesare, precum hărți, globuri pământeşti, „*tabele de perete*" etc. În ceea ce priveşte amplasarea edificiului şcolar şi condițiile din sala „*de propunere*", şcoala trebuia să fie aşezată într-un loc sănătos şi uscat, iar sălile de curs trebuiau să fie mari şi luminoase, cu tavanul la o înălțime de trei metri. Numărul elevilor era limitat la 60 pentru o sală de învățământ, fiecărui elev trebuind să i se asigure un spațiu de 0,80-1,20 m^2. Statul îşi rezerva, potrivit articolului 14, dreptul de control pentru a constata dacă cerințele legale şi standardele pedagogice erau respectate. De asemenea, articolul 15 mai acorda statului dreptul de închidere a şcolii confesionale şi de înlocuirea cu una comunală[8].

O dată cu moartea ministrului József Eötvös, survenită în anul 1871, se stinge „*spiritul de dreptate şi unitate*", succesorii săi considerând că „*libertățile*" acordate naționalităților prin legea învățământului din 1868 trebuiau corectate. Primii paşi în procesul de maghiarizare fuseseră făcuți în 1870 prin introducerea manualelor maghiare în şcolile româneşti. În anul 1872, portofoliul Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice a fost acordat lui Trefort Ágoston, care a urmărit cu insistență întărirea controlului statului asupra şcolilor confesionale prin modificarea legislației, în anii următori. Tendința de implicare arbitrară şi excesivă a statului austro-ungar în chestiunile şcolare s-a materializat juridic prin *Articolul de lege XXVIII* din 1876. Prin această reglementare, s-a stabilit ca inspectorul şcolar regal de la nivel de comitat să fie mandatat să verifice şi să aprobe planurile de învățământ, manualele şcolare şi materialul didactic folosit de către dascăli, în toate tipurile de şcoli existente[9].

Următoarea etapă de intensificare a presiunii statului asupra învățământului confesional românesc s-a desfăşurat prin *Articolul de lege XVIII* din 1879 (Legea Trefort), care a avut drept obiectiv maghiarizarea celorlalte naționalități, motivația oficială fiind aceea că fiecărui cetățean trebuie să i se pună la dispoziție condiții optime pentru însuşirea limbii maghiare ca limbă oficială a statului. Potrivit acestei legi, învățământul în limba maghiară a devenit obligatoriu în toate şcolile primare din Ungaria şi Transilvania, predarea acesteia făcându-se din clasa a două de studiu. Au fost luate măsuri ca în institutele preparandiale, limba maghiară să fie predată într-un anumit număr de ore, încât fiecare dascăl să şi-o însuşească în scriere şi în vorbire pentru a o putea preda cu rezultate scontate. A fost stabilit un termen de patru ani de la promulgarea legii, pentru ca dascălii să aibă posibilitatea de a-şi însuşi limba maghiară în mod corespunzător, în caz contrar putând fi destituiți de la catedră. După data de 30 iunie 1882, diploma de învățător a fost condiționată de însuşirea limbii maghiare, nivelul de pregătire fiind verificat printr-un examen susținut în fața inspectorului şcolar regal sau la un institut preparandial. Pentru însuşirea limbii maghiare de către elevi, planurile de învățământ au fost adaptate noilor cerințe. Astfel, în şcolile cu un singur dascăl, limbii maghiare a trebuit să i se aloce trei ore şi jumătate pe săptămână, la cele cu doi dascăli, şase ore săptămânal, putându-se ajunge şi la 14 ore în cazul şcolilor cu mai mulți învățători[10].

Politica guvernamentală ce viza integrarea culturală şi, în final, maghiarizarea celorlalte națiuni a continuat şi în penultimul deceniu al secolului al XIX-lea prin interzicerea manualelor româneşti care periclitau „*ideea de stat maghiar*" şi impunerea forțată a literaturii didactice maghiare. În completarea şi fundamentarea legii din 1879, a fost promulgat *Articolul de lege XXX*, din 1883, prin care limba maghiară a fost introdusă în învățământul secundar. Potrivit acestei legi, a fost stabilit un plan de învățământ unitar pentru toate instituțiile şcolare secundare, încât în clasele a VII-a şi a VIII-a limba şi literatura maghiară să devină o disciplină de studiu obligatorie.

[8] În completarea controversatului articol 15, ministrul Eötvös a introdus procedura celor trei avertismente prealabile la interval de cel puțin şase luni, ceea ce oferea comunității bisericeşti un timp suficient pentru remedierea deficiențelor constatate; Sularea 2007, 160.
[9] Băjenaru 2014, 241. Vulea 2009, 11.
[10] Ghibu 1977, 49.

https://biblioteca-digitala.ro

Până la sfârşitul secolului al XIX-lea au urmat şi alte legi de deznaţionalizare. *Articolul de lege XV*, din 1891 (Legea Csáky Albin), a făcut referire la grădiniţele („*grădinile*") de copii. Potrivit acestei legi, s-a hotărât predarea limbii maghiare încă de la vârsta de trei ani.

Potrivit *Articolului de lege XXVI*, din 1893, salariile dascălilor confesionali au fost majorate la minimum 300 florini/600 coroane anual, pentru primul dascăl şi 200 florini/400 coroane anual pentru cel de-al doilea, aceste sume fiind, în multe situaţii, mult prea mari în comparaţie cu posibilităţile financiare ale autorităţilor civile şi al comunităţilor, în calitate de susţinători ai procesului educaţional. Sub pretextul de a-şi asuma statutul de apărător al drepturilor financiare ale dascălilor, guvernul maghiar intenţiona, de fapt, maghiarizarea şcolilor confesionale româneşti. În situaţia în care „*comuna politică*" (antistia comunală) sau senatul şcolar nu reuşea, din cauza precarităţii financiare, să asigure plafonul minimal al remuneraţiei dascălilor, exista posibilitatea obţinerii de asistenţă financiară din partea statului, dar o asemenea cerere implica acceptarea controlului statului[11]. Dacă se acorda o subvenţie mai mare de 200 coroane, comunităţile care asigurau suportul financiar al şcolii erau obligate să prezinte anual, pentru aprobare inspectorului şcolar regal, orarul şi programa de studiu.

Articolul de lege XXVII, din 1907 (Legea Apponyi), care a primit pe drept cuvânt porecla de *cod penal*, a impus numeroase reglementări cu totul contrare legilor şcolare elaborate în anul 1868. În litera acestei legi, dascălii, inclusiv cei confesionali, deveneau funcţionari publici („*oficianţi publici*"), cu obligaţia de a depune la preluarea postului un jurământ de fidelitate faţă de stat („*patria mamă*"). Şcolile puteau fi inspectate nu numai de inspectorul şcolar comitatens, ci şi de notarii comunali sau administratorii de plasă, care, dacă nu ar fi mulţumiţi de progresul făcut în asimilarea limbii maghiare, puteau dispune pedepsirea învăţătorului, suspendarea sau înlăturarea din post, mergându-se în final chiar la închiderea şcolii respective. Salariile dascălilor porneau de la 1.000 coroane pe an, cu posibilitatea dublării prin obţinerea celor şase gradaţii stabilite de lege, la care se mai adăugau 200 coroane, bani pentru locuinţă. Prin stabilirea unor costuri considerabile pentru întreţinerea unui dascăl, se intenţiona ca unele comunităţi să ajungă în situaţia de a cere ajutor de la stat, acesta urmând a se primi cu condiţia ca istoria, geografia, constituţia şi aritmetica să se predea obligatoriu în limba maghiară[12].

Prin intermediul acestei legi s-a ajuns la o creştere excesivă a orelor de limba maghiară (13 ore/săptămână), scopul propus fiind acela ca, după primii patru ani de şcoală, copiii să poată să-şi exprime „*în grai viu şi în scris, gândirile în limba maghiară*". De fapt, a fost o punere în practică a concepţiei de educaţie naţională maghiară a naţionalităţilor, prin limba maghiară şi prin toate celelalte elemente care erau în măsură să promoveze cultura maghiară, precum: *istoria, constituţia, geografia, „cântarea", „gimnastica" şi „jocurile ungureşti"*, grija principală a dascălilor trebuind să fie, înainte de toate, educaţia patriotică a elevilor şi, ulterior, educaţia religioasă şi morală. După finalizarea claselor primare, fiecare elev trebuia să ştie să citească şi să scrie în limba maghiară, pentru ca la şcoala repetiţională cursurile să se desfăşoare exclusiv în limba maghiară. Sunt precizate şi excepţiile, potrivit cărora statul nu putea subvenţiona salariul dascălului şi, implicit, funcţionarea şcolilor, cum ar fi: dacă dascălul nu este un bun patriot, dacă în comuna respectivă mai funcţionează o şcoală maghiară sau dacă edificiul şcolar nu corespundea cerinţelor legii din mai multe puncte de vedere. În cazul în care o şcoală nu corespundea în privinţa zelului promovării limbii maghiare, aceasta putea fi suspendată şi, ulterior, desfiinţată, iar dascălii destituiţi, legea permiţînd un amestec grosolan al inspectorilor şcolari comitatenşi în procesul intern de desfăşurare a activităţilor pedagogice[13].

[11] Vulea 2009, 12.
[12] Băjenaru 2014, 243.
[13] Ghibu 1915, 107.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin *Articolul de lege XVI*, (Legea Zichy) din 1913, salariile învățătorilor au fost din nou majorate. Salariul de pornire a fost de 1.200 coroane, putându-se ajunge progresiv, după 35 de ani de activitate, până la 3.200 coroane, la care se adăugau banii alocați pentru locuință.

Articolul de lege XL, din 1913, a făcut referire la grădinițele de copii, reluând în text şi majoritatea prevederilor din legislația şcolară anterioară (îndeosebi pe cele publicate în anul 1891, în Legea Csáky Albin). Prin intermediul acestei legi, a fost introdus un concept periculos pentru naționalitățile statului, acela de *„spiritul patriotic al educației"*. Acesta urmărea trezirea şi dezvoltarea *„în sufletul copiilor"* a sentimentului *„de alipire către patria ungară, conştiința aparținerii la națiunea ungară şi felul de gândire religios-moral"*[14]. Potrivit legii şcolare din 1913, problematica salarizării dascălilor în funcție de calificativele obținute trecea în responsabilitatea inspectorului şcolar regal, pe această cale reducându-se puterea de control şi decizie a instituțiilor bisericeşti în privința învățământului elementar românesc.

Analizând situația învățământului confesional românesc, din perspectiva legislației şcolare elaborate în perioada dualismului austro-ungar, se poate afirma faptul că, atât Biserica, cât şi Şcoala au reuşit să facă față nenumăratelor valuri ce aveau drept scop şubrezirea sentimentului național, în strânsă legătură cu fenomenul maghiarizării. În aceste condiții vitrege, potrivit celor concluzionate de Camelia Vulea, *„eforturile celor două instituții, de salvare a caracterului confesional al şcolii elementare au primit, în epocă, valoarea unor demersuri pentru salvarea ființei naționale a poporului român"*[15].

[14] Ghibu 1915, 105.
[15] Vulea 2009, 13.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Băjenaru 2014 — Constantin Băjenaru, *Legislație şcolară în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Sargetia V (XLI), 2014, 239-245.

Ghibu 1977 — Onisifor Ghibu, *Pentru o pedagogie românească. Antologie de scrieri pedagogice*, Bucureşti, 1977.

Ghibu 1915 — Onisifor Ghibu, *Viața şi organizația bisericească şi şcolară în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1915.

Sima 1915 — G. Sima, *Şcoala românească din Transilvania şi Ungaria. Dezvoltarea ei istorică şi situația ei actuală*, Bucureşti, 1915.

Sularea 2007 — Daniel Sularea, *Administrația şcolară confesională în Episcopia Greco-Catolică de Gherla în perioada dualismului (1867-1918). Şcolile elementare*, în: Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja (coord.), Biserică, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Bocşan, Cluj-Napoca, 2007, 159-166.

Vulea 2009 — Camelia Elena Vulea, *Şcoala românească în vicariatul greco-catolic al Hațegului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 2009.

School legislation in Transylvania. In the second half of the XIX century and the beginning of the XX century

(Abstract)

This article analyzes the guiding lines of the school legislation in the period of the Austro-Hungarian dual monarchy, with an emphasis on the regulations which impacted on the organisation and functioning of the romanian confessional schools in Transylvania.

Marius CÂMPEANU
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
mariuscampeanu2005@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

Experienţe postcarcerale: Episcopul Iuliu Hossu în arhivele Securităţii

MARIA HULBER

***Cuvinte cheie**: documente, domiciliu forțat, represiune, securitate, Sighet.*
***Key words**: document, compulsory residence, repression, Securitate, Sighet.*

Abordare comparativă

Confruntarea documentelor de arhivă cu evocările despre universul concentraţionar din comunismul românesc constituie un demers necesar şi revelator, în urma căruia cele două tipuri de surse directe se completează reciproc, reflectând sinuoasele contexte istorice din unghiuri diferite. Cercetătorii recurg tot mai des la metoda comparativă pentru a aduce la lumină adevărul despre istoria noastră recentă şi, mai ales, despre o perioadă traumatizantă pentru cei ce au trecut prin infernul închisorilor politice. Niciun caz, privit aparte, nu se aseamănă cu altul. Uneori, memoriile carcerale sunt extrem de generoase, iar funcţiile memoriei acţionează impecabil. Alteori, pot apărea distorsiuni din varii motive, subiective sau obiective. La rândul său, documentul de arhivă ne destăinuie o faţă nevăzută a lumii, pe care deţinutul politic putea doar să o intuiască, neavând acces direct la ea.

În studiul de faţă ne propunem să prezentăm, în exclusivitate, cinci documente integrale din dosarul deschis pe numele cardinalului Iuliu Hossu în perioada postcarceralã, după eliberarea din închisoarea de la Sighet. Documentele transcrise în partea finală a articolului se păstrează astăzi în Dosarul nr. 015342, înregistrat la fondul Penal al arhivei CNSAS, ce cuprinde Dosarul de anchetă nr. 56105, deschis în 24 decembrie 1968 şi lucrat de Serviciul „C”[1].

La fel ca în cazul istoricului Constantin C. Giurescu, întemniţat în aceeaşi perioadă în penitenciarul din nordul ţării, Securitatea a iniţiat *post factum* procedura birocratică de constituire a dosarului. Toţi înalţii prelaţi greco-catolici arestaţi în 1948, precum şi demnitarii ce au format elita politicii interbelice, au fost încarceraţi abuziv, fără proces, fără sentinţă sau condamnare administrativă, deoarece se urmărea exterminarea lor prin înfometare şi regim sever de detenţie. Analiza documentară va demonstra, la fel ca în cazul multor memorialişti de care ne-am ocupat în ultimii ani, că imperativul consemnării evenimentelor cu cea mai mare acurateţe şi cu grijă pentru detalii a guvernat actul rememorării. În volumul de memorii al cardinalului Iuliu Hossu, subiectivitatea se repliază în numele adevărului şi al obiectivităţii. De altfel, valoarea de document a cărţii sale s-a reliefat în elaborarea *Dicţionarului penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, unde s-au prelucrat o serie de informaţii privitoare la administrarea închisorii din Sighet în perioada comunismului şi la locurile destinate domiciliului obligatoriu: *„Pe 26 mai 1950, a fost adus la Sighet şi grupul preoţilor şi episcopilor greco-catolici, arestaţi încă din octombrie 1948 şi trimişi cu domiciliu obligatoriu la Dragoslavele şi apoi la Căldăruşani.”*[2]. Această notă pune într-o nouă lumină experienţele din periplul carceral al prelaţilor greco-catolici. Domiciliul impus episcopilor Iuliu Hossu, Ioan Suciu, Valeriu Traian Frenţiu, Alexandru Rusu, Ioan Bălan şi Vasile Aftenie, începând din octombrie 1948 (după unirea cultului greco-catolic cu cel ortodox) şi până în mai 1950, se relevă ca o formă de preîncarcerare, aşa cum reiese din aceeaşi lucrare, unde se consemnează că arestaţii au fost aduşi în noaptea de 26 spre 27 februarie 1949 la mănăstirea Căldăruşani: *„Prelaţii au fost cazaţi în clădirea fostei şcoli de dascăli, care era separată de restul mănăstirii printr-un gard de sârmă, în timp ce paza «lagărului» era asigurată de 36 de soldaţi.”*[3].

[1] Serviciul „C” se ocupa de evidenţa operativă în cadrul Departamentului Securităţii Statului.
[2] Muraru 2008, 462.
[3] *Ibidem*, 191.

https://biblioteca-digitala.ro

Instituția punitivă a domiciliului obligatoriu a fost legiferată mai târziu, prin articolul 6 al Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 1554 din 22 august 1952, abrogat ulterior prin Hotărârea Consiliul de Miniştri nr. 337 din 11 martie 1954. În lucrarea *Dimensiunea represiunii din România în regimul comunist. Dislocări de persoane şi fixări de domiciliu obligatoriu*, Nicoleta Ionescu-Gură[4] citează un document din ACNSAS, fond Documentar, Dosar nr. 55, vol. 51, f. 169: *„...Ministerul Afacerilor Interne a fost autorizat să fixeze domiciliu obligatoriu «acelor elemente care la expirarea pedepsei executată în închisori sau lagăre, dovedesc că nu s-au reeducat şi prezintă pericol deosebit pentru securitatea statului».”* După deciziile de eliberare emise în cursul anului 1955, domiciliul obligatoriu, prescurtat D.O. în actele Securității şi ale Direcției care se ocupa cu evidența populației, a devenit o formă de exil, percepută de foştii deținuți ca o etapă intermediară pe drumul spre libertatea deplină. Lucrurile n-au stat, însă, întotdeauna aşa, pedeapsa extinzându-se uneori pe viață.

Documentul 1 prezintă *Referatul nr. 342*, întocmit de şeful Direcției a III-a din Ministerul Afacerilor Interne, locotenent-colonel N. Budişteanu, în 14 iulie 1959, prin care se propune fixarea domiciliului obligatoriu pe termen nelimitat pentru episcopii Iuliu Hossu şi Ion Bălan, eliberați în 4 ianuarie 1955. Reiese că, la data eliberării lor din penitenciarul Sighet, nu li se întocmiseră formele necesare, deci nu s-a operat mențiunea în buletinul de identitate. Iuliu Hossu a fost relocat la mănăstirea Căldăruşani, iar Ion Bălan la Ciorogârla, cu interdicția părăsirii locațiilor stabilite. Referatul, aprobat de general-locotenent Pintilie Gheorghe, este înaintat în 22 iulie 1959 către Serviciul „C”, pentru punerea în practică a hotărârilor luate.

Documentul 2 cuprinde *Decizia nr. 15576* din 30 iulie 1959, emisă de Ministerul Afacerilor Interne şi semnată de adjunctul ministrului Afacerilor Interne, general-locotenent Pintilie Gheorghe, prin care se fixează domiciliu obligatoriu episcopului Iuliu Hossu pe termen de 60 de luni, în comuna Căldăruşani, raionul Snagov. Acesta este *„considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului”*, punând în pericol regimul democrat-popular. Baza juridică o constituie Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 337 din 11 martie 1954, completată prin H.C.M. nr. 237 din 12 februarie 1957. Din documentul anterior se observă, de altfel, că Iuliu Hossu se afla la Căldăruşani încă din 1955. *Referatul nr. 342* din 14 iulie 1959, cu propuneri privind aprobarea D.O. pe termen nelimitat episcopilor Iuliu Hossu şi Ioan Bălan, pregăteşte terenul procedural pentru emiterea acestei decizii. De punerea în aplicare a hotărârii ministeriale se ocupă tot Serviciul „C”, fiind o situație care ține de evidența operativă.

Documentul 3 redă *Referatul nr. 14/786562* din 28 mai 1964, redactat de şeful Serviciului „C”, colonelul Nedelcu Mihail, prin care se propune ridicarea restricțiilor domiciliare impuse lui Iuliu Hossu înainte de termen. Motivele se desprind din conținutul documentului: vârsta înaintată, incapacitatea deplasării, dar, mai ales, acordul dat de Direcția a III-a din M.A.I. Trebuie nuanțat faptul că un asemenea referat se elabora în urma conexării notelor informative primite de la agenții Securității mobilizați în preajma episcopului cu misiunea precisă de a-l supraveghea continuu: *„a fost şi este în permanență în supravegherea unui călugăr, precum şi în atenția personală a starețului mînăstirii”*. Contactele sale cu lumea liberă sunt monitorizate cu strictețe, iar vizitele inspectorilor de la Bucureşti devin din ce în ce mai dese. În volumul de memorii, Iuliu Hossu[5] mărturiseşte că nu-i sunt necunoscute aceste subterfugii prin care se intensifică urmărirea sa informativă: *„După toate semnele, se prea poate că au făcut mutarea pentru a fi mai izolat şi de aproape controlat, avându-mă continuu sub ochi: camera părintelui Simeon, lângă a mea, pentru a cunoaşte orice mişcare, tot pasul.”* De asemenea, se au în vedere şi celelalte rapoarte şi adrese din dosarul personal de urmărire informativă întocmite de lucrătorii Securității ori de alte instituții aparținând aparatului represiv. De

[4] Ionescu-Gură 2010, 195.
[5] Hossu 2003, 465.

https://biblioteca-digitala.ro

exemplu, în acelaşi dosar, la fila 9 este înregistrată *Adresa nr. 57435* din 14 aprilie 1964, emisă de Direcția Generală a Miliției - Direcția Evidența Populației către U.M. 0123/E din Bucureşti, prin care se informează că Iuliu Hossu se află încă în D.O. în incinta mănăstirii Căldăruşani din raionul Urziceni (potrivit noii sistematizări administrativ-teritoriale). Se conturează aici un aspect nou: cel supravegheat nu se prezintă la vizitele bilunare obligatorii, *,,fiind bolnav netransportabil"*. Expresia citată se regăseşte literal în referatul din 28 mai 1964.

Referatul este aprobat prin ordin rezolutiv de către conducerea M.A.I. Acelaşi colonel Nedelcu Mihail dispune ridicarea restricțiilor domiciliare impuse episcopului Iuliu Hossu, emițând *Decizia nr. 6351* din 3 iunie 1964, prezentată în **documentul 4**. Se va produce, însă, o răsturnare de situație. Informatorul cu nume conspirativ ,,Văleanu Marius" semnalează într-o notă informativă că, în 9 iulie 1964, Iuliu Hossu ar fi declarat că *,,înainte de a pleca de la Căldăruşani, doreşte «să ia legătura cu onoratul guvern» după care va pleca la Cluj, la domiciliul său"* (f. 19). Informația este preluată în *Raportul nr. 304* din 11 iulie 1964, redactat de căpitanul Banciu Ion, locțiitorul şefului de serviciu, ce remarcă, totodată, faptul că episcopul a intrat în corespondență cu Vaticanul în luna iunie a aceluiaşi an, exprimându-şi dorința de a călători la Roma.

Consecințele drastice, luate la cel mai înalt nivel în aparatul de conducere a statului, se vor vedea în mai puțin de trei săptămâni, în raportul semnat de Alexandru Drăghici, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru al Afacerilor Interne, care interzice ridicarea restricțiilor domiciliare. *Nota-raport nr. 818074* din 28 iulie 1964 redactată de colonelul Nedelcu Mihail în temeiul dispozițiilor date de Drăghici, propune domiciliu obligatoriu la Căldăruşani *,,pe termen nelimitat"* (f. 21). Pe cale ierarhică, propunerea se aprobă şi, pe baza ei, se emite *Decizia nr. 6595* din 31 iulie 1964, ce fixează D.O. *,,pe timp nelimitat"* (f. 22). Documentul e semnat de adjunctul ministrului Afacerilor Interne, general-locotenent Negrea Vasile.

Cazul lui Iuliu Hossu se reînscrie pe agenda de prim interes a conducerii Securității la sfârşitul anului 1967, când se emit referate contradictorii. Mai întâi, *Nota-raport nr. 131* din 25 decembrie, transcrisă în **documentul 5**, întocmită de maiorul Marin Ion, reprezintă o dare de seamă extrem de severă şi minuțioasă cu privire la relațiile cordiale dintre Iuliu Hossu şi reprezentanții Vaticanului, precum şi la respectul manifestat de cei din urmă față de rezistența anticomunistă şi conştiința confesională a episcopului greco-catolic. De asemenea, se informează despre o emisiune recentă a postului de radio ,,Europa Liberă", în care s-a evocat elogios personalitatea lui Iuliu Hossu şi rolul său decisiv în înfăptuirea Marii Uniri prin rostirea Proclamației de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Se creează, astfel, un orizont de teamă în rândul autorităților, alimentat de informațiile potrivit cărora episcopul şi-ar pregăti revenirea în viața publică cu ocazia semicentenarului marelui eveniment.

Un alt document, *Referatul nr. 7473* din 29 decembrie 1967, semnat de însuşi preşedintele Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu remarcă rolul jucat de Iuliu Hossu în actul Unirii Transilvaniei cu România. Citățm un fragment pentru a demonstra, într-un fel de addenda documentară, controversele generate de situația postcarceră a episcopului:

> *,,Avînd în vedere unele merite pe care HOSSU IULIU le-a avut la realizarea actului unirii Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918 fiind chiar delegat să citească proclamația de la Alba Iulia, cît şi faptul că este în vîrstă de 82 ani, şi nu prezintă pericol pentru securitatea statului;*
>
> *PROPUNEM:*
>
> *Să se ridice restricțiile domiciliare numitului HOSSU IULIU, cu data de 30 decembrie 1967."* (f. 32)

https://biblioteca-digitala.ro

Concluzii

Din întreaga sarabandă de referate, rapoarte, note informative, planuri de măsuri, adrese în zig-zag, emise înspre toate instituțiile prin care funcționau mecanismele represive şi de control în România comunistă, nu se desprinde un plan coerent de acțiune a Securității în luarea unei decizii privind ridicarea restricțiilor domiciliare impuse lui Iuliu Hossu. Episcopul s-a stins din viață în 28 mai 1970, la mănăstirea Căldăruşani din comuna Moara Săracă, unde s-a aflat, fără întrerupere, în domiciliu obligatoriu şi sub strictă supraveghere. Sergiu Soica[6] notează în studiul *Un cardinal printre comunişti - episcopul Iuliu Hossu* că acesta şi-a petrecut 17 ani în domicilii obligatorii, *,,din care 14 ani la mănăstirea Căldăruşani în DO până la sfârşitul vieții, 28 mai 1970*". Cu puțin timp înainte, în consistoriul de la Vatican, *,,Sfântul Părinte Paul al VI-lea a anunțat că unul din cei doi Cardinali creați in pectore la 28 aprilie 1969 e Prea Sfințitul Iuliu Hossu, Episcop român greco-catolic al Diecezei de Cluj-Gherla"*[7]. În arhiva CNSAS, dosarului penal din care am selectat documentele transcrise i se adaugă alte opt volume cuprinse în Dosarul de acțiune informativă nr. 736, deschis în 20 martie 1963.

[6] Soica 2015, 434.

[7] *Primul Cardinal Român, Eminența Sa Iuliu Hossu*. În ,,Bună Vestire", Roma, anul XII, nr. 1, ianuarie-martie 1973, p. 1-2, apud Moisin 2010, 225.

https://biblioteca-digitala.ro

Surse documentare

Documentul nr. 1

342/14 iulie1959
STRICT SECRET
REFERAT

Obiect: propuneri pentru a se aproba fixarea D.O. episcopilor greco-catolici HOSSU IULIU şi BĂLAN ION

În cursul anului 1955, episcopii greco-catolici HOSSU IULIU şi BĂLAN ION, au fost eliberați din detențiune, fixîndu-li-se de către Departamentul Cultelor domiciliul la mînăstirea Căldăruşani şi respectiv Ciorogîrla din regiunea Bucureşti.

Atunci cînd li s-au stabilit aceste domicilii, nu s-a făcut nici un fel de forme în vederea fixării D.O. pentru aceşti doi episcopi, ei fiind doar avertizați de către Departamentul Cultelor că nu pot părăsi mînăstirile unde au fost instalați.

Din datele ce le dețin organele noastre, rezultă că deşi HOSSU I. şi BĂLAN I. nu au D.O., ei nu au părăsit actualele lor domicilii, primind doar vizite din partea unor rude şi cunoscuți.

Totuşi, pentru a nu se da posibilitatea ca aceşti episcopi să se folosească de faptul că în mod oficial nu au D.O. şi deci să se deplaseze în scopuri duşmănoase, organele noastre consideră necesar ca să se ia măsuri pentru fixarea D.O. celor doi episcopi.

Față de cele de mai sus,

PROPUNEM:

A se aproba fixarea D.O. pe timp nelimitat, la actualele lor domicilii, episcopilor:

- HOSSU IULIU născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Milaşul Mare, regiunea Autonomă Maghiară, fiul lui Ion şi Victoria (la mînăstirea Căldăruşani)

- BĂLAN ION născut la 11 februarie 1880 în Teiuş, Regiunea Hunedoara, fiul lui Ştefan şi Ana (la mînăstirea Ciorogîrla).

SEFUL DIRECTIEI
Lt. Colonel,

ss

N. Budişteanu

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 2-3

https://biblioteca-digitala.ro

Documentul nr. 2

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
STRICT SECRET

DECIZIA NR. 15576

În conformitate cu Hotărîrea Consiliului de Miniştri Nr. 337 din 11 Martie 1954, completată prin H.C.M. nr. 237 din 12 februarie 1957, cu privire la stabilirea domiciliului obligatoriu şi persoanelor care prin faptele şi manifestările lor primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul democrat-popular;

În scopul prevenirii unor noi infracţiuni la legile Republicii Populare Romîne;

Avînd în vedere materialele existente asupra activităţii desfăşurate de numitul HOSSU IULIU născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Milaşul Mare regiunea Autonomă Maghiară, fiul lui Ion şi Victoria, episcop greco-catolic în prezent cu domiciliu la mînăstirea Căldăruşani considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului;

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DECIDE:

ART. 1. – Se fixează D.O. pe timp de 60 luni în com. Căldăruşani raionul Snagov reg. Bucureşti.

Prezenta decizie intră în vigoare

ART. 2. – Serviciul „C" din Ministerul Afacerilor Interne şi Direcţia Generală a Miliţiei – Direcţia Evidenţei Populaţiei – sînt autorizate să aducă la îndeplinire dispoziţiile de mai sus.

Dată în Bucureşti la 30 iulie 1959

ADJUNCT AL
MINISTRULUI AFACERILOR INTERNE
GENERAL LOCOTENENT
ss
Pintilie Gheorghe

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 4 (mixt)

https://biblioteca-digitala.ro

Documentul nr. 3

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
STRICT SECRET
SERVICIUL „C"
S.C. 63
Nr. 14/786562 din 28 mai 1964
Se aprobă propunerea,

REFERAT
cuprinzînd date asupra numitului HOSSU IULIU, cu D.O. în cadrul mînăstirii Căldăruşani, regiunea Bucureşti

Hossu Iuliu este născut la 30 mai 1885 în comuna Miloşul Mare, regiunea Mureş-Autonomă Maghiară, fiul lui Ion şi Victoria, episcop greco-catolic, cu ultimul domiciliu în oraşul Cluj, str. Moților nr. 26, în prezent cu D.O. în cadrul mînăstirii Căldăruşani regiunea Bucureşti.

Din materialul ce-l deținem asupra sa rezultă că a fost un adept al fostelor partide burgheze, iar ca avere a posedat 150 ha. teren în comuna natală.

În perioada 1910-1917 a fost preot secretar episcop în oraşul Lugoj.

Din anul 1917 pînă în anul 1930 a fost episcop în oraşele Gherla şi Cluj.

Prin decizia M.A.I. nr. 64 din 30 mai 1952 a fost încadrat în C. M. pe timp de 24 luni, iar prin decizia nr. 684/1953 i s-a majorat pedeapsa cu încă 24 luni, fiind eliberat la 30 ianuarie1956.

În luna iulie 1959 la propunerea M.A.I. Dir[ecția] III-a prin decizia Ministerului Afacerilor Interne nr. 15576 din 30 iulie 1959 i s-a fixat D.O. pe timp de 60 luni la mînăstirea Căldăruşani, regiunea Bucureşti.

M.A.I. Direcția regională Bucureşti cu raportul nr. C33/26912 din 8 mai 1964 (pe care-l anexăm) ne raportează că de la fixarea D.O. a fost şi este în permanență în supravegherea unui călugăr, precum şi în atenția personală a starețului mînăstirii.

În toată această perioadă a avut o comportare bună, a respectat programul impus şi nu a întreținut relații decît cu doi frați ai lui care l-au vizitat odată pe an.

În discuțiile purtate cu starețul mînăstirii a afirmat că deşi nu are nimic de obiectat asupra restricțiilor impuse lui ca persoană el totuşi nu va renunța niciodată la cultul său, deoarece s-a născut şi a trăit sub preceptele acestui cult.

M.A.I. Direcția III-a – indicativ 304 – este de acord cu ridicarea restricțiilor domiciliare înainte de expirarea termenului - 30 iulie 1964.

Din adresa D.G.M. – D.E.P. – nr. 57435/17312 din 14 aprilie 1964 (pe care o anexăm) rezultă că nu se prezintă la vizele bilunare fiind bolnav netransportabil.

Avînd în vedere că în timpul de cînd este cu D.O. nu a fost semnalat cu manifestări duşmănoase, că este bătrân şi bolnav netransportabil, cît şi faptul că M.A.I. Direcția III-a este de acord cu ridicarea restricțiilor domiciliare:

PROPUNEM:
- să i se ridice restricțiile domiciliare înainte de expirarea termenului.

SEFUL SERVICIULUI „C"
Col. de Securitate,
ss
Nedelcu Mihail

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 16-16v

https://biblioteca-digitala.ro

Documentul nr. 4

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
STRICT SECRET
SERVICIUL „C”

DECIZIA Nr. 6351

În conformit. cu ordinul rezolutiv al conducerii M.A.I. pus pe referatul nr. 14/786562 din 28 mai 964;

Se ridică restricțiile domiciliare numitului HOSSU IULIU născut la 30 mai 1885 în com. Miloşul Mare reg. Mureş Autonomă Maghiară, fiul lui Ion şi Victoria, cu ultimul domiciliu în Cluj strada Moților Nr. 26 în prezent cu DO în cadrul mînăstirii Căldăruşani regiunea Bucureşti.

Serviciul „C” din MAI şi Direcția generală a miliției – Direcția evidența populației – sînt autorizate să ducă la îndeplinire dispozițiile de mai sus.

Dată în Bucureşti la 3 VI.964.

SEFUL SERVICIULUI „C”
Colonel de securitate,
ss
Nedelcu Mihail

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 15

https://biblioteca-digitala.ro

Documentul nr. 5

CONSILIUL SECURITATII STATULUI
DIRECTIA GENERALA DE INFORMATII INTERNE
- Direcţia a I-a -

131/ - 25.XII - 1967
STRICT SECRET
Exemplarul nr. 1

NOTA - RAPORT
privind pe fostul episcop greco-catolic HOSSU IULIU

Fostul episcop greco-catolic HOSSU IULIU este născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Milaşul Mare - Cluj, fiul lui IOAN şi VICTORIA, fost episcop greco-catolic al eparhiei Cluj-Gherla, în prezent cu domiciliul obligatoriu la Mănăstirea Căldăruşani, raionul Urziceni, regiunea Bucureşti.

La data de 4 decembrie 1917, sus-numitul a fost sfinţit episcop, deţinînd această funcţie pînă în toamna anului 1948, cînd cultul greco-catolic s-a unit cu cel ortodox.

Faţă de acest act, HOSSU IULIU s-a menţinut pe o poziţie de ,,rezistenţă", îndemnînd preoţii din subordine "să nu renunţe la credinţă" şi "să înfrunte greutăţile".

Datorită atitudinii sale, începînd din anul 1948, i s-a fixat de mai multe ori domiciliul obligatoriu la diferite mînăstiri din ţară cum sînt: Ciorogîrla, Curtea de Argeş şi Căldăruşani.

Începînd din a doua jumătate a anului 1967, HOSSU IULIU, cu ocazia unor sărbători, a început să primească din străinătate şi în special de la Vatican, telegrame de felicitare în care, printre altele i se arăta că Papa "îl admiră pentru dîrzenia şi statornicia sa".

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de episcopat, HOSSU IULIU a fost vizitat la Mînăstirea Căldăruşani de rudele sale apropiate (fraţi, cumnaţi) şi chiar prieteni, care l-au felicitat.

Folosind acelaşi prilej, postul de radio Vatican, în ziua de 4 decembrie 1967, a transmis o emisiune în care a vorbit despre "meritele de pastor" ale sus-numitului, iar unii cardinali i-au transmis personal telegrame de felicitare.

În ziua de 17 decembrie a.c. [1967] postul de radio "Europa Liberă" a evocat personalitatea şi activitatea lui HOSSU IULIU dînd multe amănunte biografice, prezentîndu-l totodată ca pe unul dintre aceea (sic!) care au contribuit din plin la unirea Transilvaniei cu România, cînd a fost delegat să citească proclamaţia de la Alba Iulia (1 decembrie 1918).

Postul de radio amintit, referindu-se şi la faptul că HOSSU IULIU se menţine încă pe o poziţie de "rezistenţă"a afirmat printre altele:

> "Acest succes spiritual şi politic, această realizare a unităţii naţionale pentru care s-a luptat veacuri de-a rîndul, a fost pentru prea-sfinţitul HOSSU IULIU rezultatul unei neclintite statornicii şi a unei tării sufleteşti pe care sfîntul părinte o numeşte admirabilă".

În continuarea acestei transmisii, se dă citire memoriilor şi scrisorilor deschise pe care HOSSU IULIU le-a adresat - în anul 1948 - conducerii de stat din acea perioadă şi clericilor din subordinea sa.

Despre atitudinea şi activitatea lui HOSSU IULIU a făcut relatări şi cotidianul Vaticanului "L'Osservatore Romano", iar la Paris a fost sărbătorit de către comitetul "Sacre Coeur".

https://biblioteca-digitala.ro

HOSSU IULIU are cunoştinţă despre toate aceste evenimente (n.n. de la rudele şi prietenii care-l vizitează) şi aşteaptă ca prin intermediul unei reprezentanţe străine să-i parvină documentul publicat în cotidianul Vaticanului.

Aflînd despre pregătirile care se fac în ţară, pentru sărbătorirea semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, HOSSU IULIU a solicitat unei rude de-a sa, să-i procure textul proclamaţiei de la Alba Iulia pe care el a citit-o, rugăminte care însă nu a putut fi îndeplinită, documentul fiind păstrat în biblioteca Academiei Române, unde ruda sa nu are acces.

Din materialele pe care le deţinem, se desprinde faptul că HOSSU IULIU vrea să intre în posesia acestui document pentru a face uz de el şi a arăta contribuţia lui la actul unirii.

Cunoscînd atitudinea adoptată de HOSSU IULIU unele elemente ostile, domiciliate pe raza regiunii Cluj, au început să trimită scrisori anonime unor foşti preoţi greco-catolici (reveniţi sau nereveniţi), prin care le solicită să se opună sărbătoririi a 20 de ani, de la unirea cultului greco-catolic cu cel ortodox, amintindu-le "să-şi revizuiască conştiinţa care-i chinuie de 20 de ani", pentru ca actul preconizat "să nu aibe loc".

Apreciem că iniţierea unei astfel de acţiuni, ar putea antrena clerici şi foşti credincioşi greco-catolici fanatici, care într-o eventualitate se va putea transforma într-o manifestaţie în cadrul căreia să protesteze împotriva unirii celor două biserici şi să ceară reînfiinţarea fostului cult greco-catolic. Această ultimă idee, de altfel, de mai mult timp este vînturată de unii foşti clerici, care au deţinut funcţii importante în cadrul cultului menţionat, fiind în acelaşi timp alimentată şi de cercurile reacţionare greco-catolice din străinătate.

Organele noastre au luat măsuri pentru identificarea persoanelor care au expediat astfel de scrisori, în vederea contracarării acţiunii pe care o iniţiază.

Maior
ss
Marin Ion

(Adnotare olografă marginală:
„Tov. Colonel
Împreună cu reg[ionala] Bucureşti vom organiza măsuri de a intensifica urmărirea lui Hossu Iuliu şi a legăturilor sale.
[semnătură indescifrabilă]
27 XII 967")

ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 015342, f. 27-29

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Soica 2015 — Sergiu Soica, *Un cardinal printre comunişti - episcopul Iuliu Hossu*, în: Cosmin Budeancă şi Florentin Olteanu (coord.), *Identități sociale, culturale, etnice şi religioase în comunism*, Iaşi, 2015, p. 423-434.

Hossu 2003 — Iuliu Hossu, *Credința noastră este viața noastră. Memoriile cardinalului dr. Iuliu Hossu*, Cluj-Napoca, 2003.

Ionescu-Gură 2010 — Nicoleta Ionescu-Gură, *Dimensiunea represiunii din România în regimul comunist. Dislocări de persoane şi fixări de domiciliu obligatoriu*, Bucureşti, 2010.

Moisin 2010 — Anton Moisin, *Cei şapte episcopi greco-catolici români care au pierit în prigoana comunistă*, Cluj-Napoca, 2010.

Muraru 2008 — Andrei Muraru (coord.); Mareş, Clara; Lăcătuşu Dumitru; Roman Cristina, Stan, Marius; Petre, Constantin; Cucerai, Sorin, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967),* Iaşi, 2008.

Postcarceral Experience: Bishop Iuliu Hossu in the Securitate archives

(Abstract)

This study presents and analyzes five introgaphic documents from the archive of the former Securitate, selected from the criminal file opened in the name of Bishop Iuliu Hossu during his postcarceral period, after his release from political detention on January 4th, 1955, from the Sighet prison. Criminal legislation during the communist era supported the mechanism of repression and control through a series of protocols establishing a permanent residence for former political prisoners, who found that the road to true freedom was illusory. In the case of Iuliu Hossu, the compulsory residence, abbreviated D.O. in the acts of the former Securitate, prolonged for life. The analyzed documents highlight protocols, decisions and reports whose conclusions are sometimes contradictory and prove a way of action that is uncoordinated and inconsistent. Through his confessional conscience and his anti-communist attitude, Bishop Iuliu Hossu was considered, until the last moment of his life, a danger to the democratic-popular regime established in Romania after 1945, and his home restrictions were never lifted.

Maria HULBER
Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Bucureşti
email: maria.hulber@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

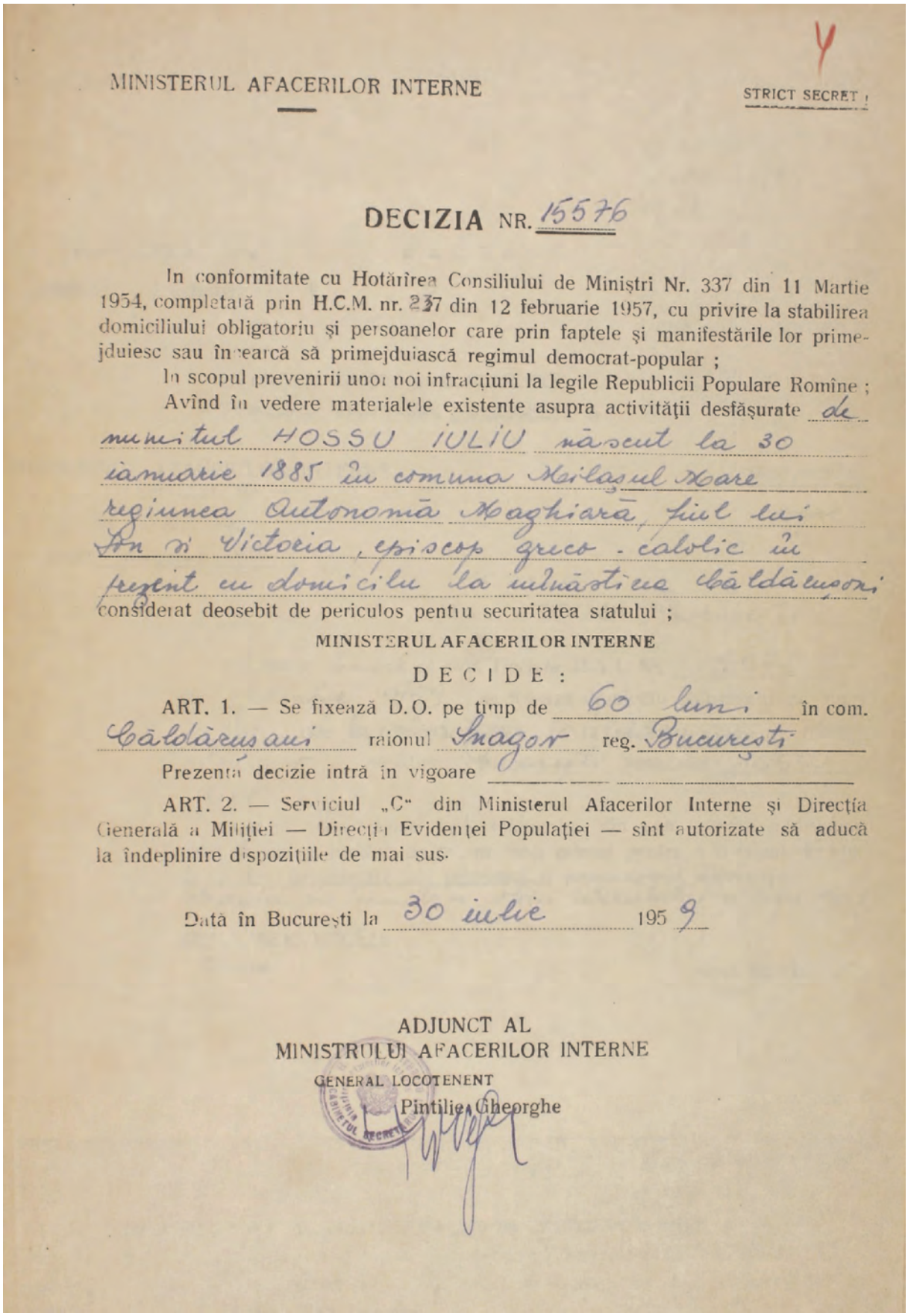

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

STRICT SECRET !

DECIZIA NR. 15576

In conformitate cu Hotărîrea Consiliului de Miniștri Nr. 337 din 11 Martie 1954, completată prin H.C.M. nr. 237 din 12 februarie 1957, cu privire la stabilirea domiciliului obligatoriu și persoanelor care prin faptele și manifestările lor primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul democrat-popular ;

In scopul prevenirii unor noi infracțiuni la legile Republicii Populare Romîne ;

Avînd în vedere materialele existente asupra activității desfășurate de numitul HOSSU IULIU născut la 30 ianuarie 1885 în comuna Mirlașul Mare regiunea Autonomă Maghiară, fiul lui Ion și Victoria, episcop greco-catolic în prezent cu domiciliu la mînăstirea Căldărușani considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului ;

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

D E C I D E :

ART. 1. — Se fixează D.O. pe timp de 60 luni în com. Căldărușani raionul Snagov reg. București

Prezenta decizie intră în vigoare _____

ART. 2. — Serviciul „C" din Ministerul Afacerilor Interne și Direcția Generală a Miliției — Direcția Evidenței Populației — sînt autorizate să aducă la îndeplinire dispozițiile de mai sus.

Dată în București la 30 iulie 1959

ADJUNCT AL
MINISTRULUI AFACERILOR INTERNE
GENERAL LOCOTENENT
Pintilie Gheorghe

https://biblioteca-digitala.ro

Marius Câmpeanu, "Şcolile confesionale româneşti din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureşului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea", Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuş, 2016

Marius Câmpeanu**, *Şcolile confesionale româneşti din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureşului***. *A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuş, 2016, 240 p.

Lucrarea cu titlul de mai sus a apărut, în condiţii grafice excelente, la cunoscuta editură lăpuşeană„Galaxia Gutenberg", entitate care, în cei cincisprezece ani de activitate, a scos pe piaţa cărţii, alături de cartea religioasă, numeroase volume dedicate filosofiei, istoriei, culturii, vieţii de familie etc., editând totodată, memorialistică, poezie, proză, cărţi pentru copii şi tineri, manuale şcolare, plasându-se astfel printre cele mai active edituri din Ardeal.

Cartea domnului Marius Câmpeanu a fost tipărită cu binecuvântarea şi susţinerea financiară a Preasfinţiei Sale Vasile Bizău, episcopul greco-catolic al Maramureşului şi beneficiază de asistenţa ştiinţifică a domnilor dr. Simion Retegan şi dr. Dumitru Suciu, cercetători ştiinţifici I, precum şi de o prefaţă generoasă aparţinând domnului Vasile Dobrescu, prof. univ. dr. la Universitatea „Petru Maior" din Târgu-Mureş.

La origine o prestigioasă teză de doctorat, susţinută cu brio la Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca în anul 2015, lucrarea de faţă umple un gol în istoria culturală a Maramureşului, scoţând în evidenţă „preocupările şi responsabilităţile multiple ale vicariatului maramureşean, ca de altfel ale întregului cler greco-catolic din zonă", privind „organizarea şi menţinerea funcţionalităţii învăţământului confesional din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la Marea Unire". Credem că decizia de a se apleca cu atâta răbdare, obiectivitate şi competenţă asupra acestei teme a fost influenţată de convingerea că „Biserica şi Şcoala au fost principalele instituţii din Transilvania prin intermediul cărora românii şi-au păstrat identitatea naţională până la momentul epocal al desăvârşirii unităţii naţionale", căci autorul ţine să sublinieze o realitate pe care trebuie să o conştientizăm cu toţii, şi anume aceea că „dacă Biserica, prin reprezentanţii săi, a luptat permanent pentru recunoaşterea drepturilor fireşti ale românilor transilvăneni într-o perioadă dificilăîn care autorităţile maghiare au pus în practică o politică agresivă de deznaţionalizare, Şcoala a contribuit la procesul de afirmare naţională, îndeplinindu-şi menirea primordială de ridicare a nivelului de educaţie şi cultură al naţiei române şi de formare a unei elite intelectuale capabile să se adapteze la schimbările politice apărute". De altfel, este ştiut şi faptul că acolo unde Şcoala şi Biserica au acţionat în aceeaşi direcţie, comunităţile de români au prosperat impunându-se şi accentuându-şi elementele de factură identitară.

Cartea este structurată în şapte capitole de bază, primul tratând despre legislaţia şcolarăîn doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, iar celelalte şase sunt dedicate, fiecare, câte unui protopopiat greco-catolic din cadrul Vicariatului Maramureşului. Este vorba despre protopopiatele Vişeu, Iza, Ieud, Sighet, Cosău, Mara.

https://biblioteca-digitala.ro

În *Introducere* (p. 9-24) autorul se ocupă de evoluția din punct de vedere administrativ şi confesional a Maramureşului, insistând asupra efectelor includerii comunităților de români de aici în structura Episcopiei Greco-Catolice de Muncaci, subliniind că patronajul rutean a dus la apariția în acest ținut a „unui fenomen de izolare culturală, deoarece Biserica – singura instituție care putea lupta pentru progresul învățământului şi culturii româneşti – a fost formată din preoți pregătiți la instituțiile din Ungvar, aceştia reprezentând cu precădere interesele națiunii rutene". Este semnificativăîn acest context observația vicarului Tit Bud, pe care, în mod cu totul inspirat, o reproduce aici domnul Marius Câmpean: „Nu cugeta nimeni dintre ruteni la deşteptarea şi cultivarea poporului român, ci, din contră, îi trimiteau preoți care n-au ştiut nici vorbi româneşte".

Aflăm din lucrare date interesante despre înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla şi despre instalarea acolo a unor episcopi români, despre preocupările acestora privind „reînființarea Vicariatului Românesc din Maramureşşi recuperarea Sighetului ca parohie şi reşedință vicarială", despre districtele protopopeşti şi primele protopopiate greco-catolice, despre activitatea devotată şi responsabilă a vicarului Mihail Pavel, care a îndeplinit şi funcția de inspector şcolar. Sunt evidențiate, de asemenea, eforturile statului dualist de a transforma şcolile confesionale româneşti în şcoli comunale, de stat, în care limba maghiară să fie suverană, autorul insistând şi asupra legislației care restrângea „predarea şi învățarea limbii materne în favoarea limbii maghiare, şcoala devenind un instrument al politicii de maghiarizare". Nu sunt ocolite nici lipsurile materiale, nevoia de manuale şi frecvența slabăîn mai toate şcolile din zonă. Ne sunt puse ala dispoziție date interesante despre înființarea Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din Maramureşşi aflăm că reprezentanții de marcă ai confesiunii greco-catolice, români cu o înaltă conştiință națională, au realizat importanța uriaşă a şcolilor confesionale pentru educarea şi ridicarea nivelului de instrucție al populației din satele Maramureşului, pentru afirmarea identității naționale şi a conştiinței de neam. Pe această linie, vicarul Tit Bud afirma (citez după lucrarea domnului Marius Câmpeanu): „Şcoala este tezaurul cel mai scump, grădina creştinismului şi, dacă nu vom socoti de dânsa, dacă vom lăsa ca să creascăîn ea buruieni, pruncii şi nepoții noştri, dintre care pe foarte mulți îi creştem preoți, nu vom mai avea popor sau vom avea un popor neînvățat şi necredincios".

În capitolul dedicat *legislației şcolare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, lucrarea domnului Marius Câmpeanu ne pune la dispoziție date interesante despre politica şcolară a statului dualist austro-ungar, care vedea în procesul de învățământ un mijloc ideal de deznaționalizare, elaborând în acest scop numeroase legi care vizau generalizarea limbii maghiare în şcolile de toate gradele.

În capitolele II-VII ale cărții ne este prezentată în detaliu rețeaua şcolară confesională din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureşului, autorul descriind, în virtutea unei documentări asidue, riguroase şi de lungă durată, situația celor patruzeci şi nouă de şcoli din cele şase protopopiate. Valorificând un număr uriaş de procese-verbale, adrese, rapoarte anuale etc., autorul ne pune la dispoziție date interesante despre organizarea învățământului confesional la nivel de parohii, insistând asupra condițiilor materiale, a numărului copiilor înscrişi, a nivelului de frecventare a cursurilor, a încadrării cu personal didactic şi a calității acestuia, precum şi asupra remunerării dascălilor, asupra raporturilor dintre învățători şi preoți, pe de o parte, şi dintre învățători şi administrație, pe de alta, accentuând rolul protopopului în derularea procesului de învățământ. Ne sunt prezentate chipuri de dascăli devotați, bine pregătiți şi conştiincioşi, susținători ai valorilor tradiționale româneşti, dar şi dintre aceia care, de dragul unor beneficii de ordin material, au devenit unelte ale regimului, afiliindu-se procesului de maghiarizare şi deznaționalizare a românilor declanşat de autorități.

Descrierile oamenilor şi şcolilor sunt făcute cu multe detalii, domnul Marius Câmpeanu reuşind să ne transpunăîn atmosfera veacurilor respective, dovedind cu această

https://biblioteca-digitala.ro

ocazie un talent literar evident, o proprietate a termenilor specifică adevăraților profesioniști şi o dexteritate lexico-gramaticală aparte, care asigură demersului Domniei Sale fluență, atractivitate şi, nu în ultimul rând, rigoare şi obiectivitate.

Lucrării îi sunt ataşate cincizeci de documente (adrese, informări, inventare şcolare, anunțuri, decizii, rapoarte etc.), pe care, pentru a veni în sprijinul cititorului, autorul le prezintăşi în rezumat. Din aceleaşi considerente cărții îi este ataşat un scurt, dar deosebit de util, glosar, în care, pe baza unor lucrări cu caracter lexicografic, precum şi a unor colecții de documente, sunt explicați aproximativ şaizeci de termeni, majoritatea aparținând câmpului lexical al administrației. În lucrare se regăsesc două hărți sugestive care reprezintă structura Vicariatului Greco-Catolic al Maramureşului în perioada 1860-1917.

Aparatul critic al cărții, care respectă întru totul rigorile academice, bibliografia, constând din surse inedite şi edite ce totalizează în jur de şaizeci de titluri, precum şi cele peste opt sute de note de subsol demonstrează rigurozitatea interpretativă a domnului Marius Câmpeanu, preocupare Domniei Sale pentru respectarea adevărului istoric şi pentru susținerea prin documente clare a tuturor afirmațiilor făcute. Toate acestea asigură lucrării competență şi profesionalism ridicat, plasând-o, fără niciun fel de rezervă, în rândul celor mai valoroase contribuții la istoria culturală a Maramureşului.

Ştefan VIŞOVAN
Biblioteca Județeană "Petre Dulfu", Baia Mare
stefanvisovan1945@yahoo.co.uk

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Prescurtări bibliografice - Bibliographische Abkürzungen - Bibliographical abbreviations

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
ActaMineral. Petrogr. Abstr. Ser.	Acta Mineralogica-Petrographica Abstract Series, University of Szeged, Szeged
ActaMP	Acta Mvsei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie şi Artă Zalău, Zalău
Angustia	Angustia. Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BCŞS	Buletiunul Cercurilor Ştiințifice Studențești, Alba Iulia
Civilisations	Civilisations. Revue internatationale d'anthropologie et de sciences humaines, Bruxelles
Dacia / Dacia N.S.	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; Dacia N.S. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
EAZ	Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, Berlin
EphemNap	Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
JAMÉvk	A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Marmatia	Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare
Materiale	Materiale şi Cercetări Arheologice. Academia Română, Institutul de Arheologie „VasilePârvan", Bucureşti
MemAntiq	Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra Neamț
NEMVS	Nemvs. Revista Asociației Culturale Sarmizegetusa, Alba Iulia
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München / Stuttgart
RevBistriței	Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
RevMuz	Revista Muzeelor (1977–1989: Revista Muzeelor şi Monumentelor. Seria Muzee) (Bucureşti, 1964–).
RIC	The Roman Imperial Coinage, London
Sargetia	Sargetia. Muzeul Civilizației Dacice şi Romane, Deva
SCIV (A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie). Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti

https://biblioteca-digitala.ro

SCN	Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti
SlovArch	Slovenská Archeológia. Časopis Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie vied, Nitra
StComSatu Mare	Studii şi Comunicări Satu Mare. Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare
VAH	Varia Archaeologica Hungarica. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
VIA	Visnik Institutu arkheolohii, L'viv
ZfA	Zeitschfrit für Archäologie. Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

https://biblioteca-digitala.ro

ISSN - 1582 - 9979

https://biblioteca-digitala.ro